

Meeri Mäkimattila

**TYÖNTEKIJÄKSI, HOIVAAJAKSI,
VAPAAEHTOISEKSI: KANSALAISEKSI?**
Kansalaisuuden diskurssit naisten monikulttuurisessa
kansalaistoiminnassa

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2023

TIIVISTELMÄ

Meeri Mäkimattila: Työntekijäksi, hoivaajaksi, vapaaehtoiseksi: kansalaiseksi? Kansalaisuuden diskurssit naisten monikulttuurisessa kansalaistoiminnassa

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatutkimus

Huhtikuu 2023

Kansalaisuus on paitsi yhteiskunnan juridista jäsenyyttä ja yhteiseen osallistumista, myös ideologinen käsite, jolle annetut merkitykset kertovat siitä, minkälaista kansalaisuutta yhteiskunnan jäseniltä ja sellaisiksi halajavilta toivotaan. Tässä tutkielmassa tutkitaan, millaisia merkityksiä kansalaisuudelle annetaan naisille suunnatussa, monikielisessä kansalaistoiminnassa. Tutkimuskysymys on, millaisia kansalaisuuden diskursseja aineistosta on löydettävissä ja miten ne suhteutuvat toisiinsa.

Kansalaisuuden käsitteellä on pyritty kuvaamaan yhteiskunnan jäsenyyttä sekä siihen liittyviä inklusion ja eksluusion paikkoja. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa palkkatyön tekeminen on muodostunut keskeiseksi kansalaisena toimimisen tavaksi ja myös muuttajien kotouttamistoimenpiteissä työhön pääsy on keskeisenä tavoitteena. Palkkatyön lisäksi hoivan on nähty olevan yhteiskunnallisesti arvokasta työtä, ja sen arvoa on peräänkuulutettu naisten kansalaisuutta arvioidessa. Aktiivinen kansalaisuus on tuonut kansalaisuuteen uusia ulottuvuuksia, sen korostaessa yksilön aktiivisuutta ja määrittäessä ei-aktiivisiksi katsottuja kansalaisia hallintaa kaipaaviksi.

Kotouttamisen monikulttuurinen historia on lähtöisin 1990-luvulta. Kotouttamisen toimenpiteissä huomio on kotoutujassa ja ne kohdistuvat vahvasti yksilöön. Yksilökeskeinen näkökulma hämärtää näkyvää yhteiskunnallisten rakenteiden ja sosio-kulttuuristen tekijöiden vaikutusta muuttajien yhteiskunnalliselle asemalle. Muuttajanaisten hahmoon liitetään traditionaalisia mielikuvia ja hänen oletetaan hyötyvän pohjoismaisen hyvinvointivaltion tasa-arvoisuudesta. Samaan aikaan vahvat käsitykset muuttajanaisten perinteisten sukupuoliroolien mukaisesta elämästä muovaa ja uusintaa käytäntöjä, joissa perinteistä kuvaa vahvistetaan.

Tutkielman aineisto on kerätty etnografisella menetelmällä havainnoiden kansalaistoimintaa ja haastatellen kansalaisjärjestössä työskenteleviä sekä vapaaehtois pohjaiseen monikieliseen naisten opintopiiriin osallistuneita ihmisiä. Aineisto on kerätty vuosien 2017-2019 aikana. Analysoin keräämääni haastattelu- ja kenttäpäiväkirja-aineistoa diskurssianalyysin menetelmällä. Diskurssianalyysissä oletetaan, että on olemassa merkitysten maailma, joka on rinnakkainen todellisen maailman kanssa. Tässä sosiaalisesti ja pääasiassa kielellisesti jaetussa todellisuudessa neuvotellaan ja tuotetaan erilaisia merkityssysteemeitä, joita kutsutaan diskursseiksi. Jotkin näistä diskursseista nousevat hegemonisiksi, jolloin ne saavat kyseenalaistamattoman ja ensisijaisen aseman. Tämän tutkielman analyysissä tarkastellaan yksilö- ja ryhmähaastatteluaineistoa, joissa on molemmissa mukana niin muuttajataustaisia kuin valtaväestöä edustavia tutkittavia.

Analyysissä hahmotellaan viisi diskurssia. Ensisijainen ja hegemoniseksi muotoutuva on palkkatyökansalaisuuden diskurssi, johon muita puheenvuoroja suhteutetaan. Toinen diskurssi on kasvattajakansalaisuus, jossa korostetaan muuttajanaisten roolia lasten kasvattajina ja hoivaajina. Kolmas diskurssi puolestaan korostaa toimeliaisuutta kansalaisuuden perusteena. Neljäs ja viides diskurssi esiintyvät rinnakkain: solidaarisen kansalaisuuden ja hallinnollisen kansalaisuuden diskurssit. Solidaarisessa kansalaisuudessa korostuu yhteistoiminta ja yhteisöllisyys, kun taas hallinnollisessa suomalaisessa hyvinvointijärjestelmässä luoviminen. Diskurssien käytössä on eroa sen mukaan kuka niitä käyttää, ja on havaittavissa, että valtaväestöä edustavilla on käytettävissään laajempi repertuaari diskursseja ja mahdollisuus osallistua laajemmin kansalaisuudesta käytyihin neuvotteluihin.

Tutkimuksen tulokset tukevat aiempaa tutkimusta muuttajanaisiin kohdistuvista merkityksistä ja käsitystä aktiivisen kansalaisuuden olemassaolosta. Diskursseissa korostuu aktiivisuus, tuottavuus ja vastuun kanto. Myös kansalaisuuden tukemisen tavat kotouttamisen käytännöissä ohjautuvat näiden merkitysten mukaisesti. Tulevaisuudessa on tärkeää varmistaa muuttajanaisten mukana olo kansalaisuuteensa liittyvissä neuvotteluissa ja sosiaalipalvelujen suunnittelussa kehittämällä sekä työllisyys- että koulutuspolitiikkaa että yhteiskehittämisen monikielisiä menetelmiä.

Avainsanat: maahanmuuttajanaiset, diskurssianalyysi, kansalaisuus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	3
2. MUUTTAJANAISTEN KANSALAISSUUS RAKENTUU KOTOUTTAMISEN POLITIIKASSA JA KÄYTÄNNÖISSÄ.....	7
2.1 Kansalaisuuden käsite	8
2.1.1 Hoiva, rodullistaminen ja sukupuolittunut kansalaisuus	11
2.1.2 Aktiivinen kansalaisuus muuttaa valtion ja kansalaisen suhdetta.....	12
2.2 Kotouttaminen ja kotoutuminen monikulttuurisuuden hallintana sosiaalipolitiikassa	15
2.2.1 Hoivaa töissä ja kotona – muuttajanaisen subjekti hyvinvointijärjestelmässä.....	18
3. MENETELMÄT JA AINEISTOT	21
3.1 Etnografia aineistonkeruumenetelmänä	21
3.2 Etnografiset aineistot.....	22
3.3 Kenttä.....	24
3.3.1 Työelämätaitoja naisten monikielisestä opintopiiristä	25
3.3.2 Kotouttamista ja palveluneuvontaa monikulttuurisessa kansalaisjärjestössä	29
3.4 Eettisiä näkökulmia tutkimuksen tekemiseen.....	31
3.5 Diskurssianalyysissä tarkastellaan kontekstuaalisia selontekoja	34
3.6 Analyysin kulku.....	36
4. KANSALAISSUUDEN DISKURSSIT	38
4.1 Työntekijäkansalaisuus	38
4.2 Kasvattajakansalaisuus.....	44
4.3 Toimielias kansalainen.....	48
4.4 Hallinnollinen kansalaisuus ja solidaarinen kansalaisuus: Yhteisön jäseniä vai asiakkaita?	52
5. YHTEENVETO.....	57
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	63
LÄHTEET	65

1. JOHDANTO

Kansalaisuus on olennainen osa yhteiskunnan jäsenenä olemista. Se on paitsi juridinen, oikeuksia, turvaa ja velvollisuuksia sisältävä status, myös sosiaaliseen yhteisöön kuulumisen ulottuvuus. Kansalaisuuteen liittyy ajatus hyvästä tai toivotunlaisesta kansalaisuudesta, ja tämä kansalaisuuden ideaali muokkaa niitä sosiaalipoliittisia käytäntöjä, joissa tuetaan kansalaisina toimimista ja kansalaisiksi tulemistä. Kansalaisuuteen sisältyy myös aina jatkuvan inklusion ja eksklusion välinen jännite, kun määritellään, ketkä kuuluvat kansalaisuuden piiriin ja ketkä eivät. Tämän jännitteen tutkiminen ja näkyväksi tuominen eletyssä arjessa tarjoaa meille välineitä tasavertaisuuden edistämiseksi ja hierarkioiden purkamiseksi yhteiskunnassa (Lister 2007, 49).

Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut siitä, millaisia merkityksiä kansalaisuudelle annetaan naisille suunnatussa, monikielisessä kansalaistoiminnassa. Olen kerännyt aineistoni havainnoiden kansalaistoimintaa ja haastatellen kansalaisjärjestössä työskenteleviä sekä vapaaehtois pohjaiseen monikieliseen naisten opintopiiriin osallistuneita ihmisiä. Sekä järjestön että opintopiirin tavoitteena on ollut edistää paitsi naisten sosiaalista hyvinvointia ja osallisuutta myös muuttajataustaisten naisten kotoutumista ja työllistymistä. Voidaan sanoa, että toiminta, jossa aineisto on kerätty, on pyrkinyt tukemaan ja vahvistamaan naisten kansalaisuuden rakentumista.

Keräsin aineistoni vuosina 2017-2019. Ensimmäisen aineistoni keräsin talvella ja keväällä 2017-2018 naisten monikielisessä opintopiirissä. Naisten opintopiirin keskeinen tematiikka oli työelämässä hyödyllisten taitojen tunnistaminen ja rikastus sekä naisten toimeentulon edistäminen. Tavoitteena oli tuoda yhteen työttömyyttä kokeneita ja osuuskuntatoiminnasta kiinnostuneita suomenkielisiä sekä muita kieliä, kuten englantia ja farsia pääasiallisena kielenään puhuvia naisia. Osuuskunta oli opintopiirin keskeinen aihealue, sillä tuolloinen osuuskuntia koskeva lainsäädäntö mahdollisti sivutulojen hankkimisen osuuskuntatoiminnasta ilman että se söi työttömyysetuuksia kohtuuttomasti. Pyrimme kehittämään opintopiirissä monikielistä ryhmän toimintatapaa, jossa ryhmässämme puhuttiin yleensä 3 kieltä opetellessamme ja opettaessamme toisillemme asioita valitsemistamme aiheista.

Tein opintopiirin jälkeen toisen aineistonkeruujakson vuonna 2019 monikulttuurisessa naisierityisessä kansalaisjärjestössä, joka toimi opintopiiristä eroten järjestäytyneemmin ja pitkäjänteisemmin kansalaistoiminnan kentällä. Tämä tarkoitti sitä, että kansalaistoimintaa ohjasi

politiikkaohjautunut rahoitus ja sillä oli institutionalisoitunut rooli muuttajanaisten palvelujen tuottajana ja samalla osana kotouttamiseen tähtääviä palveluja.

Tutkielman tekoa aloittaessani olin kiinnostunut palkkatyöstä ja sen merkityksistä naisille. Palkkatyön tematiikka oli alkanut kiinnostaa minua jo aiemmin siitä näkökulmasta, miten se on eräänlainen ihanne ja ihmisarvon mittapuu yhteiskunnassamme. Olin havainnut, että kotouttamispolitiikka tähtää useimmiten työllistymiseen, jolloin myös kotoutumista tukevat instituutiot, palvelut ja käytännöt keskittyvät tähän näkökulmaan. Mutta kuten laajemminkin yhteiskunnassa, myös muuttajien keskuudessa naisten kohdalla sukupuoli tuo esiin erilaisia kysymyksiä koskien kansalaisuutta, yhteiskunnallista asemaa ja elettyä arkea. Esimerkiksi hoiva on läsnä monen naisen elämässä ja se muovaa sekä naisten polkuja palvelujärjestelmässä että tapoja olla ja toimia sekä tulla nähdyksi jäsenenä yhteiskunnassa.

Tutkimustavoitteekseni valikoitui tarkastella kansalaisuutta normatiivisena ideaalina, johon naisia kotouttamistoimenpiteillä ohjataan. Kotoutumiseen ja sen käytäntöihin sisältyy kansalaisuuskäsitys, joka edustaa laajempaa yhteiskunnallista kansalaisuuden ideaalia (Kerkkänen 2008, 22). Pysin muodostamaan kuvaa näistä ideoista tarkastelemalla diskursseja, joita haastattelemaniset puheessaan tuottavat ja joihin he puheensa suhteuttavat. Samalla pyrin tuomaan esiin niitä risteymiä ja ristiriitaisuuksia, joita sukupuoli ja etnisyys tuovat diskursseihin.

Sijoitan tutkielmani sosiaalipolitiikan kentällä hallinnan, kotoutumisen ja kansalaisuuden tutkimuksen kentälle. Lainaan näkökulmia sukupuolentutkimuksen ja intersektionaalisen roduntutkimuksen kentiltä. Pyrkimys on lisätä ymmärrystä muuttajanaisen subjettiin kohdistuvista diskursseista, jotka ovat väistämättä läsnä heitä koskevissa hallinnan käytännöissä sosiaalipoliittisten interventioiden, palvelujen ja toimenpiteiden muodossa.

Koska tutkielmassani on keskeisenä tutkimuskohteena muuttajiin liittyvien merkitysten tarkastelu, on heti alkuun paikallaan puhua muuttamista valtasuhteista ja kysymyksistä liittyen aiheeseen.

Monikulttuurista nais erityistä toimintaa ohjaavat ”maahanmuuttajanaisen” subjettiin liitetyt esioletukset ja ominaisuudet. Näitä ominaisuuksia ovat esimerkiksi etnisyys, rotu sekä perhesuhteisiin liittyvät oletukset. ”Maahanmuuttaja” ei ole sana eikä subjektina neutraali vaan se kantaa mukanaan tiettyjä oletuksia ja merkityksiä. Käytän tässä tutkielmassa useimmiten käsitettä ”muuttaja” puhuessani muuttoliikkeessä Suomeen tulleista ihmisistä. Muuttaja-käsitettä

käyttämällä maahanmuuttajan sijaan pyrin liittymään muuttoliikkeen tutkimukseen, jossa käsitetään maahan muuttaminen osana laajempaa kansainvälistä muuttoliikettä (ks. esim Martikainen, Saukkonen & Säävälä 2013). ”Maahanmuuttaja” sanana implikoi ihmisen muuttaneen pisteestä A pisteeseen B, ”maahan” eli kansallisvaltioon. Tämä sana antaa vääristyneen kuvan kansainvälisestä muuttoliikkeestä, joka on usein maasta toiseen ja takaisin muuttamista, eikä ”maahan” muuttamista ja paikalleen jäämistä.

Lisäksi ”maahanmuuttaja” on käsitteenä stigmatisoitunut. Sen avulla luodaan eroa meihin ja muihin, ja sitä käytetään paitsi kuvaamaan muuttoliikkeessä olleita ihmisiä myös silloin kun halutaan toiseuttaa ”meihin” kuuluvia ihmisiä rasisiin perustein. Usein käytetään vastinparia ”kantaväestö” ja ”maahanmuuttajat” kuvaamaan maassa jo asuneita (valkoisia) suomalaisia ja muuttajia. Puhe valkoisista suomalaisista kantaväestönä perustuu paitsi paikallisen kolonialismin historian olemassaolon poispyyhkimiseen myös häivyttää suomalaisuuden moninaisuuden historiaa. Siksi käytänkin tässä tutkielmassa käsitettä valtaväestö tai viittaaan ihmisiin heidän puhumansa kielen perusteella, kontekstista riippuen. ”Valtaväestö” tuo käsitteenä esille yhteiskunnallisiin positioihin liittyvät valtasuhteet ja etuoikeudet. ”Valtaväestöllä” on yhteiskunnallista valtaa muun muassa väestösuhteiden määrittelyyn.

Pyrin tutkielmassani *intersektionaalisen ymmärryksen* kasvattamiseen, mikä tarkoittaa sitä, että muuttajanaisia eivät koske ainoastaan sukupuoleen tai kulturisoituun etnisyyteen liittyvät käsitykset vaan myös näiden risteyksessä syntyvät erityiskysymykset (Seikkula & Rantalaiho 2012, 44). Tällaisia erojen risteämäkohtia kuvataan käsitteellä ”intersektio” ja ”intersektionaalinen”. Esimerkki rodullistettujen naisten kohtaamasta intersektionaalisesta syrjinnästä on Olga Davydovan tutkimuksessaan näkyviin tuoma venäläisnaisten fetisointi. Tutkimuksen naisten fetisointi ei toteutunut ainoastaan sen perusteella, että yksilöt olivat sukupuoleltaan naisia tai siksi, että he olivat venäläistaustaisia, vaan näiden kahden ”eroavaisuuden” osuessa saman yksilön kohdalle (Davydova 2012).

Maahanmuuttajan subjekti on *kulturisoitu*, mikä tarkoittaa sitä, että monia asioita esimerkiksi yhteiskunnallisen aseman muodostumisessa selitetään kulttuurilla tai kulttuurieroilla (Kerkkänen 2008). Muuttajanaisen kohdalla kulturisointi tarkoittaa useimmiten oletusta, että muuttajanainen on jollain tavalla enemmän kosketuksissa perinteisiin ja juuriinsa kuin valtaväestön edustaja. Tämä ilmenee esimerkiksi oletuksena, että muuttajanaisilla on hyvät käsityötaidot tai että he ovat kilttejä

ja sopivat hoiva-alalle. Nämä asiat esitetään ikään kuin luonnollisina, kulttuurin mukanaan tuomina piirteinä, ja samalla toisia asioita, kuten vaikkapa tietotyön tekemistä, ei samalla tavalla ajatella muuttajanaisen kykyihin sopivaksi kulttuurisen taustan vuoksi (Krivonos 2021, Tuori 2009.)

Tutkielmani sijoittuu kolmen tutkimusaiheen risteykseen. Ensinnäkin työni sijoittuu naissukupuolta ja monikulttuurista nais erityistä kansalaistoimintaa tarkastelevalle kentälle. Toiseksi se sijoittuu kansalaisuuden tutkimuksen kentälle ottaen osaa kansalaisuuden hallinnallisten ja diskursiivisten ulottuvuuksien tutkimusaiheisiin. Kolmas tutkimusaihe on kotoutumisen tutkimus ja erityisesti kotoutumisen tarkastelu normatiivisena hallinnan prosessina, jossa rakennetaan ymmärrystä kansalaisuudesta ja sen ideaaleista.

”Muuttajat” muodostavat sosiaalisen ryhmän suomalaisessa yhteiskunnassa. Tämä ryhmä on paitsi kotouttamisen kautta hallinnan kohteena oleva subjekti. ”Muuttajanainen” puolestaan on hahmo näiden kahden risteämäkohdassa ja muuttajanaisen kansalaisuuden tarkastelu vaatii intersektionaalisen ymmärtämisen yhteiskunnallisten positioiden rakentumisesta.

Tutkimuskysymyksenäni on, millaiseen kansalaisuuteen muuttajanaisia kotoutetaan? Millaisia muuttajanaisten kansalaisuutta koskevia diskursseja aineistosta löytyy? Miten ne asemoituvat suhteessa toisiinsa? Tutkimustehtävänä on ymmärtää sitä, millainen kansalaisuuden ideaali muuttajanaisia koskevissa diskursiivisissa neuvotteluissa jäsentyy ja pohtia, millaisiin positiioihin se naisia asemoi ja millaisia vaikutuksia tällä voi olla niin naisten näkökulmasta kuin laajemmin yhteiskunnallisesti.

Tutkielman seuraavassa, eli toisessa luvussa käsittelen tutkielmani tutkimuskenttää. Esittelen luvussa keskeisen käsitteeni kansalaisuuden ja avaan kotoutumispolitiikan sekä sukupuolen kytköksiä siihen. Kolmas luku on menetelmä luku, jossa esittelen tutkimusmenetelmäni haastattelun etnografiassa, tutkielmani kentän ja aineiston sekä analyysimenetelmän diskurssianalyysin. Neljäs luku on analyysiluku, jossa tarkastelen kansalaisuuden diskursseja aineistossani. Viidennessä luvussa pohdin analyysien tulosta suhteessa aiempaan tutkimukseen ja tutkimuskysymykseen sekä tutkimusprosessiini liittyviä valtakysymyksiä. Kuudes luku on varattu johtopäätöksille, jossa kertaan tutkielman sisällön ja pohdimme millaisia laajempia yhteiskunnallisia merkityksiä tutkielman tuloksilla voi olla ja minkälaisia kysymyksiä se herättää tulevaa tutkimusta ajatellen.

2. MUUTTAJANAISTEN KANSALAIUUUS RAKENTUU KOTOUTTAMISEN POLITIIKASSA JA KÄYTÄNNÖISSÄ

Käsittelen tässä luvussa kansalaisuuden käsitettä tutkielmani keskeisenä käsitteenä, kotouttamista hallinnan prosessina ja sosiaalipoliittisena käytäntönä sekä aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden tarjoamia näkökulmia muuttajanaisten kansalaisuuden jäsentämiseen.

Tutkielmani lähtee olettamasta, että elämme maailmassa, jossa ”oikea maailma” on jatkuvassa yhteydessä sosiaalisesti jaettuun ”merkitysten maailmaan”, jota yhteiselämässämme uusinnamme, luomme ja muutamme diskursiivisesti. Kielenkäyttö on paitsi maailman kuvailun väline, se myös rakentaa jaettuja käsityksiämme asioiden merkityksistä ja niiden välisistä suhteista. Tällaisten merkitysten kokonaisuuksia kutsutaan *diskursseiksi*. Diskurssit rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja siksi ne ovat jatkuvassa prosessissa, jossa niitä vakiinnutetaan, haastetaan ja muutetaan. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 22-23.) Diskurssit tuottavat yhteiskunnassa eläville ihmisille erilaisia *subjektipositioita*, toimijan asemia, jotka voivat sekä rajata että mahdollistaa tuohon subjektipositioon asetetun yksilön toimijuutta (Jokinen ja Juhila 2016, 78). Esimerkiksi tässä tutkielmassa keskiöön asettuvan ”muuttajanaisen” tai ”maahanmuuttajanaisen” subjektipositio eroaa sekä ”muuttaja(miehen)” että ”suomalaisen naisen” positioista, liittyen esimerkiksi olettamuksiin työelämään liittyvistä taidoista tai vaikkapa ammatinvalintaan liittyvistä toiveista.

Diskursseissa piilee vahva valtaan liittyvä ulottuvuus. Kielenkäytöllä on ideologisia seurauksia, ja sen avulla tuotamme ja vakiinnutamme yhteiskunnallisia valtasuhteita. Diskursseissa valta esiintyy sekä diskurssien sisäisesti, että niiden välillä. Diskurssin sisällä eri asiat voivat saada epäsuhtaisia merkityksiä tai jokin diskurssi voi saada *hegemonisen*, valtaapitävän ja kyseenalaistamattoman aseman suhteessa muihin, näin jopa tukahduttaen muut tavat merkityksellistää todellisuutta. Hegemonisten diskurssien näkyväksi tuominen ja kyseenalaistaminen on tärkeää, sillä se tekee tilaa moninaisemmille tulkinnoille maailmasta ja siinä toimivista yksilöistä. (Jokinen ja Juhila 2016, 79-81.)

Tässä luvussa avaan sitä kenttää, johon tutkimukseni diskurssit sijoittuvat. Diskurssit ovat aina kontekstuaalisia, eli ne esitetään tietyssä institutionaalisessa ja kulttuurisessa paikassa ja vuorovaikutustilanteessa. Sosio-kulttuurisen kontekstin ja ymmärtäminen edesauttaa kykyämme tehdä tulkintoja kielenkäyttöön liittyen. Tarkastelemani diskurssit sijoittuvat sekä kansalaisuuden käsitteen ja ihanteen ympärille, että siihen sosiaalipoliittiseen järjestelmään, jossa muuttajanaisia kotoutetaan Suomen kansalaisiksi. Siksi tässä luvussa käsitellään ensin kansalaisuuden käsitettä, jonka jälkeen kuvailen kotouttamispolitiikan ja muuttajanaisten kotoutumisen ja kansalaisuuden kenttää.

2.1 Kansalaisuuden käsite

Kansalaisuus on yksi sosiaalipoliitiikan tutkimuksen keskeisistä käsitteistä, jonka avulla pyritään hahmottamaan yksilön, sosiaalisten ryhmien ja kansallisvaltion välisiä suhteita ja niihin liittyviä ulottuvuuksia. Valitsin kansalaisuuden tutkielmani keskeiseksi käsitteeksi sen moniulotteisuuden vuoksi. Kansalaisuus on muutoksen käsite, sillä sen puitteissa käydyt neuvottelut siitä, ketkä kuuluvat kansakuntaan ja ketkä eivät pystyvät laajentamaan käsitystämme kansalaisuuden merkityksistä näin tehden tilaa inklusiivisemmalle yhteiskunnalle (Lister 2007, 49). Kansalaisuuden käsite tuo samalla esiin asioiden poliittisuuden (Hiitola & Vuori 2018 viit. Lister 1997).

Kansalaisuus voidaan ymmärtää abstraktiona, jonka tulkinnat vaihtelevat erilaisissa paikallisissa poliittisissa ja historiallisissa konteksteissa. Tämä näkyy esimerkiksi eroina pohjoismaisen ja mannereurooppalaisen kansalaisuuskeskustelun sisällössä. Kansalaisuuden idea on jatkuvan uudelleenmäärittelyn ja neuvottelun alainen. Pääasiassa nämä neuvottelut koskevat kansalaisuuteen liitettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia. (Lister 2010, 212-213.)

Klassikoksi muodostunut määritelmä kansalaisuuden käsitteen määritelmä on T. H. Marshallin Citizenship and Social Class -luento. Luennossa Marshall kuvaa, miten kansalaisoikeudet ovat kehittyneet 1700-luvulta lähtien kolmessa vaiheessa. Ensimmäinen hän kuvaa juridisten (civic) oikeuksien syntymistä feodaaliyhteiskunnassa kun kansalaisen vapaudet kasvoivat ja oikeus omistaa laajeni koskemaan kaikkia kansalaisia. Poliittinen kansalaisuus puolestaan kehittyi 1800-luvulla ja se tarkoittaa kansalaisuuden (ennemmin kuin taloudellisen statuksen) pohjalta syntyneitä oikeutta harjoittaa poliittista valtaa joko itse poliittista valtaa käyttävän tahon jäsenenä tai tällaisen jäsenen

valitsijana. Viimeiseksi ovat syntyneet sosiaaliset oikeudet, joita ovat esimerkiksi oikeus koulutukseen, terveydenhuoltoon ja riittävään toimeentuloon. (Marshall 1950, 10-11.)

Kansalaisuuden tarkastelussa ovat läsnä sekä analyttinen, että normatiivinen taso (Lister 2007, 50). Marshallin ajattelun pohjalla oli käsitys universaalista kansalaisuudesta, eli siitä, että jokaiselle kansalaiselle kuuluu samat oikeudet, velvollisuudet ja samanlainen kohtelu. Marshallin jäsenystä on sittemmin kritikoitu siitä, että hän ei kiinnittänyt juurikaan huomiota siihen, miten ja ketkä on suljettu kansalaisuuden ulkopuolelle. Kritiikkiä ovat esittäneet feministiset, antirasistiset, vammais- että queerteoreetikot, sillä Marshallin ”kansalainen” on rakentunut maskuliinisten, heteronormatiivisten, toimintakykyisyyteen ja valkoisuuteen perustuvien olettamien sanelemana ja jättää huomiotta näiden ominaisuuksien ulkopuolelle jäävät ryhmät tarpeineen ja intresseineen. (Lister 2010, 236-237.) Kansalaisuuden ei ole alkujaan edes ajateltu koskettavan ”kaikkia”, ja esimerkiksi naisten kansalaisuutta on rajoitettu äitinä toimimiseen vedoten (Keskinen & Vuori 2012, 13). Kansalaisuuden universaaleja elementtejä on sittemmin haastettu tarkastelemalla niitä yhteiskunnan laitamille työnnettyjen vähemmistöjen ja ulossuljettujen ryhmien partikulaarista näkökulmista näin onnistuen luomaan moninaisia käsityksiä kansalaisuudesta. Marshallin ajatus ”kansalaisuuden ideaalista jonain, jota vasten saavutuksia voidaan mitata ja johon ihanteita ja toiveita voidaan kohdistaa” on silti edelleen relevantti, kun pohditaan kansalaisuutta normatiivisena käsitteenä. (Lister 2007, 50.)

Kansalaisuuden merkitys tulee erityisen selvästi esille sen rajapinnoilla, kuten muuttajia koskevissa käytännöissä ja politiikoissa. Nykypäivän kansalaisuustutkimuksessa onkin kiinnitetty huomiota juuri kansalaisuuden tuottamaan inkluusioon ja eksklusioon eli siihen, miten ja ketä luetaan kansalaisuuden piiriin ja toisaalta suljetaan kansalaisuuden ulkopuolelle. (Lister 2007, 49.) Kansalaisuuden puitteissa käydään keskustelua siitä, ketkä kuuluvat ”meihin” ja kenellä on oikeus hyvinvointivaltion suomiin etuuksiin. Nämä keskustelut ovat suomalaisessa kontekstissa rodullistuneita, eli tietyt yksilöt tai ryhmät suljetaan oikeutuksen ulkopuolelle etnisyyden ja ”ei-länsimaisuuden” vuoksi. (Krivonos 2021, 176.)

Inkluusion ja eksklusion tutkimuksessa on tarkasteltu muun muassa kirjaimellisesti kansallisvaltioiden rajalla tapahtuvaa ulossulkemista. (Lister 2010.) Kansalaisuus oikeuttaa yksilön toimimaan kansallisvaltion täysvaltaisena jäsenenä niin juridisesti, poliittisesti kuin sosiaalisesti. Oleskelulupa saattaa olla jopa kansalaisuutta olennaisempi tekijä, kun tarkastellaan yksilö oikeutta

perinteisiin sosiaalisen kansalaisuuden liittyviin oikeuksiin kuten perus- ja sosiaaliturvaan, terveydenhuoltoon sekä koulutukseen. Oleskelulupa on edellytys esimerkiksi kotoutumissuunnitelman tekoon ja työllistämistoimenpiteisiin osallistumiseen (Saukkonen 2020). Kokonaisvaltaisen kansalaisuuden näkökulmasta on kuitenkin huomioitava, että esimerkiksi poliittinen valta on edelleen tietyissä konteksteissa nivoutunut kansalaisuuteen enemmän kuin oleskelulupaan.

Feministinen näkökulma on vaikuttanut kansalaisteoriaan kyseenalaistamalla ja paljastamalla etuoikeuksien normatiivisuuksia ja lainalaisuuksia, joiden avulla on suljettu erilaisia näkökulmia kansalaisuuden teoriasta ja käytännöstä. Feministinen näkökulma lähti naiskysymyksistä, mutta on sittemmin laajentunut pluralistisemmaksi, rakentaen kansalaisuuden ja identiteettien moninaisuutta keskustelussa. Erityisyyden ja moninaisuuden rinnalla on kuitenkin säilytetty jännite kansalaisuuteen liittyvistä universaaleista vaatimuksista koskien tasavertaista ja oikeudenmukaista kohtelua ja arvostusta. Feministinen tutkimus on tuonut kansalaisuuden käsitteestä käytyyn keskusteluun myös hoivaan ja ”intiimin” elämään, kuten seksuaalisuuteen ja kehoon sekä tunteisiin liittyviä ulottuvuuksia. (Lister 2007, 52 ja 56, viit. Plummer 2001.)

Inklusiivinen kansalaisuus on yhtäläillä kulttuurista kuin pääsyä formaalien kansalaisoikeuksien piiriin. Kulttuurisen kansalaisuuteen liittyviä oikeuksia ja vaatimuksia on jäsenetty esimerkiksi puhumalla sellaisista käsitteistä kuin tunnustus (recognition), itsemäärittely (self-determination), kyky vuorovaikuttaa tasavertaisesti muiden kanssa (participatory parity), sosiaalinen itsetunto (social esteem) sekä kuulumisen tunne (belonging). (Lister 2007, 50-51 viit. Fraser 2003, Kabeer 2005, Werbner & Yuval 1999.) Tämän päivän Suomessa paljon käytetty käsite osallisuus pyrkii kattamaan näiden käsitteiden sisältämiä merkityksiä niistä prosesseista, joissa ihminen on osallisena yhteiskunnallisessa todellisuudessa ja päätöksenteossa. Esimerkiksi kokemusasiantuntijatiedon hyödyntäminen kaupunkien päätöksenteossa on vahvistanut erityisten tarpeiden tunnustamista ja tehnyt tilaa asukkaiden itsemäärittelylle.

Muuttajanaisten tutkimuksessa on käytetty arjen kansalaisuuden käsitettä kuvaamaan jokapäiväisissä tapahtumissa rakennettua ja neuvoteltua kansalaisuutta. Arjen kansalaisuuden käsitteessä keskeistä on kansalaisuuden tekemisen tarkastelu, jolloin ”huomio kiinnittyy moninaiisiin arkipäivän prosesseihin, puheeseen ja toimintaan, joissa kansalaisuutta rakennetaan ja joissa yhteisöön kuulumisesta, osallisuudesta ja oikeuksista neuvotellaan” (Keskinen & Vuori 2012, 12; ks.

Keskinen et. al. 2012). Tämäkin työ kiinnittyy omalla tavallaan arjen kansalaisuuden käsitteeseen, kun kotoutumisen kanssa työtä tekevään kansalaisjärjestön sekä työhön keskittyvän vapaan kansalaistoiminnan miljööseen sijoittuvat haastattelutilanteet ymmärretään yhteiskunnallisen neuvottelun paikkana. Etenkin kansalaisjärjestö voidaan nähdä kotoutumistavoitteineen kansalaisuuden rakentumisen tilana, jossa käydään neuvotteluja kansalaisuuden sisällöstä, ehdoista sekä siihen sisältyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista (ks. Keskinen & Vuori 2012, 12). Haastattelutilanteessa nämä jatkuvat neuvottelut ovat läsnä ja ilmenevät haasteltujen puheessa.

2.1.1 Hoiva, rodullistaminen ja sukupuolittunut kansalaisuus

Intersektionaalisen feminismin myötä käsitys kansalaisuudesta on moninaistunut ja saanut uusia näkökulmia. Esimerkiksi rodullistamisen käsitteellä on pyritty kuvaamaan niitä hierarkisoivia prosesseja, joissa ”rotu” muokkaa sosiaalisia käytäntöjä ja tuottaa yhteiskunnallisia hierarkioita. Rodullistaminen koskee niin valkoisia kuin ei-valkoisiksi määriteltyjä ihmisiä, joskin toisille se tuottaa enemmän etuoikeuksia kuin toisille. (Keskinen & Mkwesha & Seikkula 2021, 51-55.) Suomalaisessa yhteiskunnassa rodullistamisen prosessit ovat läsnä hyvinvointiyhteiskunnan instituutioissa, joissa rodullistetut muuttajat on määritelty erityistä huomiota ja hallintaa vaativiksi erityistapauksiksi (Krivonos 2021).

Pohjoismaisissa sosiaalidemokraattisissa yhteiskunnissa kansalaisuuteen on liittynyt erityisen vahvasti käsitys palkkatyön tekemisestä kansalaisvelvollisuutena (Lister 2007, 56). Palkkatyökeskeisyys värittää myös maahanmuuttajia koskevaa keskustelua sekä heihin kohdistettua politiikkaa ja toimenpiteitä. ”Kotoutuminen” ja siihen kuuluvat toimenpiteet vaikuttavat tähtävään ensisijaisesti työllistymiseen suomalaisille työmarkkinoille. Kysymys palkkatyökeskeisyydestä saa kuitenkin sävyjä, kun sitä lähestytään sukupuolinäkökulmasta. Feministiset ajattelijat ovat kritikoineet kansalaisuus käsityksen palkkatyökeskeisyyttä tuomalla esille naisten tekemän hoivan yhteiskunnallisen merkityksen. On esitetty, että informaali hoivatyö tulisi nähdä yhtäläillä kansalaisvelvollisuuden täyttämisenä kuin palkkatyöhön osallistuminen. (Lister 2010 ja 2007, 56). Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa naiset ovat osallistuneet palkkatyömarkkinoille kuitenkin edelleen säilyttäen merkittävän hoivavastuun perheessä. Niinpä naiselle on ollut tyyppillistä hoivaajakansalaisuus tai palkkatyökansalaisuutta ja hoivaajakansalaisuutta yhdistelevä kansalaisuus (Keskinen & Vuori 2012, 13; viit. Sulkunen 1989; Anttonen, Henriksson & Nätkin 1994; Eräsaari,

Julkunen & Silius 1995). Hoivan on myös sanottu edustavan osallistuvaa kansalaisuutta, jolla on pitkäkantoisia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Intersektionaalisen feminismin uranuurtaja Patricia Hill Collins on korostanut hoivan olevan marginalisoitujen yhteisöjen kehittämisen ja sisäisen kulttuurin eteenpäin viemisen tapa, joka voi vähemmistöjen tapauksessa olla tärkeä alistamisen vastustamisen muoto. (Lister 2007, 56, viit. Kershaw 2005, Herd & Harrington Meyer 2002.)

Hoiva on sukupuolittuneena ilmiönä kaksijakoinen kansalaisuuteen nähden. Kansalaistutkimuksen kirjallisuudessa hoivaa on lähestytty ristiriitaisin päätelmin. Toisaalta hoiva on nähty esteenä naisten yhteiskunnalliselle osallistumiselle ja näin ollen kansalaisuuden toteuttamiselle, kun taas toisaalta keskustelua on pyritty viemään siihen suuntaan, että hoivalle annettaisiin arvo kansalaisuuden ilmentymänä ja kansalaisvelvollisuuden täyttämisen muotona. (Lister 2007, 56.) Hoivan merkitys muuttajanaisia koskevassa keskustelussa on mielenkiintoinen. Julkisessa keskustelussa muuttajanaisten kotiäitiys nähdään ongelmallisena niin äitien kuin lasten kotoutumisen kannalta, mutta samaan aikaan muuttajia koskevassa politiikassa ja käytännöissä tehdään ratkaisuja, jotka ohjaavat naisia jäämään kotiin. Esimerkiksi Maahanmuuttovirasto on tehnyt äitien hoivavastuuta korostavia päätöksiä, joissa se on karkottanut isän ja käytännössä pakottanut äidin ottamaan täyden hoivavastuun lapsistaan. (Hiitola & Vuori 2018.) Muuttajanaisten kansalaisuus kohtaa yhteiskunnallisten rakenteiden tuottaman umpikujan: toisaalta naisilta vaaditaan yhtä ja samalla sosiaalipolitiikan päätökset ja käytännöt vaikeuttavat sen toteuttamista.

2.1.2 Aktiivinen kansalaisuus muuttaa valtion ja kansalaisen suhdetta

Viime vuosikymmeninä on ollut meneillään useita kehityskulkuja, joiden seurauksena kansalaisuus on muuttanut muotoaan ja on alettu puhua *aktiivisesta kansalaisuudesta*. Aktiivisen kansalaisen ja yhteiskunnan suhde on sopimuksellinen, ja se edellyttää kansalaiselta entistä enemmän aktiivisuutta vastineeksi sosiaalisten oikeuksien toteutumiseksi. Aktiivinen kansalaisuus on syntynyt osana aktivointipolitiikan kehityskulkua ja palvelujärjestelmän tarveharkintaisuuden lisääntymistä. Tämä tarkoittaa, että kansalaiselle ei ole enää taattu palveluita vain kansalaisuuden perusteella, vaan niiden piiriin pääseminen edellyttää omaa tai läheisten aktiivisuutta ja neuvottelua (Häikiö, van Aerschot & Anttonen 2011, 247; viit. Zechner 2010). Työkykyisten ja -ikäisten ryhmässä työn teko tai työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen osallistuminen on keskeinen aktiivisuuden mittari (Keskitalo 2013). Aktiivisen kansalaisuuden kehittyminen on tapahtunut rinnan ja osana hyvinvointivaltion rakenteen muutosta, jossa sen rooli on muuttunut palveluja tuottavasta universaalien oikeuksien

takaajasta enemmänkin palveluja koordinoivaksi ja mahdollistavaksi hallinnoijaksi (Häikiö, van Aerschot & Anttonen 2011, 247; Koskiaho 2001).

”Aktiivinen sosiaalipolitiikka” ja aktivointipolitiikan paradigma, ovat ottaneet kansainvälisesti jalansijaa viimeisinä vuosikymmeninä. Aktivointipolitiikan taustalla ovat sekä huoli työyhteiskunnan varaan rakennettujen hyvinvointivaltioiden taloudellisesta tilanteesta että uusliberalistisen ideologian levittäytyminen kansainvälisesti. Sosiaalipolitiikan kentällä niin tavoitteet, sisällöt kuin toimeenpano ovat kaikki muutoksessa (Keskitalo 2013, 66). Aktivointipolitiikka näkyy selkeiden työvoimapolitiikassa, sillä siinä työ nähdään ensisijaisena toimeentulon ja osallisuuden lähteenä, kun taas eri sosiaaliturvan muodot passiivisina etuuksina. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalietuudet ovat kytkeytyneet aiempaa tiiviimmin työntekoon tai työvoimapolitiittiseen toimenpiteeseen osallistumiseen (Keskitalo & Karjalainen 2013, 8, 10).

Sosiaalipolitiikan tutkimuksessa aktiivisen kansalaisuuden käsitteellä on pyritty kuvaamaan viimeaikaisia muutoksia kansalaisen ja valtion suhteessa sekä kansalaisuuteen liitetyissä oikeuksissa, vastuissa ja velvollisuuksissa. Voidaan sanoa, että suomalaisessa hyvinvointivaltiossa ollaan irtaantumassa sosiaalisesta kansalaisuudesta ja siirtymässä kokonaan uudelleenlaiseen kansalaisuuskäsitykseen (Häikiö, van Aerschot & Anttonen 2011, 246). T.H. Marshallin perinteikkäässä kansalaisuusmäärittelyssä sosiaaliset oikeudet oli sidottu ensisijaisesti statukseen kansalaisena ja toissijaisesti kansalaisvelvollisuuksien täyttämiseen. Aktivointipolitiikan myötä painotus on muuttunut korostamaan kansalaisen velvollisuuksia suhteessa valtioon oikeuksien edellytyksenä. (Keskitalo 2013, 48.) Tämä on lisännyt yksilölähtöisyyttä, tarveharkintaisuutta ja sopimuksellisuutta kansalaisen ja valtion välisissä suhteissa.

Aktivointipolitiikan juuret ovat 1980-luvun Yhdysvalloissa, jossa esitettiin etuuksien passivoittavan ihmisiä suhteessa työmarkkinoihin. Yhdysvalloista aktivointipolitiikka löysi tiensä Eurooppaan Iso-Britannian ”kolmannen tien sosiaalipolitiikka” suunnannäyttäjänä (Keskitalo 2013, 10-11). Ennen aktivointipolitiikan rantautumista Euroopassa ja etenkin Pohjoismaissa keskeinen työllisyyspoliittinen tavoite oli täystyöllisyys. Sen määritelmänä oli toisen maailmansodan jälkeen miehiä koskevan työttömyyden puute, mutta sittemmin ja etenkin Pohjoismaissa se kattoi myös naiset. Kasvukaudella tavoite olikin jokseenkin saavutettavissa. 1970-luvulla tilanne alkoi muuttua ja talousajattelussa alkoivat näkyä aktivointipolitiikan merkkejä. Uusi tarjontakeskeinen talousajattelu ”käänsi katseen talouden, yritysten ja yksilöiden kilpailukykyyn ja innovatiivisuuteen,

yrittäjyyteen, työvoiman tarjontaan ja työllistettävyyteen sekä työnteon kannustimiin ja velvoittavuuteen.” (Julkunen 2013, 23-26.)

Aktivoivassa sosiaalipolitiikassa keskeiseksi tavoitteeksi määrittyy työllistyminen ja sen edellytysten tarjoaminen kansalaiselle (Keskitalo 2013, 46). Taloudellisen kompensaation tarjoamisen sijaan työttömälle kansalaiselle tarjotaan ohjausta ja koulutusta. Vastineeksi tarjotusta tuesta kansalaisen velvollisuudeksi muotoutuu sovittujen tai määrättyjen toimenpiteiden toteuttaminen oman työllistymisen mahdollistamiseksi. Laajempaa hallinnan muutosta mukailien toimenpiteet ja vastuut ovat siirtyneet ”alas” (Koskiaho 2001, 25). Aktivointi tapahtuu yksilöllisissä palveluprosesseissa, joissa harkinnanvaraisuus ja sopimuksellisuus ovat keskeisiä. Työntekijän kanssa laaditut suunnitelmat toimivat sopimuksina, joilla sovitaan työllistämiseen liittyvistä toimista. (Keskitalo 2013, 62.) Maahanmuuttoprosessissa kotoutumissuunnitelma edustaa tällaista tehtyä sopimusta valtion ja muuttajan välillä.

Aktivointipolitiikassa yksilö asettuu keskeiseen asemaan oikeuksineen ja velvolluuksineen. Aktivointi voidaan tulkita joko yksilöä vastuuttavaksi tai voimaannuttavaksi prosessiksi riippuen näkökulmasta (Keskitalo 2013, 65? viit. Vlakenburg & van Berkel 2007). Huomionarvoista on, että aktivointi sitoo oikeuksineen ja velvolluuksineen niin kansalaista kuin palvelujärjestelmää (Keskitalo 2013, 15). Yhdestä näkökulmasta aktivoinnin yksilöllisyys voi tarkoittaa räätälöityä palvelupolkua, joka ottaa huomioon jokaisen omanlaisen tilanteen. Toisaalta taas yksilökeskeisyyteen liittyvä harkinnanvaraisuus tuo mukanaan omat ongelmansa muun muassa yhdenvertaisuuden näkökulmasta. On todettu, että käyttäessään laajaa henkilökohtaista päätäntävaltaa, tärkeissä sosiaalialan työtehtävissä olevat henkilöt nojaavat toiminnassaan ja päätöksissään asiakkaista tehtyihin kategorisointeihin. Nämä kategorisoinnit ohjaavat sitä, millaisia päätöksiä työntekijät tekevät työssään asiakasta koskien. (Keskitalo 2013). Niinpä esimerkiksi muuttajanaisiin kohdistetut odotukset saattavat ohjata työntekijöiden käyttämää harkintaa siitä, millaisia tarpeita naisilla on ja millaisin keinoin naisten asioita lähdetään edistämään. Yksi tällainen olennainen tilanne on alkukartoitus, jonka perusteella arvioidaan, mihin suuntaan muuttajaa ohjataan palvelujärjestelmässä.

Käsittelin tässä alaluvussa kansalaisuuden käsitettä, sen muuttajanaisia koskevia erityispiirteitä ja uutena tuulena Suomeen rantautunutta aktiivista kansalaisuutta. Seuraavaksi siirryn esittelemään

sitä sosiaalipoliittista kontekstia, jossa olen kerännyt aineistoni, eli suomalaista kotouttamispolitiikkaa ja kotouttamisen käytäntöjä.

2.2 Kotouttaminen ja kotoutuminen monikulttuurisuuden hallintana sosiaalipolitiikassa

Suomi oli ennen Kylmän sodan päättymistä enemmän maastamuutto kuin maahanmuuttomaa, mutta Neuvostoliiton romahdus muutti tilanteen päinvastaiseksi. Syynä olivat sekä inkerinsuomalaisten paluumuutto että venäläisten ja virolaisten muuttoliike Suomeen (Saukkonen 2020, 48). Myös monikulttuurisuuden on käsitetty rantautuneen Suomeen 1990-luvulla. Kriittiset monikulttuurisuuden tutkijat ovat osoittaneet, että Suomi on kuitenkin ollut jo pitkään monikulttuurinen paikka, kun tarkastellaan Suomessa eläviä etnisiä vähemmistöjä. Tataarit, romanit, saamelainen kansa, 1960-luvulla pakolaisina saapuneet chileläiset sekä aikoinaan suurimpien suomalaisten kaupunkien taustalla vaikuttaneet eurooppalaiset porvarit ovat esimerkkejä Suomen monikulttuurisesta historiasta, joka on jäänyt taka-alalle käsityksessämme menneisyydestämme. Kansallinen narratiivi Suomen homogeenisestä ”kantaväestöstä” pyyhkii pois suomalaisten vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen historian ja nykypäivän. (Keskinen 2021; Tuori 2009, 28-30.)

Kotouttaminen on käsitteenä peräisin 1990-luvulta, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa haluttiin brändätä uudelleen epätarkaksi ja negatiiviseksi koettu integraation käsite. Kotouttamisen käsitteellä haluttiin tehdä eroa assimilaation eli muuttajan yhteiskuntaan sulauttamisen ideaan, jota ei enää koettu ajanmukaiseksi. Sen sijaan kotoutumisen taustalla oli ajatus kodista ja yhdenvertaisuudesta maassa jo asuvien henkilöiden kanssa. Uusi käsite oli osa siirtymää, jossa Suomi siirtyi Ruotsin jalanjäljissä kohti multikulturalistista käsitystä maahanmuutosta, jossa (ainakin teoriassa) tunnustettiin vähemmistöjen oikeus omaan kulttuuriin ja kieleen. (Saukkonen 2020, 42-43, 49.)

Varsinaisen kotouttamispolitiikan voidaan sanoa saaneensa alkunsa vuonna 1999, kun Suomessa säädettiin ensimmäinen kotouttamista koskeva laki. Kotouttamislainsäädäntöä kehitettiin jälleen 2010-luvun vaihteessa, kun voimassa olevan lain koettiin vanhentuneen. Uuden lain avulla pyrittiin parantamaan eri taustaisten muuttajien pääsyä kotoutumispalveluiden piiriin. Tämä linja erottaa Suomen monista muista maista, joissa integraatiopolitiikka koskee lähinnä pakolaistaustaisia henkilöitä. Samalla lain fokus siirtyi julkisen vallan toiminnasta kotoutujaan, kun ”laki

maahanmuuttajien *kotouttamisesta* ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta” muuttui laiksi ”*kotoutumisen edistämisestä*”. (Em. 49-50, 52.)

Monikulttuurisuuden ja kotoutumisen paradoksaalisuus tulee esille lain ja käytännön tarkastelussa. Kotoutumislaisissa määritetään kotoutuminen seuraavasti: ”Tässä laissa tarkoitetaan (...) kotoutumisella maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen (Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 3 §).” Laki pohjaa multikulturalistiseen käsitykseen kotoutumisesta, jossa muuttajan nähdään olevan oikeutettu säilyttämään oma kulttuurinsa ja tavoitteena on tukea niin valtaväestön kuin kotoutujan sopeutumista vastavuoroiseen monikulttuuriseen yhteiskuntaan. Toteutus puhuu kuitenkin toista kieltä. Laista eroten kotoutumiskäytännöt eivät koske vastaanottavaa yhteiskuntaa ja valtaväestöä, vaan ainoastaan muuttajia (Saukkonen 2020, 58). Käytännössä kotoutuminen tarkoittaa siis sitä, että kotoutujan täytyy toimia ja täyttää tiettyjä vaatimuksia tullakseen yhteiskunnan jäseneksi samalla kuin valtaväestöltä ei odoteta juurikaan toimenpiteitä monikulttuuriseen yhteiskuntaan sopeutumiseksi (Tuori 2009, 31.) Käytännöt, kuten suomen kielen opetuksen painottaminen eivät myöskään ohjaa muuttajaa oman kulttuurin ja kielen säilyttämiseen vaan enemmän assimilaatioon. (Saukkonen 2020, 58.)

Muuttajan pääsy töihin on ollut 1990-luvulta lähtien keskeinen tavoite suomalaisessa kotouttamispolitiikassa (Saukkonen 2020, 52). Suomi ei ole tavoitteensa kanssa yksin, sillä työntekijyys ja omavaraisuus ovat monissa valtioissa olennainen osa kansalaistumisprosessia sekä ehtoina esimerkiksi perheenyhdistämiselle (Anderson 2015, 86). Suomalaisille työmarkkinoille liittyminen ei ole kuitenkaan mutkatonta monellekaan muuttajalle, erityisesti ”ei-länsimaista” saapuville ihmisille. Muuttajan etnisyys vaikuttaa hänen sijoittumiseensa suomalaisille työmarkkinoille. Esimerkiksi ei-länsimaalaisuus ja pakolaisuus näyttäisivät lisäävän työmarkkinoiden ulkopuolelle jäämistä tai matalapalkkatyöhön työllistymistä. (Heikkilä 2017, 148-151.)

Muuttajaa koskee kaksinkertainen riski työttömyyteen suomalaisilla työmarkkinoilla valtaväestöön nähden (Krivonos 2021, 167-168). Usein syytä haetaan muuttajasta itsestään ja työttömyyttä perustellaan yksilön puutteellisella kielitaidolla, kulttuurin tuntemuksella tai koulutuksen puutteella. Työttömyyden ratkaisuehdotuksissa kiinnitetään vähän huomiota rakenteellisiin ja kulttuuris-sosiaalisiin seikkoihin, ja myös sosiaalipoliittiset toimenpiteet kohdistuvat enemmän yksilöön kuin

institutionaalisen toiseuttamisen purkamiseen ja esimerkiksi työnantajien asenteiden muuttamiseen. (Krivonos 168; Pöllänen 2007, 366: viit. Paananen 1999, 99-100; Ahmad 2010, 75-76.)

Kotouttavat toimenpiteet on nähty Suomessa enemmän oikeutena kuin velvollisuutena ja ne ovat esimerkiksi ilmaisia osallistujille (Saukkonen 2020, 53). Ennen kuin muuttaja pääsee kotouttamistoimenpiteiden piiriin, tehdään hänelle alkukartoitus, jossa kartoitetaan muun muassa hänen kielitaitoaan ja koulutustasoa sekä kotoutumissuunnitelman tarvetta tämänhetkisessä elämäntilanteessa. Esimerkiksi työtön muuttaja on oikeutettu kotoutumissuunnitelmaan. Sen sijaan henkilöltä, jonka tulkitaan olevan estynyt osallistumaan kotouttamistoimenpiteisiin saatetaan evätä kotoutumissuunnitelman teko. (Työ- ja elinkeinoministeriön kotouttamisen osaamiskeskus 26.4.2020). Tällainen voi olla esimerkiksi lapsia kotona hoitava puoliso, eli useimmiten nainen. Kotoutumissuunnitelmaa ei voi saada pidempään kuin 3 vuotta Suomessa asunut henkilö (Saukkonen 2020, 56). Joillekin lapsiaan hoitaville naisille tämä tarkoittaa oikeuden menettämistä kotouttamissuunnitelman tekoon. Alkukartoituksesta ja kotoutumissuunnitelmien sisällöstä ja toimeenpanosta on hyvin vähän tutkimustietoa (Vuori 2015, 397).

Kotouttaminen on muuttajien kotoutumiseen tähtäävää työtä, jota tehdään monialaisesti eri yhteiskunnallisilla sektoreilla. Graduni aineistonkeruun aikaan kotoutumista koordinoi Suomessa työministeriö. Maahanmuutto oli tuolloin kokonaan sisäministeriön käsissä, mutta sittemmin työperäinen maahanmuutto on siirtynyt sekin työministeriön hoidettavaksi. (Saukkonen 2020, 51.) Suomalainen kansalaistoiminta on tiiviissä suhteessa hyvinvointivaltioon, jolta kansalaisjärjestöt saavat merkittävän osuuden rahoituksestaan ja jolle ne tuottavat palveluja (Koskiahho 2001, 21-22). Kotouttamistyön saralla tätä työtä tekevät Suomessa lukemattomat monikulttuuriset kansalaisjärjestöt. Keskeisiä tavoitteita monikulttuurisessa kansalaistoiminnassa ovat tyypillisesti voimaantumisen, suomen kielen oppiminen, sosiaalinen yhdessäolo ja suomalaisen yhteiskunnan tuntemus. Tyypillisiä ovat myös erilaiset mentorointihankkeet. (Tuori 2009, 41; viit. Pyykkönen 2007).

Kotouttamista ja kotoutumista on tarkasteltu kriittisesti siitä näkökulmasta, miten sen käytännössä muuttajat määrittävät hallintaa ja kontrollia vaativiksi yksilöiksi samalla tuottaen kuvaa kansalaisuuden ideaalista. Aiemmin tässä luvussa mainitsin, että esimerkiksi työn tekeminen on tärkeä kansalaisena toimimisen muoto, jolla on taloudellisen selviytymisen lisäksi kulttuurisia ja

ideologisia merkityksiä. Työnteko on ”kunnollisuuden” merkki kaikille kansalaisille, mutta erityisesti muuttajille (Davydova 2012, 85). Työnteolla on käytännössä laaja-alaisia vaikutuksia muuttajalle esimerkiksi oleskelulupaan ja perheenyhdistämisoikeuteen liittyen.

Kotoutumisessa tapahtuvat ideaalin kansalaisuuden määrittelyt toimivat kansalaisuudesta ulossulkevinä ja toisaalta hallintaa perustelevina asioina. Kotouttamista biovallan käytäntönä tutkinut Heikki Kerkkänen on kuvaillut kotoutumisen ihmiskäsitystä seuraavasti: ”Suomalainen yhteiskunta, johon maahanmuuttajien tulisi kotoutua, ilmenee liberaaliin poliittiseen ontologiaan sidoksissa olevana normien kokonaisuutena. Yhteiskunnan perusyksikön muodostaa autonominen, suvaitseva, aktiivinen, itsestään huolehtiva ja päämäärät rationaalinen yksilötoimija”. Kotouttamisen käytännöt ovat liberaalin ihmiskäsityksen läpäisemät. Kotoutuminen ja ennen kaikkea kotoutumattomuus mitataan suhteessa tähän kansalaisuuden ihanteeseen. (Kerkkänen 2008, 30.)

Nykyinen aktiivinen työllisyyspolitiikka on synnyttänyt uusia tapoja luokitella kansalaisia tuottavuuden ja työllistettävyyden mukaan. ”Tuottavaksi” tai ”tuottamattomaksi” jaotteluilla on rotuun ja luokkaan liittyvät ulottuvuutensa, kun rodullistetut ihmiset tulevat määritellyiksi työelämätaidoiltaan puutteellisiksi tai taloudellisesti poikkeaviksi ja näin ollen erityistä institutionaalista hallintaa vaativiksi (Krivonos 2021, 176-177). Samoin puhe ”kotoutuneista” ja etenkin ”kotoutumattomista” muuttajista toimii perusteena yksilöiden hallinnalle sosiaalipoliittisin keinoin (Kerkkänen 2008). Molemmilla kuvailuilla on jotain yhteistä: fokus on yksilössä, ja tähän liitetyissä ominaisuuksissa.

Yksilökeskeisyyden vaikutukset ilmenevät siinä, miten muuttajayksilöiden kohtaamia haasteita selitetään. Kun huomio kiinnittyy muuttajan ”kotoutumattomuuteen”, voivat niin kulttuurin sisäiset neuvottelut kuin yhteiskunnalliset ja rakenteelliset syyt yksilön heikommalle yhteiskunnalliselle asemalle jäädä näkymättömiin ja pois keskustelusta (Kerkkänen 2008, 30). Samoin huomion kiinnittyessä työllistettävään yksilöön jäädä sivuun olennaisia muuttajien työllistymiseen ja työmarkkinoille sijoittumiseen vaikuttavia tekijöitä kuten työmarkkinoilla tapahtuva syrjintä tai eriarvoisuutta tuottavat taloudelliset, sosiaaliset ja institutionaaliset rakenteet (Krivonos 2021; Davydova 2012, 85).

2.2.1 Hoivaa töissä ja kotona – muuttajanaisen subjekti hyvinvointijärjestelmässä

Suomessa sukupuolten välisestä tasa-arvosta tuli keskeinen naisten kansalaisuutta värittänyt tavoite 1960-luvulla ja tämä heijastelee vahvasti nykypäivän maahanmuutto- ja kotoutumistyön taustalla vaikuttaviin ajatusmalleihin. Pohjoismaat nähdään tasa-arvon näkökulmasta edistyksellisinä globaaliin etelään nähden ja nämä käsitykset heijastelevat myös ”suomalaista naista” ja ”maahanmuuttajanaista” koskeviin mielikuviin. Muuttajanaisten oletetaan hyötyvän pohjoismaisesta tasa-arvosta vastineena oman kulttuurin oletetulle alistavalle patriarkaattisuudelle (Hiitola & Vuori 2018, Tuori 2009.) Yksi tämän suhtautumistavan ilmenemismuoto on kotiäitiys, joka näyttäytyy erilaisena riippuen siitä, puhutaanko valtaväestöä edustavista vai muuttajanaisista. Kotihoidontuki ja kotiäitiys ovat suomalaisessa kontekstissa kiistanalaisia keskustelunaiheita (ks. esim. Sipilä, Rantalaiho, Repo & Rissanen, 2012). Valtaväestön kotiäitiyttä koskevassa keskustelussa korostuu sen uhka tasa-arvolle työelämän ja sosiaaliturvan näkökulmasta. Muuttajanaisten tapauksessa kotiäitiys huolettaa keskustelijoita tasa-arvokysymyksenä myös perheen sisäisiä suhteita ja muuttajayhteisöä koskien, jolloin muuttajaitien nähdään uhreina, jotka yhteiskunnan tulee pelastaa epätasa-arvoisesta tilanteesta. Toisin kuin valtaväestöä edustavan naisen tapauksessa, muuttajanaisten kulturisoitu kotiäitiys näyttäytyy ongelmallisena kaikille kotihoitokeskustelun osapuolille (Vuori 2014, 56-57).

Vaikka muuttajanaisten äitiys nähdään traditionaalisten ja patriarkaattisten perhesuhteiden tuotoksena, johon pohjoismainen yhteiskunta voi tarjota tasa-arvolla pelastuksen, vaikuttaisi käytännön politiikka toimivan paradoksaalisesti suhteessa tähän olettamaan. Johanna Hiitolan ja Jaana Vuoren tutkimuksessa politiikan todettiin ajavan muuttajaittejä hoivavastuuta ottavaan perheeseen. Muuttajanperheitä tutkineessa etnografiassa muuttajaitien kansalaisuus oli sidoksissa perheen kansalaisuuteen kun taas isä nähtiin yksilökansalaisena. Äiti näyttäytyi pakolaistyössä suojelua kaipaavana kohteena, jonka itsenäiseen toimijuuteen suhtauduttiin ristiriitaisesti. Tutkimuksessa yhden tutkitun pakolaisperheen isä sai negatiivisen oleskelulupapäätöksen. Miehen kansalaisuuteen suhtauduttiin päätöksen tekevässä elimessä yksilökeskeisesti eikä prosessissa otettu huomioon isän lähdön vaikutuksia muuhun perheeseen. Äiti puolestaan jäi yksin vastuuseen perheen lasten hoivasta. Esimerkki osoittaa, miten maahanmuuttopolitiikan prosesseissa sekä vastustetaan että uusinnetaan muuttajia koskevia sukupuoli- ja perherooleja. Tapaus tuo myös esille, miten maternalistisia, äidillisiä käsityksiä muuttajanaisiin liitetään. (Hiitola & Vuori 2018, 339-340.) Äitiyden kautta naisen voidaan myös ajatella olevan omasta tahdostaan työmarkkinoiden ulkopuolella, kun hän on kotona hoitamassa

lapsia. Tällainen oletus muokkaa käsitystä tarpeellisista toimenpiteistä ja palveluista naisten yhteiskunnallisen aseman kohentamiseksi. (Tuori 2009, 34.)

3. MENETELMÄT JA AINEISTOT

Käsittelen tässä luvussa sekä tutkielmassa käytettyä aineistonkeruumenetelmää etnografiaa että analyysissa hyödynnettyä kriittistä diskurssianalyysia. Luvun ensimmäisessä osassa esittelen etnografisen menetelmän pääpiirteet, etnografiset aineistot, oman aineistonkeruuprosessini kulun sekä etnografisen tutkimuksen tekemiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Luvun toinen osa puolestaan keskittyy analyysimenetelmän käsittelyyn sekä oman analyysiprosessini kuvailuun. Luku seuraa siis näin ollen lineaarisesti tutkimusprosessin kulkua aineistonkeruusta analyysiin.

3.1 Etnografia aineistonkeruumenetelmänä

Tässä työssä on hyödynnetty etnografista aineistonkeruun menetelmää. Etnografisessa tutkimuksessa pyritään osallistuvan havainnoinnin ja monipuolisten aineistojen kautta tutkitun ilmiön tai yhteisön kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen. Tutkimuskohteena on yleensä sosiaalisten suhteiden järjestelmä, joka voi sisältää niin ihmisten, instituutioiden, eläinten kuin ympäristön välisiä suhteita. Etnografiassa etsitään niin sanottua ”erityisiä totuuksia” rajatulta tutkimusalueelta (Malkki 2007, viit. Leach 1967,78). Etnografia ei itsessään ole metodi vaan se sisältää repertuaarin erilaisia aineistonkeruun menetelmiä, esimerkiksi tässä tutkielmassa käytetty havainnointi, erilaisten asiakirjojen ja ohjelmien tarkastelu, haastattelut sekä visuaaliset aineistot. Liisa Malkki on kuvaillut etnografian olevan teoreettinen, eettinen ja luova käytäntö tutkimuksen tekemiseen. (em). Tarpeellisia metodeja hyödyntäen ja aineistojen ristiinluennalla etnografi pyrkii niin sanottuun ”tiheään kuvaukseen” tutkimuskohteestaan (Geertz 1973, 3-30; Huttunen 2010, 42-43).

Paikoin graduni on lähestynyt otteeltaan myös toimintatutkimusta ja osallistavaa tutkimusta. Etnografiasta osallistavalla otteellaan eroava toimintatutkimus lähtee liikkeelle siitä, että tutkimuksen avulla pyritään muuttamaan jotain vallitsevaa asiantilaa. Yleensä tällaista tutkimusta on tehty jonkin organisaation tai instituution sisällä pyrkien kehittämään sen toimintaa. Esimerkiksi Anna Rastas on tutkinut museokenttää pyrkien samalla muuttamaan sen toimintaa muun muassa järjestämällä itse näyttelyn (Rastas 2016). Toimintatutkimuksessa oleellista on tutkimuksen kohteena olevien toimijoiden osallistaminen osaksi tutkimusprosessia ja organisaation toiminnan yhteiskehittäminen. Myös etnografisessa tutkimuksessa yhteistyö tutkittavien kanssa on merkittävässä roolissa, mutta suhteen perimmäinen tarkoitus on enemmän ymmärryksen kuin

muutoksen aikaansaaminen (yhteistyöstä mm. Uusihakala 2016, 97). Etnografisen ja toimintatutkimuksellisen otteen välillä on siis lähtökohtainen ero, joka vaikuttaa myös siihen, millaista tietoa näillä erilaisilla menetelmillä on mahdollista tuottaa.

Etnografisessa tutkimuksessa keskeisessä roolissa ovat tutkijan havainnot, jotka kirjataan kenttäpäiväkirjaan. Keskiössä on tutkimuskohteen kuvailu, jota suuntaa ja ohjaa teoreettinen näkökulma. Liisa Malkki (2007) on kuvaillut etnografian olevan teoreettista paikantunutta empirismiä ja samalla improvisointia. Tärkeänä etnografisen tutkimuksen elementtinä hän nimeää teoreettisen ja sosiaalisen mielikuvituksen, joka antaa mahdollisuuden yllätyä.

Koska etnografinen tutkimus perustuu havainnoijan tulkintoihin todellisuudesta, kiinnitetään siinä huomiota tutkijan subjektiin ja toimijuuteen tutkimusprosessissa. Tutkija ei siis ole objektiivinen karpänen katossa, vaan tulkintoja tekevä toimija, joka ei ole vapaa yhteiskunnallisista rakenteista ja kulttuurisista vaikuttimista. (Malkki 2007.) Siksi etnografisessa tutkimuksessa on tärkeää sekä sitoa havainnot osaksi laajempaa teoreettista ja tutkimuksellista kokonaisuutta että tarkastella tutkijan subjektia osana tutkimuskenttää ja -prosessia.

Havainnoivissa menetelmissä tutkijan ruumiillisuus ja yhteiskunnallinen positio ovat tärkeitä käsitellä ja niiden merkitystä pohtia aineistonkeruun kannalta. Tutkija on kentällä aina omana itsenään omine ruumiillisine, yhteiskunnallisine ja persoonallisine ominaisuuksineen (Malkki 2007). Tutkijan positio suhteessa tutkittaviin vaikuttaa muun muassa siihen, mitä kysymyksiä hän voi kentällä esittää (Tuori 2009, 78; viit. Silius 1992). Omalla kohdallani esimerkiksi sukupuoleni mahdollisti aineistonkeruun nais erityisessä toiminnassa. Toisaalta valkoisena, toimintakykyisenä ja suomea puhuvana henkilönä minulla on monella tapaa etuoikeutettu asema suhteessa moniin tutkimuksessa mukana olleisiin henkilöihin. Monikulttuurisessa toiminnassa valkoisilla ja suomea puhuvilla ihmisillä on tyypillisesti ohjaajan rooli, mikä ohjasi myös minun positiotani kentällä niin, että minun oli helppo toimia fasilitoivassa roolissa ja kysyä haastattelukysymyksiä. Fyysisestä toimintakyvystäni oli puolestaan hyötyä, kun kevättalvisen lumimyrskyn jälkeen pystyin kulkemaan pientä lumeen tallattua polkua pitkin järjestön tiloihin.

3.2 Etnografiset aineistot

Etnografisessa tutkimuksessa erilaiset aineistot täydentävät, kyseenalaistavat ja selittävät toisiaan suhteessa tutkimuskysymykseen (Huttunen 2010, 43). Jokaisella aineistolajilla on omat erityispiirteensä, mutta keskeistä etnografisessa lähestymistavassa on pyrkimys käsitellä aineistoja rinnakkain ja suhteessa toisiinsa, osana kokonaisuutta. Tutkielmani aineistonkeruun puitteissa kirjoitin kenttäpäiväkirjaa, luin aiheeseen liittyviä uutisia, järjestin pari työpajaa, tein haastatteluja ja luin poliittisia asiakirjoja. Kaikki tämä toiminta taustoitti ja syvensi ymmärrystäni tarkastelemastani ilmiökentästä. Lopullisessa analyysissä analysoin tekemiäni haastatteluja. Vaikka en analyysissä suoraan hyödynnäkään esimerkiksi kenttäpäiväkirjaani, on sillä ja muilla aiheeseen liittyvillä aineistoilla ollut tärkeä tehtävä tutkimuskentän ymmärtämisessä ja mielekkäiden kysymyksenasettelujen luomisessa.

Etnografisessa tutkimuksessa tehdään monen tyyppistä haastattelua, joista selkeimmän jaon muodostavat äänitetyt haastattelut ja tilanteissa kenttäpäiväkirjaan merkatut haastattelut (Huttunen 2010). Etnografisen haastatteluaineiston tekee erityiseksi paitsi mahdollisuus sitoa se tapahtumalliseen kontekstiin, myös se, että haastateltava on yleensä haastattelijalle tutumpi pidemmältä ajalta kuin pelkässä haastattelututkimuksessa haastateltu. Toisessa toteuttamassani yksilöhaastattelussa haastateltava vastasi yhteen kysymyksistäni kertoen esimerkin eräästä muuttajanaisestä miltei sanasta sanaan kuten edellinen haastateltava. Olin hieman hämilläni tilanteesta, sillä vaikutti, että haastateltavat olisivat opetelleet ulkoa tietyn puhettavan aiheeseen liittyen. Asiaa mietittyäni, tapaus toi oikeastaan hyvin esille haastattelutilanteiden ajallisuuden. Saattoi hyvin olla, että aiheesta oli keskusteltu juuri kahvipöydässä tai kyseistä sananpartta oli pyöritelty yhteisessä raportissa, jonka vuoksi se oli tuoreena muistissa. Etnografisessa haastattelussa on tärkeää kontekstoida haastattelu muuhun aineistoon, jotta asiat ymmärretään oikein niiden paikantuneessa kontekstissa (Huttunen 2010, 43). Jos olisin ollut kentällä jo pidempään haastatteluja tehdessäni, olisi minulla saattanut olla käsitys siitä, miten keskustelussa esiin nostettu jaettu merkitys oli syntynyt.

Toisaalta saman esimerkin käyttäminen oli diskursiivinen teko. Haastattelussa tutkittavat yleensä osoittavat puheensa jollekulle, kuvitellulle yleisölle. Haastattelijana edustin haastatelluille paitsi yliopistoinstituutiota, myös laajempaa yhteiskunnallista yleisöä. Haastatelllessani muuttajataustaista työntekijää tämä suhde oli erityisesti läsnä. Olga Davydova (2012) teki venäjänkielisiä

ryhmähaastatteluja tutkiessaan muuttajanaisten haurastuneita työmarkkinoita. Artikkelissaan hän kuvailee, kuinka haastatteluissa oli, tutkijan muuttajataustasta huolimatta, läsnä ”suomalaiset korvat”, jotka vaikuttivat siihen, miten asioista haastatteluissa puhuttiin ja millainen kuva itsestä haluttiin välittää. (Davydova 2012, 86-87).

Etnografisessa tutkimuksessa on mahdollista haastatella ihmistä myös ”virallisen” haastattelutilanteen ulkopuolella, mikä mahdollistaa erilaisen tiedon keräämisen ja toisaalta spontaanien haastattelujen tekemisen. Aineistonkeruussani kansalaisjärjestössä törmäsin tilanteeseen, jossa juttelin avoimesti yhden työntekijän kanssa, mutta pyytäessäni haastattelua hän kieltäytyi, sillä oli kuulemma tullut niin monesti jo haastatelluksi. Päädyin keskustelemaan hänen kanssaan muuten aihepiireistä, haastattelukontekstin ulkopuolella. Tilanne herätti miettimään paitsi haastattelutilanteen performatiivisuutta, myös etnografisen tutkimuksen eettisiä näkökulmia siihen, miten tutkittavat ymmärtävät etnografian tutkimuksena. Eräänä päivänä istuttuani pari tuntia ruokapöydän ääressä ja kirjoitellessani kenttäpäiväkirjaa eräs työntekijä tuli kysymään hieman anteeksipyytävästi, olinko saanut lainkaan aineistoa kerättyä. Kysymys kertonee siitä, että havainnoiva ote on edelleen epätyypillinen tutkimusmenetelmänä ja siksi myös tutkittaville hämmentävä. Hämmennystä sisältävien tutkimustilanteiden kohdalla eettinen painopiste on siinä, miten tutkija käsittelee kerättyä aineistoaan.

Tässä tutkielmassa käytän aineistona analyysissä etnografisen havainnointini puitteissa keräämiäni yksilö- ja ryhmähaastatteluaineistoja. Etnografisen havainnoinnin rooli jäi kontekstia luovaksi ja taustoittavaksi haastatteluihin nähden.

3.3 Kenttä

Etnografisen tutkimuksen kohdetta kutsutaan kentäksi, joka on usein fyysisen kentän sijaan tai rinnalla sosiaalisten suhteiden järjestelmä. Etnografia on nykypäivänä usein monipaikkaista, mikä tarkoittaa sitä, että aineistoa on kerätty moninaisissa fyysisissä olinpaikoissa (Huttunen 2010, 39-40; Hannerz 2003). Tähän tutkielmaan keräämäni havainnointiaineisto on perinteikkäästä asetelmasta poiketen *sosiaalisesti* monipaikkaista, mutta samaan fyysiseen tilaan sijoittuvaa. Keräsin näet aineistoni samassa fyysisessä tilassa, mutta kahden eri kansalaistoiminnan puitteissa. Keräsin ensimmäisen aineistoni naisten opintopiirissä, joka kokoontui saman järjestön tiloissa, johon myöhemmin menin keräämään lisää aineistoa. Kenttäjaksojeni ajallisuus edustaa nykypäivälle tyypillistä etnografiaa. Siinä missä viime vuosisadan alkupuoliskolla kentällä vietettiin tiiviisti aikaa

hyvin pitkiä ajanjaksoja, voidaan etnografiaa tänä päivänä tehdä yhä enemmän lyhyemmissä jaksoissa tutkijan arjen puitteissa. Kentällä olon jaksottaisuus mahdollistaa sekä aineiston analysoinnin kenttäjaksojen välissä, myös sen pohtimisen, mihin mennä seuraavaksi. (Hannerz 2003, 212-213.) Näin kävi myös oman aineistonkeruuni kohdalla.

3.3.1 Työelämätaitoja naisten monikielisestä opintopiiristä

Ensimmäinen aineistonkeruujaksoni syksyllä 2017 ja keväällä 2018 sijoittui naisten monikieliseen, työelämäaiheiseen opintopiiriin. Päädyin osalliseksi opintopiiriin, koska tein työharjoittelua tutkimushankkeen kanssa, joka teki yhteistyötä opintopiirin järjestäjän kanssa. Opintopiiri järjestettiin vapaa-ajan toimintana erään paikallisen naisen aloitteesta. Siihen osallistui sekä valtaväestön edustajia että muuttajataustaisia, lähinnä farsinkielisiä naisia. Opintopiirin tavoite oli voimaannuttaa naisia tarjoamalla työvälineitä toimeentulon saamiseksi ja työelämätaitojen kehittämiseksi. Tätä toteutettiin miettimällä omien taitojen myymistä sekä osuuskuntatoimintaa oman työn myymisen tapana.

Yksi tavoitteistamme oli kehittää ja hyödyntää monikielisiä pedagogisia käytäntöjä opintopiirissä. Monikielisyyden tavoite oli mahdollistaa yhteistoiminta eri kieliä puhuville naisille samalla kehittäen heidän kieli- ja vuorovaikutustaitojaan. Käytännössä ryhmästämme muodostui suomen-, farsin- ja englanninkielinen. Käytännössä monikielisyys toimi ryhmässä siten, että puheenvuorot pidettiin usein niillä kielillä mitä kukin osasi. Samalla muu ryhmä tulkki asioita niille jotka eivät puhuneet näitä kieliä. Harjoitusten kannalta tämä tarkoitti sitä, että ohjelmaan tuli varata aikaa tulkkaamiselle ja kääntämiselle sekä selventämiselle. Hyödynsimme yhdessä tekemisessämme myös piirtämistä, videoiden katsomista, laulamista ja fyysistä vuorovaikutusta. Viestin ja tunteet voi ilmaista monin toisiaan tukevin tavoin.

Opintopiiriin liittyen pidettiin syksyllä 2017 muutama suunnittelutapaaminen, joista ensimmäiseen en ehtinyt mukaan, mutta joista toiseen pääsin paikalle. Tapaaminen oli sunnuntaina järjestäjähenkilön kotona. Järjestänä toiminut henkilö tarjoi meille naposteltavaa, katsoimme yhdessä videoita omasta mielestämme inspiroivista naisista ja keskustelimme opintopiirin sisällöstä. Tunnelma oli leppoisaa ja tilaisuuteen tuli lisäksi 4 muuta naista eri taustoilla.

Parin viikon päästä menimme kahden opintopiiriläisen sekä vierailevien osaajien kanssa muutamaksi päiväksi residenssille suunnittelemaan tulevaa toimintaa. Residenssillä testasimme erilaisia

menetelmiä ja opetussisältöjä, joita tulevassa opintopiirissä käyttäisimme. Kuvasimme myös opintopiirille mainosvideon, jonka myöhemmin editoin. Meitä oli paikalla vaihteleva porukka farsin, arabian ja suomenkielisiä henkilöitä ja pääsimme todella testaamaan, millaista opiskelu ja toiminta monikielisessä ryhmässä on. Suunnittelimme muun muassa selkosuomenkielistä, omalla kielellä ja piirtämisellä tuettua osuuskuntaopetusta, video-cv:n tekemistä sekä Johanna Rojolan sarjakuvamenetelmää (joka on julkaistu sittemmin Vastapainon vuonna 2018 julkaistussa teoksessa Feministisen pedagogiikan ABC). Samalla tutustuimme toisiimme, joogasimme ja teimme yhdessä ruokaa näin luoden hyvän pohjan yhteistoiminnan jatkolle.

Opintopiirin ennakkokajatus oli se, että kaikki osallistujat osallistuisivat opintopiirin vetämiseen ja oheistoimintaan. Esimerkiksi meillä oli kiertävät vuorot siitä, kuka keittää milloinkin kahvia ja kuka vetää ohjelmaa. Tällä tavoin pyrimme muuttamaan monikulttuurisessa naisten kansalaistoiminnassa olevaa tyypillistä työn järjestystä, jossa valtaväestön edustajat vastaavat asiasisällöstä ja muuttajataustaiset naiset toiminnan mekaanisemmista työtehtävistä, kuten kahvin keitosta. Halusimme osoittaa, että muuttajataustaisilla naisilla on yhtäläillä osaamista ja opetettavaa kuin valtaväestön edustajilla.

Varsinainen opintopiiri alkoi joulukuussa ja ensimmäinen ohjelmanumero olikin piparkakkujen koristelu. Tästä lähtien opintopiiri tapasi kerran kuukaudessa aina kuukauden ensimmäisenä sunnuntaina. Yleensä ennen varsinaista tapaamista tarjolla oli jotakin opetusta, kuten tietokoneen käyttöön liittyvä opetus ja järjestämäni joukkorahoitusopetus.

Yksi opintopiirin keskeinen teema oli osuuskuntatoiminta ja sen aloittaminen. Opintopiirin järjestämisen aikaan osuuskuntatoiminta oli oivallinen keino tehdä itselleen vähän ylimääräistä tuloa työmarkkinatuen oheen. Osuuskunta on vähintään 7 henkilön muodostama yritystä muistuttava yhteisöllisen työn järjestämisen muoto. Osuuskunta eroaa yrityksestä muun muassa siinä, että se ei pyri toiminnallaan voiton maksimointiin, vaan palvelujen ja hyvinvoinnin tuottamiseen jäsenilleen. Työmarkkinatukeen suhteutettuna osuuskunta tarjosi tavan toteuttaa omaa bisnesideaa menettämättä oikeutta työttömyysturvaan, toisin kuin yritystoimintaa tekeville käy. Tämä oli mahdollista, sillä osuuskunnan toimiessa palkan maksajana, tulkittiin se työnantajaksi suhteessa työtään myyvän osuuskunnan jäseneen. Tämä mahdollisti esimerkiksi muutaman sadan euron tulon osuuskunnan kautta ilman pelkoa työttömyyskorvauksen menettämisestä. Opintopiirin jälkeen työmarkkinatuen harkinta on muuttunut, eikä osuuskunnan tulkinta työnantajana ole ollut yhtä

yksiselitteistä, mikä on muuttanut tilannetta epäedulliseen suuntaan työn myyjän näkökulmasta. Ajatus osuuskuntatoiminnasta kaikille osallistujille, mutta erityisesti muuttajanaisille varteenotettavana toimeentulon hankkimisen muotona kumpusi muuttajanaisten heikosta asemasta suomalaisilla työmarkkinoilla ja tästä johtuvasta toimeentulon niukkuudesta.

Piirissä tehtiin yhteisiä opintopiiriläisten suunnittelemlia harjoitteita, jotka liittyivät toimeentulon kannalta hyödyllisiin taitoihin tai työelämään. Keskeisessä asemassa oli myös itsetuntoon ja vertaistukeen liittyvä ryhmän kannustava ja innostava vaikutus, kuten seuraavasta kenttäpäiväkirjakatkelmasta käy ilmi:

Olimme sopineet, että ennen yhtä tapaamista kerron naisille joukkorahoituksesta. Saavuin paikalle tuntia ennen varsinaisen tapaamisen alkamista ja paikalla oli muutama osallistuja. Pidin miniluennon, jossa kerroin miten joukkorahoitus toimii ja miten sitä voisi hyödyntää oman yritystoiminnan aloittamisessa. Osallistujat eivät olleet kuulleetkaan koskaan joukkorahoituksesta, ja aihe kuulosti monen korvaan kiinnostavalta. Joku kysyi voisiko joukkorahoituksella perustaa farsinkielisen päiväkodin. Aivoissani alkoi heti raksuttaa: kehen pitäisi olla yhteydessä, jos tätä ideaa haluaisi edistää? Kaupunkiin? Muihin kasvatusalan toimijoihin? Tunsin suurta innostusta, mutta myös kädettömyyttä näin suurten haaveiden edessä. (Kenttäpäiväkirja 4.3.2018)

Katkelma kuvaa hyvin tunteita, joita kävin läpi opintopiirin aikana. Etenkin alkupuolella opintopiiriä yhdessä tekeminen ja miettiminen innosti meitä kaikkia. Kuinka hienoja ideoita meillä olikaan ja kerrankin paikka, jossa niitä voi esittää avoimesti! Innostusta varjosti kuitenkin elämän ja yhteiskunnan realiteetit, kuten katkelma toisesta kohtaa kenttäpäiväkirjaa osoittaa.

Tapaamisen jälkeen minua kaihertaa kummallinen tunne. Osuuskuntaharjoituksen myötä on selvää, että naisilla on todella käyttökelpoisia ideoita jatkokehittelyä ajatellen. Entä nyt? Mitä seuraavaksi? Opintopiirissämme ei ole resursseja viedä ideoita eteenpäin, sillä pari tuntia kerran kuukaudessa ei riitä esimerkiksi kerhoidean eteenpäin viemiseksi. Täytyisi löytää tilat, toimijat ja tuntea oikeat ihmiset, jotta tällaista asiaa voisi viedä eteenpäin. Eikä tässä kaikki – ideaa ehdottanut henkilö ei osa kirjoittaa latinalaisilla aakkosilla ja puhuu suomea toisena kielenään. Hänellä ei olisi näin ollen mitään mahdollisuuksia todella toteuttaa ideaansa itsenäisesti. Yksi mahdollisuus olisi lähteä fasilitoimaan idean eteenpäin viemistä, mutta ajatus uuvuttaa minua ja en voi olla miettimättä, missä vaiheessa idea karkaa alkuperäiseltä esittäjältään esimerkiksi minun, sen valkoisen edistäjän ansioksi. (Kenttäpäiväkirja 4.3. 2018)

Toimin opintopiirissä havainnoijan lisäksi yhtenä järjestäjistä ja toiminnan suunnittelijoista. Vedin opintopiirissä erilaisia opetustilanteita, mm. joukkorahoitukseen liittyvää opetusta ja video-cv-työpajan, vastasin useimmilla kerroilla opintopiirin koollekutsumiseen liittyvästä viestinnästä. Järjestimme opintopiirin lisäksi suurta mielenkiintoa ja innostusta herättäneen osuuskunta-aiheisen työpajan opintopiirin ulkopuolisille naisille.

Koska olin opintopiirissä mukana sekä toiminnan suunnittelussa, ohjaajana, havainnoijana ja osallistujana, muistutti tutkimusotteeni opintopiirin aikana monin paikoin osallistavaa tutkimusta enemmän kuin osallistuvaa havainnointia. Asetelma ei ollut yksiselitteinen: vaikka osaltani vaikutin toiminnan sisältöön ja toteutukseen, ei alkuperäinen sysäys toiminnan tekemiselle tai tavoitteille ollut peräisin itseltäni, toisin kuin toimintatutkimuksen tapauksessa yleensä on. Maahanmuuttajatyön ja monikulttuurisuustyön kenttä oli itselleni täysin vieras ennen astumistani kentälle, joten minulla ei ollut välineitä lähteä kehittämään toimintaa. Joka tapauksessa roolini kentällä ei ollut myöskään ainoastaan osallistuvan havainnoijan positio. Toisinaan tapaamisten jälkeen saatoin huomata, etten ollut juurikaan keskittynyt tarkkailemaan, mitä ympärilläni tapahtui, koska oma roolini tapaamisessa oli ollut niin keskeinen. Usein tapaamisten jälkeen saatoin kirjoittaa hyvin ylimalkaisesti ylös, mitä oli tapahtunut.

Keväällä 2018 järjestin opintopiirissä sarjakuvatyöpajan, jossa keräsin aineistoa, jonka ajattelin olevan graduni lopullinen aineisto. Työpaja eteni niin, että ensin keskustelimme työstä ja sen merkityksistä ja tämän jälkeen piirsimme aiheeseen liittyviä sarjakuvia. Tallensin keskustelut ja säästin sarjakuvat aineistona käytettäväksi. Sarjakuvatyöpajan tapaamiskerralle saapui 4 henkilöä, joista yksi joutui lähtemään etuajassa ennen sarjakuvaosion alkamista. Lopulta päädyin hyödyntämään työpajassa kerätystä aineistosta keskusteluosion.

Pikkuhiljaa kevään mittaan opintopiirin toiminta hiipui, kun kaksi opintopiirin avainhenkilöä jäi pois toiminnasta. Iloksemme molemmat saivat töitä, joskin opintopiirin kannalta se tarkoitti, että resurssit eivät riittäneet enää fasilitoimiseen entiseen tapaan. Jäljellä olevien naisten kanssa suunnittelimme osallistuvamme ravintolapäivään, mutta kevään mittaan ryhmän puhti tuntui hälvenevän ja lopulta päätimme jättää tapahtuman väliin. Opintopiirin viimeisellä tapaamiskerralla paikalla olimme enää minä ja kaksi muuta naista. Meidän oli tarkoitus suunnitella, mitä tekisimme

rahalla, jonka olimme saaneet kaupungilta jonkin opintopiiriin liittyvän sivistävän toiminnan järjestämiseen. Lopulta emme keksineet mitään järkevää ja päätimme lykätä asiaa tuonnemmaksi.

Vuosi opintopiirin jälkeen järjestimme vielä yhden tilaisuuden. Kaupungilta saamamme rahat olivat edelleen käyttämättä ja ihmiset lähteneet omille teilleen. Lopulta järjestimme yhteistyössä paikallisen kulttuuriyhdistyksen kanssa yhden monikielisen tilaisuuden, johon kutsuimme puhujaksi oman yrityksen perustaneen naisen ja tulkin. Tilaisuuteen saapui kymmenkunta naista ja se oli menestys.

Syksyllä 2018 palasin jälleen gradun äärelle. Tuntemukseni talven 2017-2018 aineistonkeruujaksoa kohtaan olivat epämääräisen kiusalliset: olin onnistunut keräämään kuukausittain kokoontuneesta opintopiiristä hieman ylimalkaista kenttäpäiväkirja-aineistoa, koska olin huumaantunut opintopiirin järjestämisestä ja unohtanut pitkälti tutkimustavoitteeni. Sarjakuva-aineistoni ei tuolloin vaikuttanut sellaiselta, josta saisin tarpeeksi irti. Päätin muuttaa näkökulmaa ja samalla kerätä lisää aineistoa kansalaisjärjestöstä, joka edustaa institutionalisoituneempaa kansalaistoimintaa. Samaan aikaan kun päätin kerätä lisää aineistoa, aloitin myös maisteriopintoihin liitettävän etnografia-kurssin. Kurssilla luetut artikkelit, luennot ja käydyt keskustelut antoivat uutta ja varmempaa pohjaa etnografian tekemiselle. Sain sovittua uuden aineistonkeruun paikalliseen nais erityyiseen kansalaisjärjestöön keväälle 2019.

3.3.2 Kotouttamista ja palveluneuvontaa monikulttuurisessa kansalaisjärjestössä

Tein toisen havainnoivan aineistonkeruujakson monikulttuurisessa nais erityyisessä kansalaisjärjestössä. Nyt olin kentällä ainoastaan havainnoivassa roolissa ja ero oli selkeä. Ensinnäkin kohtaamiset ihmisten kanssa eivät lähteneet epäselvistä asetelmista, vaan minulla oli selkeä rooli – olin tarkkailija, tutkija, graduntekijä. Havainnointijaksonei ei ollut järjestössä kovinkaan pitkä, olin paikalla muutamana päivänä muutaman viikon jaksolla. Keräsin jakson aikana kolme haastattelua työntekijöiltä. Havainnoidessani osallistuin joihinkin järjestön arkipäiväisiin toimiin, istuskelin keittiössä ja tutustuin hieman ihmisiin. Toteutin haastattelut päivinä, kun työntekijöillä oli enemmän vapaata. Roolini oli järjestössä hyvin erilainen suhteessa rooliini opintopiirin vertaisoppijana ja koordinoijana. Kun pystyin selkeästi keskittymään havainnointiin, huomioni kiinnittyi eri tavalla myös omaan olemiseeni tilassa ja minun ja muiden välisiin suhteisiin.

Järjestö oli toiminut parikymmentä vuotta paikallisesti ”naisten olohuoneena”. Todellisuudessa järjestössä tehtiin paljon muuta kuin hengailtiin. Järjestössä tarjottiin esimerkiksi suomen kielen opetusta naisille, esimerkiksi niille, jotka eivät olleet oikeutettuja kotoutumissuunnitelman mukaiseen kielenopetukseen. Kielenopetuksesta pyrittiin tekemään esteetöntä muuttajaäideille tarjoamalla lastenhoitoa kielenopetuksen aikana. Tämä käytäntö on yleinen, jopa kansalliseen tasa-arvo-ohjelmaan kirjattu tapa edistää muuttajaäitien osallistumista kotouttavaan toimintaan.

Kielenopetuksen lisäksi järjestön toiminnassa keskeisessä roolissa oli kävijöiden auttaminen moninaisissa arjen ongelmissa, jotka useimmiten liittyivät jonkin instituution kanssa toimimiseen. Kansalaisjärjestön työntekijöiden arki rakentui pitkälti asiakkaiden pulmatilanteiden ympärille. Milloin kyse oli minkäkin viraston kanssa asioimisesta, työntekijöiden päivät rakentuivat paljolti erilaisten keissien ratkaisun ympärille. Työntekijät istuivat suuren osan päivästä toimistoissaan, joissa tuli ja meni kävijöitä ratkaistavine tilanteineen. Tämä toiminnan ulottuvuus liittyy nähdäkseni siihen kotoutumisen ulottuvuuteen, että kotoutuja oppii toimimaan paikallisen byrokraattisen järjestelmän kanssa (Vuori 2015).

Asiakastilojen ovelta kurkistaa keski-ikäisen naisen pää, joka kysyy olenko minä se graduntekijä. Hän pyytää minua huoneeseensa juttelemaan. Hänellä on juuri asiakkaan viisumihakemus kesken, joten jään odottelemaan ovensuuhun. Kaksi työntekijää yrittää muokata kuvaa naisen henkilökortista tämän viisumihakemusta varten. Minua pyydetään apuun ja säädämme tovin kuvan kanssa kunnes saamme sen muokattua. Kuvan muokkauksen jälkeen käy kuitenkin ilmi, että jo täytetty hakemus on kadonnut selaimelta. Ei auta kuin alkaa täyttää hakemusta uudestaan. Minulle vihjataan hienovaraisesti, että minun tulee poistua huoneesta ja voin mennä syömään lounaaksi maksua vastaan tarjoiltua keittoa ruokapöydän ääreen. (Kenttäpäiväkirja, 21.1.2019)

Kansalaisjärjestössä järjestettiin myös ajoittain juhlia ja eri instituutioiden kanssa yhteistyössä monenlaista toimintaa, esimerkiksi liikuntaa sekä koulutusta tietokoneen käyttöön liittyen. Järjestöllä oli paikallisesti kattavat verkostot ja useita yhteistyötahoja, johon saatettiin ohjata harjoittelupaikkaa etsiviä naisia. Monet kävijät saattoivat tulla paikalle pidemmänkin matkan päästä, jopa naapurikunnasta asti. Yksi haastattelemanani järjestön työntekijä kuvaili järjestöä yhteisöksi eikä kokenut aamuisin lähtevänsä töihin vaan nimenomaan yhteisöön.

Kansalaisjärjestön toiminnassa palveluneuvonnan osuus oli lisääntynyt huomattavasti sen parikymmenvuotisen olemassaolon aikana. Alun perin järjestö oli perustettu sosiaalisen kanssakäymisen tarjoaminen ja suomen kielen opettaminen ensisijaisina päämäärinä, mutta näiden rinnalle oli rakentunut toiminnan kannalta keskeinen palveluneuvonnan työalue. Yksi työntekijöistä kuvaili jopa, että naiset seurustelivat tiloissa keskenään lähinnä neuvontaan jonottamisen yhteydessä. Palveluneuvonnan lisääntyminen on luultavasti osa kansalaistoiminnan intitutionalisoitumista ja integroitumista osaksi kotouttavaa järjestelmää. Kansalaisjärjestön työntekijöiden puheessa neuvonnan tarpeen lisääntymistä selitettiin myös julkisten palvelujen etäännyksenä asiakkaasta. Yksi haastateltavista kuvasi julkisen avun muuttuneen ”kasvottomaksi”, kun asiakkaiden kävi yhä vaikeammaksi päästä tapaamaan omaa sosiaalityöntekijää ja TE-toimistossa oli jokaisella käyntikerralla vastassa eri ihminen. Toinen haastateltava kuvaili Kelaa ja sosiaalihuoltoa ”linnoiksi”, jotka täytyy ”valloittaa, jotta pääsee keskustelemaan asioista”.

Saara: Siellä (TE-toimistossa) ei ole koskaan tuttu ihminen tai sitten ne tiedot on koneella ja se on niin hankalaa.

Meeri: Toi on lisääntynyt sitten paljon?

Saara: On joo. Ja kun tehdään tilastoa niin suurin osa niistä asiakkaista, jotka meillä käy on yli 6 vuotta Suomessa olleita, eli se kertoo myös siitä kotoutumisen onnistumisesta, että ei kuitenkaan opita kieltä tai systeemiä niin hyvin että pystyisi itsenäisesti asioimaan tässä meidän verkostossa.

Aineistonkeruujaksoni aikana järjestön tiloissa oli meneillään remontti ja yleensä oleskeluun käytetty tila oli kokonaan pois käytöstä. Olohuone oli palannut käyttöön viimeisellä havainnointikerrallani. Tämä oli se tila, jossa opintopiirimme oli kokoontunut vuotta aiemmin, jossa olimme käyneet keskusteluja ja opetelleet asioita, syöneet suklaapäälysteisiä kahvipapuja ja hörppineet teetä. Nyt tila muistutti enemmänkin odotushuonetta, jossa muutama nainen oleskeli, puhelin tai paperi kädessä, kaikki keskittyneinä omiin juttuihinsa. Istuin päivän päätteeksi huoneen reunalle kirjoittamaan muistiinpanoja. Vastapäätä minua istui vanhempi nainen, jolta kysyin, käykö hän usein paikassa. Hän vastasi, ettei puhu suomea, vaikka oli juuri aiemmin puhunut kieltä vieressään istuvalle henkilölle. Vaikenin tilanteen kiusaannuttamana. Tila tuntui nyt erilaiselta kuin vuosi sitten.

3.4 Eettisiä näkökulmia tutkimuksen tekemiseen

Etnografia on paitsi teoreettinen myös eettinen käytäntö (Malkki 2007). Sosiaaliantropologista etnografista tutkimusta tehdessä sovelletaan usein American Anthropological Associationin ohjeita. Ohjeissa painotetaan, että etnografilla on erityinen eettinen vastuu tutkimusta tehdessään, sillä hän luo kentällä muihin tutkimusmenetelmiin verrattuna syvällisempiä ja mutkikkaampia suhteita niin ihmisiin, eläimiin kuin ympäristöönkin. Tärkein eettinen vastuu koskee tutkijalla aina tämän tutkimuskohdetta, eikä rahoittajan tai tilaajan intressi saa koskaan mennä tämän vastuun edelle. Tutkimuksen edetessä tutkittavien konsultointi ja eettisten rajapintojen neuvottelu tutkittavien kanssa kuuluvat hyvän etnografisen tutkimuksen koodistoon. (American Anthropological Association 2009.)

Omassa tutkimuksessani tarkastelemallani kentällä toimi ja käväisi lukuisia ihmisiä, joista kaikki eivät varmastikaan olleet tietoisia tutkimuksestani, saati antaneet sille suostumusta. Tällaisessa tilanteessa korostuu tutkijan eettinen vastuu siitä, miten kerättyä materiaalia käytetään (Tuori 2009, 88). Siksi keskityin myös kenttäpäiväkirjassani kirjaamaan havaintoja tavalla, jolla en kuvaile tällaisten henkilöiden tekemistä tai olemista. Etnografisessa tutkimuksessa korostuu AAA:n koodiston mukaan enemmän tutkittavien suullinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta kuin kirjallisten lupalappujen kerääminen. Järjestössä puhuin avoimesti olevani keräämässä aineistoa tutkielmaani. Opintopiirissä mainitsin asiasta kerran esittelyssä ja tarkemmin aineistonkeruukerrallani. Tutkimuskohteessani oli mukana paljon suomea toisena kielenä puhuvia henkilöitä, jolloin en aina ollut varma osasinko välittää asemani tutkijana ja havainnoijana heille. Pyrin käsittelemään tällaista epävarmaa aineistoa sen vaatimalla tavalla, paikoin jättäen asioita ja henkilöitä pois ja toisaalta laventamalla kuvailua tavalla, joka ei loukkaa kenenkään suostumusta tutkimukseen osallistumisesta. Koska päädyin käyttämään analyysissäni haastatteluaineistoa, voin olla varma, että jokainen analyysissä esiintyvä henkilö on ymmärtänyt ja antanut suostumuksensa haastattelulle.

Kentällä syntyvät ihmissuhteet ovat keskeinen tutkimuseettinen kysymys. Ensimmäisellä aineistonkeruujaksolla ystäväystyyn kahden opintopiirissä toimineen henkilön kanssa. Toinen heistä on auttanut minua valtavasti graduprosessini edistämässä lukuisten aihepiiriä koskevien keskustelujen ja vinkatun lukemiston kautta. Tässä mielessä ystäväystyminen tuotti tutkimukselleni etnografian kannalta olennaista tutkija-tutkittava yhteistyötä. Etnografisessa tutkimuksessa paitsi tutkijan myös tutkittavan toiveet ja odotukset vaikuttavat tutkimuksen kulkuun (Uusihakala 2016, 98). Yhteistyömme myötä olen tutkimuksen varrella ottanut ystäväni näkemykset erityisen

painokkaasti osaksi omaa tulkintaani käsittelemistäni kysymyksistä. Hän on toiminut kentällä jo pidempään ja tämän myötä on pystynyt tarjoamaan minulle arvokkaita näkökulmia aiheisiin, joista en ole tiennyt juuri mitään tai joita en ole tullut ajatelleeksi. Lopulta tutkimuskysymykseni muodostui sellaiseksi, että hänen äänensä ei ole analyysissä kovin vahvasti läsnä. Kuitenkin käsitykseni aihepiirin taustasta, keskeisistä tematiikoista ja ongelmakohtista on muodostunut osittain niissä lukemattomissa keskusteluissa, joita olemme näiden vuosien aikana käyneet.

Toiseuttava tutkimus nousi aineistonkeruujaksoksi aikana yhdeksi mieltäni askarruttaneeksi tutkimuseettiseksi kysymykseksi. Tutkimukseni muistuttaa asetelmiltaan jonkin verran Salla Tuorin monikulttuurisesta naisten projektista keräämää etnografista aineistoa ja tätä monografiaa lukiessani aloin tosissani miettiä tutkimuksen toiseuttavia vaikutuksia. Tuori sitoutuu tutkimuksessaan feministiseen etnografiseen näkökulmaan, mikä tarkoittaa sitä, että hän asettaa erityiseen tarkasteluun tutkimuksen hierarkkiset asetelmat. Tuori tuo oman tutkimuksensa etikkaa pohiessaan esille, miten tutkimus kohdistuu useammin marginalisoituihin ihmisryhmiin ja samalla voi etnografiseen perinteeseen nojaten tuottaa asetelman, jossa tutkija tarkastelee "toisen" kulttuuria. On myös hyvin tyypillistä, että esimerkiksi maahanmuuttajanainen on jo lukemattomia kertoja joutunut jakamaan elämäntarinansa journalisteille tai tutkijoille huolimatta siitä haitasta, joka aiheutuu jatkuvasta vieraaksi määrittelyksi tulemisesta ja mahdollisesti traumaattisten kokemusten muistelusta. Ottaakseen aseman suhteessa etnografian feministiseen kritiikkiin Tuori käyttää omassa tutkimuksessaan "etäisyyden etnografiaa", jossa hän pyrkii pysyttämään etäällä tutkittavista tilanteesta, jossa intiimiys olisi ollut eettisesti arveluttavaa. (Tuori 2009, 78, 89-91.) Luin Tuorin väitöskirjan juuri ennen kuin menin uudestaan kentälle kansalaisjärjestöön. Pohdinnan jälkeen päätin, että en haastattele järjestössä vierailevia naisia vaan työntekijöitä.

Tutkittavan ja tutkijan välillä saattaa välillä syntyä eettisesti haastavia tilanteita, joissa tutkittavan toiminta herättää hankalia tunteita tutkijassa. Katja Uusihakala (2016) on kirjoittanut tunteista, joita hänessä heräsi kentällä todella rasistista valkoista tutkittavaa kohtaan ja niiden herättämistä eettisistä ristiriidoista. Hankalista tilanteista ja suhteista kentällä on alettu puhua etnografisen tutkimuksen kentällä yhä enemmän, sillä ne vaikuttavat tutkimuksen tekemiseen. Toisinaan tutkittavan toiminta voi herättää tutkijassa etäännyttäviä tai väistäviä reaktioita. Tilanteissa luoviminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista, sillä antropologien eettiset ohjeet ohjaavat yhteisymmärryksen rakentamiseen ja yhteistyöhön tutkittavien kanssa. (Uusihakala 2016.) Törmäsin myös itse kentällä pariin otteeseen eettisesti haastaviin tilanteisiin, jossa minua kutsuttiin rasismiin

valkoisen solidaarisuuden muodossa. Tukalan olon puitteissa pyrin tilanteissa ”kieltäytymään kutsusta” viittaamalla omassa puheenvuorossani vähemmän rasistisiin puhetapoihin tai vaikenemalla ja vaihtamalla aihetta. Koin painetta olla puuttumatta tilanteisiin suoraan hyvän yhteishengen nimissä. Sanalla sanoen tilanteet tulivat minulle yllättäen tilanteissa, joissa kuvittelin naiivisti olevamme turvallisessa tilassa.

Rasistiset tilanteet olivat minulle jälkikäteen mietittynä erittäin opettavaisia. Opin käytännössä, miten ”monikulttuurisissa” tiloissa etniset hierarkiat ovat erityisellä tavalla läsnä ja neuvottelujen alaisina. Täysin valkoisissa tiloissa rasismi ilmenee eksklusiona, jolloin näkymättömistä vähemmistöistä ei edes tarvitse neuvotella tai heihin ei tarvitse verbalisoida (hierarkkista) suhdetta. Sen sijaan siellä missä vähemmistöt ovat näkyvillä, saa syrjintä näkyvämpiä muotoja. Joka tapauksessa, nämä kokemukset vaikuttivat jossain määrin tutkimusprosessini kulkuun. Koin kentälle menemisen yhden tällaisen tapauksen jälkeen hyvin ahdistavaksi, kun en halunnut enää todistaa tilanteita, joissa esiintyy rasismia. Viivyttelin seuraavalla kerralla kentälle menoa pitkään. Etsin autopaikkaa alueelta puoli tuntia ja maksoin vain kahden tunnin pysäköinnistä, sillä halusin asettaa itselleni syyn lähteä pois aikaisin.

3.5 Diskurssianalyysissa tarkastellaan kontekstuaalisia selontekoja

Aineiston analyysimenetelmänä käytän diskurssianalyysia. Alun perin tein kategorisoivaa sisällönanalyysia, mutta tutkimukselliset mielenkiinnonkohteeni ohjasivat minua sellaisten kysymyksenasettelujen suuntaan, jotka tekivät diskurssianalyysistä menetelmänä hyödyllisen. Diskurssianalyysi on kontekstuaalinen ja intertekstuaalinen analyysitapa, jonka avulla on mahdollista tarkastella institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä tuotettuja merkityksiä sekä niissä piilevää valtaa ja hierarkioita (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 27). Diskurssit kertovat ideologisista taustaolettamista, jotka muovaavat päivittäisiä toimiamme, yhteisiä käytäntöjämme ja politiikkaamme sekä niille asettamiamme tavoitteita (Pynnönen 2013, 10).

Diskurssianalyysiksi kutsutaan erilaisia tapoja tehdä diskurssien analyysieja, joiden taustalla on sosiaalisen konstruktionismin teoreettis-metodologinen lähtökohta, jossa ymmärretään kielen ja kielellisten prosessien rakentavan ja ilmentävän sosiaalista todellisuutta (Pynnönen 2013, 9). Diskurssianalyysin olettamana on, että oikea todellisuus on olemassa rinnakkain ja yhteen kietoutuneena sosiaalisesti tuotetun diskursiivisen todellisuuden kanssa. Diskurssianalyysissä

pyritään tuomaan esille merkityssysteemeitä ja niiden sisäisiä ja välisiä hierarkioita (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 22-23). Esimerkiksi tässä tutkielmassa esiintyvä *muuttajanainen* esiintyy merkityksineen suhteessa *suomalaiseen naiseen*, ja saa osan merkityksistään tässä dikotomisessa suhteessa (Tuori 2009). Diskurssianalyysissa tullaan samalla tuottaneeksi merkityksiä kun niitä analysoidaan ja siksi tutkijan on tärkeää pohtia, millaisia vaikutuksia omalla tutkimuksella on sosiaalisten merkitysten rakentamisessa (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 25).

Kaikki diskursiiviset tilanteet sisältävät sekä vuorovaikutustilanteeseen ja keskusteluun liittyvän kontekstin että laajemman kulttuurisen kontekstin, jossa ne esitetään. Jos esimerkiksi lausahduksen erottaa sen keskustelukontekstista, voi sen merkitys muuttua täysin. Siksi diskurssianalyysissa on tarpeen tuoda esiin sitä vuorovaikutuksen kontekstia, jossa selonteko on esitetty. Kulttuurisesti esimerkiksi ilmaisten ämpärien jakamisen käytäntö ja siitä keskustelu saa erilaisia merkityksiä Suomessa kuin kulttuurissa, jossa ilmaisen ämpärit eivät saa aikaiseksi kansanliikettä, ja kansainvälisessä artikkelissa voisi olla paikallaan avata tätä ämpäreihin liittyvää kulttuurista kontekstia. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 28-31.) Tutkielmassani analysoin haastatteluaineistoja, jotka on kerätty etnografisessa aineistonkeruuprosessissa. Kentällä olo ja kenttäpäiväkirjojen kirjoittaminen sekä etnografiseen tutkimusperinteeseen liittyvä pyrkimys ymmärtää tutkimuskohdetta syvällisesti ovat auttaneet ymmärtämään sitä kontekstia, missä haastatteluissa esiintyvät neuvottelut ja puheenvuorot on esitetty.

Diskurssit ovat olemassa rinnakkain tai ne saattavat kilpailla asemastaan valtaapitävänä tapana merkityksellistää asioita. Kun joku diskurssi saa ensisijaisen ja kyseenalaistamattoman aseman, sitä kutsutaan hegemoniseksi diskurssiksi. Kriittisessä diskurssianalyysissa tarkastellaan, miten puhujat vetoavat ja erottautuvat diskursseista, ja pyritään tuomaan näkyväksi totuudelliseen ja luonnolliseen asemaan vakiintuneita hegemonisia diskursseja sekä niiden yksilöille tuottamia subjektipositioita (Jokinen & Juhila 2016, 63.) Keskusteluaineistossa hegemoninen diskurssi voi näyttäytyä esimerkiksi oman puheen asettelemisena vasta-argumentiksi ”näkymättömälle yleisölle”, joka edustaa valtaapitävää ajattelua. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 31.) Hegemonisten diskurssien jäljittäminen voi olla vaikeaa, sillä ne näyttäytyvät meille niin arkipäiväisinä. Tyypillistä on, että aineistossa muut diskurssit asemoituvat suhteessa hegemoniseen diskurssiin, ja osaltaan legitimoivat sitä. (Jokinen & Juhila 2016, 65.)

Hegemoninen diskurssi voi muuttua institutionaaliseksi käytännöksi. Otetaan esimerkiksi kotoutuminen. Kotoutumista koskevia diskursseja tuotetaan yhtä lailla kotoutumista koskevissa julkisissa ja poliittisissa keskusteluissa, hankkeita rahoittavien tahojen määrittämässä tavoitteissa, arkisissa tilanteissa käydyssä vuorovaikutuksessa kuin kotoutujien tuottamassa puheessa itsestään. ”Kotoutuminen” on itseasiassa yksi tapa muiden joukossa kehystää muuttajia koskevaa politiikkaa. Kotoutuminen on kuitenkin muodostunut niin hegemoniseksi tavaksi merkityksellistää muuttajien oleminen ja toiminta Suomessa, että sen ympärille on rakentunut kokonainen kotouttamisen instituutioiden järjestelmä, joka omalla olemassaolollaan samalla vahvistaa kotouttamisen diskurssia. Instituutiot yleensä vahvistavat ja legitimoivat niiden taustalla olevia diskursseja samalla saaden ne vaikuttamaan vaihtoehtottomilta tai jopa pakottavilta. (Pynnönen 2013.)

Diskursseissa tuotetaan ja niissä neuvotellaan erilaisista identiteeteistä ja subjektipositioista, ja diskurssin käyttäjän käsitteellä pyritään tuomaan esiin se positio, josta puheenvuoro esitetään (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 33-35). Diskurssin esittäjän ja määrittelyn kohteen välillä saattaa olla valtasuhde, ja yleensä valtaväestöllä on enemmän mahdollisuuksia esimerkiksi marginalisoitujen ihmisryhmien subjektiposition ja identiteetin määrittelyyn (Kerkkänen 2008, 13, viit. Hall 1999.) Valtasuhteita voidaan ylläpitää myös kauniiksi ymmärrettyjen merkityksellistämisten kautta (Jokinen & Juhila 2016, 78.) Esimerkiksi esittämällä muuttajanaiset kiltteinä ja huomaavaisina voidaan samalla tulla uusintaneeksi institutionaalista rakennetta, jossa muuttajia ohjataan hoiva-alalle (ks. Krivosos 2021).

3.6 Analyysin kulku

Analysoin analyysissani aineistonkeruujaksolla keräämiäni järjestön työntekijöiden yksilohaastatteluja, naisten opintopiirissä *Työn merkitys* -sarjakuvatyöpajan ohessa kerättyä ryhmähaastattelua sekä järjestössä havainnoidessani kirjoittamaani kenttäpäiväkirjaa. Aineistossa tutkittavien nimet on vaihdettu.

Analyysin kulku on ollut aineistolähtöinen. Kävin aluksi paperille tulostettua aineistoa läpi viivaten sieltä esiin nousevia ja itseäni kiinnostavia aihealueita. Analyysini ensimmäisessä versiossa minulla oli useita eri tasoisia ja erilaisiin kysymyksiin vastaavia lukuja, joista pikku hiljaa tarkensin analyysia koskemaan rajatumpaa kysymystä. Aineistoa läpi käydessäni minua alkoi kiinnostaa havainnot, joita tein diskursiivisiin valintoihin liittyen. Työntekijöiden haastatteluissa vaikutettiin toistuvasti

viittaavan ”yleiseen käsitykseen” oikeanlaisesta kansalaisuudesta ja tämä kysymys alkoi kiinnostaa minua. Huomasin, että aineistossa yleistä käsitystä haastettiin tiettyjen vaihtoehtoisten kansalaisuuden muotojen avulla. Päätin keskittyä analyysissä kansalaisuuden diskurssien tarkasteluun ja erityisesti niiden normatiiviseen puoleen.

Normatiivisuus merkitsee analyysin kannalta sitä, että haastateltavat esittävät selontekonsa moraalisisessa kehyksessä. Havaitsin pian, että tämä moraalisuus ilmenee aineistossa arvottavina sanavalintoina. Työntekijöiden haastatteluissa sanat ”arvokkuus”, ”arvo” ja ”arvokas” toistuivat paikoissa, joissa perusteltiin jonkin kansalaisuuden muodon olevan valtakurssin rinnalla arvokasta. Arvo ilmeni aineistossani määreellisenä käsitteenä ja toisinaan ikään kuin synonyymina merkitykselliselle. Ryhmähaastattelussa puolestaan puhuttiin *arvosta*, *arvostuksesta* sekä *hyödyllisyydestä*. Hyödyllisyys on sekin arvokkuuden lisäksi hyvin normatiivinen substantiivi.

Analyysia tehdessäni kiinnitin myös huomiota siihen, miten eri positioissa elävät naiset muodostivat selontekojaan eri tavoin. Pyrin analysoimaan sitä, miten haastateltujen oli mahdollista osallistua diskursseja koskeviin neuvotteluihin, ja millä tasolla he käsittelevät merkityksiä puheenvuoroissaan. Sekä ryhmä- että yksilöhaastatteluissa oli mukana sekä muuttajataustaisia että valtaväestöä edustavia haastateltavia. Haastateltavien puheenvuorot esitetään erilaisista asemista. Diskurssianalyysissä puhutaan *diskurssin käyttäjästä*, joka ottaessaan osaa diskurssien ja niiden tuottamien subjektipositioiden maailmaan, myös samalla käy neuvottelua minuudesta (Suoninen 2016, 33). Muuttajataustainen ja valtaväestöön kuuluvat haastateltavat esittävät puheenvuoronsa erilaisista subjektipositioista, jolloin diskursiivisten rajojen ja hierarkioiden näkyväksi tuomisen kannalta on tärkeää olla tietoinen puhujan asemasta.

4. KANSALAISUUDEN DISKURSSIT

Tässä luvussa tarkastelen keräämääni ryhmä- ja yksilöhaastatteluaineistoa diskurssianalyysin avulla. Tutkimuskysymyksenäni ovat: **Millaisia muuttajanaisten kansalaisuutta koskevia diskursseja aineistosta löytyy? Miten ne asemoituvat suhteessa toisiinsa?**

4.1 Työntekijäkansalaisuus

Työntekijäkansalaisuuden diskurssi tuli esille kansalaisjärjestön työntekijöiden haastatteluissa sekä suoraan että pääosin epäsuorasti. Työntekijäkansalaisuus oli läsnä sanoittamattomana olettamana, minkä tulkitsen merkitsevän sen aseman olevan hegemoninen. Koska ”kaikki tietävät” miten asiat yleensä nähdään, ei tätä yleistä ole välttämätöntä sanoittaa. Työntekijäisyys oli aineistossa läpileikkaava, konventionaalinen diskurssi, joka määritteli kansalaisuudesta käytyt neuvottelut ja näiden neuvottelujen reunaehdot. Työntekijät ottivat kantaa työntekijäkansalaisuuteen kohdissa, joissa asia ei ollut suoranaisesti keskustelunaiheena ja pyrkivät rakentamaan muiden kansalaisuuden muodostumisen merkityksiä suhteessa työntekijäkansalaisuuteen.

Seuraava katkelma ensimmäisen työntekijähaastatteluni alkupuolelta on osoitus tästä konventionaalisuudesta. Olimme puhuneet siitä, kuinka järjestöön on syntynyt yhteisö, joka on keskenään ratkonut syntyneitä ongelmatilanteita. Huomionarvoista on, että aiemmassa keskustelussa emme olleet sanallakaan puhuneet työllisyydestä tai työttömyydestä.

Kristiina: Niin kuin justiin tämä hommakin (...) että mistä he, jos vaikka afgaaninaiset, siellä on ollut jossain asemassa ja toinen on ollut enemmänkin jostain paimentolaiskylästä – sitten me puhutaan vaan afgaaninaisista – kun se tausta tekee jokaisesta ihan erilaisen.

Meeri: Niin, se on aika moninainen joukko, jos puhutaan maahanmuuttajanaisista.

Kristiina: Joo, ihan vaikka puhuttaisiin samasta maastakin niin ne on tosi moninainen porukka.

Ja sen haluan sanoa aina, että vaikka he ei työllisty ja vaikka suomen kielen oppiminen on pitkän matkan takana, niin ei nämä mitään loukkaantuneita metsäneläimiä ole. Nämä naiset on tosi vahvoja ja heillä on paljon osaamista ja taitoja ja vahvuutta viedä elämää eteenpäin. Kun miettii että kun lähtee pakolaiseksi, että mikä prosessi se on. He ovat kävelleet vuorten ja autiomaiden yli ja ovat pelastaneet

perheensä ja tulleet tänne. Ei he mitään heikkoja naisia ole. Vaikka eivät meidän mittarien mukaan työllisty niin ei voi kuvitella, että he on toistaitoisia. Se ei ole totta.

Sanoessaan ”vaikka he eivät työllisty (tai opi kieltä)” haastateltava viittaa jaetuksi olettamaansa normatiiviseen diskurssiin, jossa työllistyminen ja kielen oppiminen ilmentävät muuttajan vahvuutta ja taidokkuutta. Kristiina pyrkii ottamaan kantaa siihen, ettei naisten toimijuuden nähtäisi rakentuvan ainoastaan työllisyyden tai kielen oppimisen kautta. Hän pyrkii moninaistamaan tätä näkökulmaa ja tuomaan esille, että työ on vain yksi elämän areena, jossa ihminen osoittaa taidokkuuttaan. Selonteon lopussa hän korostaa sanomaansa sanomalla vielä, että ”vaikka he eivät meidän mittarien mukaan työllisty niin ei voi kuvitella että he ovat toistaitoisia”. Puhumalla ”meidän mittareista” työntekijä viittaa ”meidän” (suomalaisen yhteiskunnan) jakamiimme ja muodostamiimme arviointikriteereihin ja meidän normatiiviseen näkemykseen. ”Mittarit” -sana tuo esiin muuttajia koskevan arvioinnin ja punnitsemisen, hallinnallisen biovallan elementin, joka on sisäänkirjoitettu muuttajia koskevaan politiikkaan. Arviointikriteerit ilmentävät niitä normatiivisia odotuksia, joita muuttajiin kohdistetaan.

Samalla haastateltava rakentaa muuttajanaisen subjektia suhteessa oletettuun yleisesti jaettuun mielikuvaan muuttajanaisista. Tämän voi tulkita neuvotteluna muuttajanaisen subjektipositivisista. Haastateltava kuvailee, miten naiset eivät ole *loukkaantuneita metsäneläimiä*. Sanomalla näin haastateltava viittaa yleiseen käsitykseen muuttajanaisista haavoittuvina ja passiivisina hahmoina. Haastateltava puhuu selvästi pakolaistaustaisista naisista kuvaillessaan, kuinka he ovat kävelleet ”*vuorten ja autiomaiden yli*” tullakseen Suomeen. Hän kuvaa naisia vahvoiksi, osaaviksi ja taitaviksi pyrkien näin rakentamaan kuvaa naisista kykenevinä ja toimivina toimijoina. Naisten kuvaillaan ”*pelastaneen perheensä*”, mikä viittaa naisten rooliin äiteinä ja lasten hoivaajina ja suojelijoina.

Haastaessaan passiivisen ja haavoittuvan muuttajanaisen mielikuvaa haastateltava nojaa edelleen tiettyihin muuttajanaista koskeviin stereotyyppioihin samalla muodostaen kuvaa muuttajanaisen subjektista. On selvää, että kaikki muuttajanaiset eivät ole pakolaistaustaisia tai perheellisiä, vaan monet heistä muuttavat työn tai rakkauden perässä ilman lähtömaassa tapahtuvaa lähtöä pakottavaa konfliktia. Muuttajanaisen subjekti rakentuu puheenvuorossa edelleen vahvasti etnistettynä ja traditionaalisenä. Pyrkimys ei ole oikeastaan moninaistaa käsitystä muuttajanaisista

ihmisryhmänä vaan ennemmin haastaa muuttajanaisen subjektiin liitettyjä mielikuvia alistavana ja haavoittavana.

Myös seuraavassa katkelmassa viittaamme Kristiinan kanssa työllistymiskeskusteluun. Katkelma on otettu haastattelusta heti edellisen katkelman jälkeen.

Meeri: No mitkä on sun mielestä – ehkä vähän tähän liittyen – suurimpia esteitä tai mahdollisuuksia maahanmuuttajanaisten tilanteessa Suomessa?

Kristiina: Ensinnäkin se, että kielikoulutusta on liian vähän. ... Ja sitten työnantajat. Että sen työllistymisen esteitä on kielitaito, koulutus ja työnantajat.

Kysyn Kristiinalta ”tähän liittyen”, mitkä ovat muuttajanaisten tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä. Hän vastaa rinnastaen ”tilanteen” ”työllisyyteen” listaamalla työllistymisen esteitä. Katkelma osoittaa, että työllisyyden diskurssi on konventionaalinen tapa kehystää muuttajanaisen yhteiskunnallinen tilanne. Sama tapahtuu myös toisen työntekijän haastattelussa ilman aiempaa viittausta työllistymiseen:

Meeri: Millainen on sun mielestä maahanmuuttajanaisten tilanne tällä hetkellä? Yhteiskunnallinen tilanne?

Saara: Hmm. Niin se taas riippuu miltä kantilta sitä katsoo. 2016 (Sosiaali- ja terveysministeriön):n selonteossa lähestyttiin sitä työelämän näkökulmasta. ...

Katkelmasta käy ilmi, että työntekijä pohtii, mistä näkökulmasta avaa puheenvuoronsa. Hän päättää nojata puheenvuorossaan viralliseen lähtökohtaan viittaamalla Sosiaali- ja terveysministeriön selontekoon, jossa työelämä on asetettu ensisijaiseksi tavaksi tarkastella muuttajanaisten tilannetta. Viralliseen tahoon viittaaminen on tapa legitimoida puheenvuoroa, ja samalla se on viittaus esitetyn näkökulman hegemonisuuteen.

On huomattava, että Sosiaali- ja terveysministeriöllä on paitsi tietoa tuottava myös poliittista ohjausta kanavoiva merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa myös suhteessa kansalaisjärjestöihin. Niinpä työntekijän poliittisesti ohjaavaan selontekoon viittaaminen on tapa rakentaa omalle argumentille uskottavuutta, mutta toisaalta se voi olla myös osoitus siitä, miten selonteon kaltaiset poliittisesti määritellyt näkökulmat ohjaavat myös kansalaisjärjestön toimintaa. Näin ollen ammatillisesta näkökulmasta aihetta lähestyvälle on luontevaa vedota tähän asiakirjaan. Joka

tapauksessa, työntekijä asettaa puheenvuorossaan työllisyyden diskurssin kulttuurisesti ensisijaiseksi ja sellaiseksi, johon suhteuttaa tulevat selontekonsa.

Myös kolmas haastatteleman työntekijä määrittä työllistymisen opiskelun rinnalla tärkeimmäksi kotoutumisen mittariksi. Muuttajataustaisena työntekijänä hänen puheenvuoronsa voidaan tulkita myös minää koskevana diskurssin käyttäjän selontekona. Muuttajana hän vastaa myös itseään koskevaan kysymykseen, kun kysyn muuttajiin liittyviä kysymyksiä.

Meeri: Entäs mitä kotoutuminen tarkoittaa sun mielestä?

Anna: Että pääsee opiskelemaan tai töihin. Ja säännöt: minkälaista elämä on täällä, mitä saa tehdä ja mitä ei. Nämä pitäisi tietää. Mitä odottaa. Ja mitä tapahtuu, jos ei opi kieltä. Sitä he eivät ymmärrä.

Meeri: Onko se vaikea se kielikoulu?

Anna: Ei ole. Pitäisi vain tehdä töitä joka päivä, ei vain käydä istumassa ja odottamassa ruokaa.

Haastateltava tekee selkeästi moraalisen kannanoton sen puolesta, että muuttajan tulisi työskennellä ahkerasti kotoutumisensa eteen. Hän erottaa itsensä ”kotoutumattomista” muuttajista sanomalla ”Sitä he eivät ymmärrä.” Luultavasti hän viittaa samoihin *heihin* kuvatessaan, miten ei pitäisi *vain käydä istumassa ja odottamassa ruokaa*. Puhuja samastuu niin sanottuun hyvään maahanmuuttajaan, joka *tekee töitä joka päivä*. Tulkitsen, että puheenvuorossa on läsnä puhetapa, joka heijastelee aktiivisen kansalaisen ideaalia: itsenäinen, kykenevä, ahkera ja päämäärätietoinen yksilö.

Ryhmähaastattelussa, jossa asiaa lähestyttiin selkeämmin henkilökohtaisemmasta ja kokemuksellisemmasta näkökulmasta, puhuttiin työn tekemisestä sen herättämien tunteiden näkökulmasta. Aineiston kysymyksenasettelu eroaa työntekijöiden yksilöhaastatteluista, sillä keskustelun teemana on *Työn merkitys*.

Jasmine: Mun mielestä paras juttu työn tekemisessä on se, että tuntee olevansa hyödyllinen. Koska silloin kun ei tee töitä, tulee ihan hyödytön olo ja kukaan ei halua sua ja sä et voi antaa panostas mihinkään ja sun taidot ja kyvyt ei tuu arvostetuksi. Sit kun on töissä tulee fiilis että kyllä mä oon hyödyllinen ja pystyn tekeen jotain. Pystyn tekeen jotain tän porukan kanssa ja me voidaan tehdä jotain hyvää.

Joten mun mielestä se on parasta. Ja sit toisaalta on organisoidumpi ja saa enemmän rahaa (kun käy töissä) jolloin voi olla itsenäisempi elämässä ja kaikessa.

Katri: Sitä on todella vaikea luoda sitä hyödyllisyyden tunnetta tai sitä kokemusta ilman työpaikkaa. Tai vaikka olisikin kotiäiti niin silti saattaa tuntea että kun siitä ei saa palkkaa ... että onko tämä nyt oikeasti, että mitä muuta minun pitäisi tehdä vielä tämän lisäksi. Ja sitten varsinkin työttömänä.

Haastateltavat tuovat esiin monipuolisesti palkkatyön tekemisen herättämiä tunteita. Ensimmäinen haastateltava kertoo kokevansa olonsa hyödylliseksi tehdessään palkkatyötä. Toinen haastateltava yhtyy tähän omassa puheenvuorossaan ja korostaa sanomaa kertoen, miten työttömänä ja kotiäitinä ollessa tuntuu, että ei olisi hyödyllinen. ”Sitä on todella vaikea luoda sitä hyödyllisyyden tunnetta (...) ilman työpaikkaa. (...) kun siitä ei saa palkkaa ... että onko tämä nyt oikeasti...” Hän liittää puheenvuorossaan palkan keskeiseksi työn arvon mitaksi.

Ensimmäinen haastateltava, Jasmine, kuvailee kokemiaan työn tekemisen lukuisia hyviä ulottuvuuksia. Omien kykyjen käyttäminen, taloudellisen itsenäisyyden saavuttaminen sekä yhdessä toimiminen osana työyhteisöä kertovat työn merkityksellistämistä toimijuuden kautta. Hän mainitsee miten työelämän ulkopuolella omat ”taidot ja kyvyt eivät tule arvostetuksi”, eli palkkatyö näyttäytyy tapana toteuttaa itseä ja saada arvostusta. Toinen haastateltava Katri puhuu hyödyllisyyden tunteen puutteesta, ”kun siitä ei saa palkkaa”, joten hänkin yhdistää hyödyllisyyden erityisesti palkkatyön tekemiseen.

Valtaväestöön kuuluvat naiset viittaavat työntekijäkansalaisuutta korostavaan kulttuuriin puheenvuoroissaan.

Reetta: (...) (M)ulle se on tärkeää että on tasapaino, että on työtä, vaikka se olisikin ihan hyvää ja mukavaa, mutta että se on kuitenkin työtä eikä huvia. Se tasapaino sen arjen ja juhlan välillä. Työ ainakin mulle vapauttaa sellaista. Se voi tietysti olla, että kun on tän kulttuurin kasvatti niin se että kun on tehnyt työt on sellainen olo että ahhh nyt mulla on aikaa itselleni ja silloin mulla on enemmän aikaa myös itselleni.

Katri: Se on sellainen protestanttinen ajatus, että työmiehen pitää ansaita leipänsä otsa hiessä. Että nyt se on hoidettu se otsa hiessä homma, että nyt voi syödä sitä leipää.

Ensimmäisenä puhuva Reetta kuvailee ”ensin työt, sitten hovit” mentaliteettia ja liittää ne ”tähän kulttuuriin”. Selonteko jättää avonaiseksi, mihin tarkalleen ottaen viitataan ”tällä kulttuurilla”, mutta selkeästi kyseessä on valtaapitävä tapa suhtautua maailmaan. Toisen selonteon esittäjä Katri osallistuu keskusteluun ja täydentää, että puhe on ”protestanttisesta ajatuksesta”, näin ohjaten tulkintaa koskemaan kansallisvaltiot ylittävään protestanttisen ahkeran työn tekemisen eetokseen. Tulkitsen nämä elementit työntekoa korostavan diskurssin kuvailuiksi puheenvuoroissa.

Tässä esitetyt katkelmat eivät ole ainoita aineistossa, jossa puhutaan työntekijäkansalaisuudesta, kuten pian tuon esille. Seuraavaksi esitän muita aineistosta löytämiäni diskursseja, mutta kiinnitän edelleen huomiota työntekijäkansalaisuuteen siinä määrin, miten siihen viitataan ja vastataan rakennettaessa muita muuttajanaisten kansalaisuuteen liittyviä diskursseja.

Työntekijäkansalaisuus näyttäytyi aineistossa jonakin, johon liittyi aineistossani ristiriitaisuutta ja vastusta. Tulkintani mukaan kyse on osittain siitä, että työntekijäkansalaisen diskurssi sisältää tietyn maskuliinisuuden olettan ja nais erityisessä kontekstissa pyrittiin tuomaan esiin nais erityisempiä tapoja olla kansalaisena. Tässä prosessissa on kiinnostavaa, miten muuttajanaisten ja -miesten subjektipositiot ja hahmot rakentuvat diskursseissa. Katkelma järjestötoiminnan havainnoinnin ensimmäiseltä päivältä kenttäpäiväkirjastani tuo esille näitä kansalaisuuden rajoja ja jakoja.

Päätän katsella hieman ympärilleni. Menen katsomaan pöytää, jolla on esitteitä ja mainoksia. Niitä on monilla eri kielillä ja monen eri tahon toimesta: kaupunki, eri järjestöt ja niiden järjestämät hankkeet (mm. monikulttuurinen poikatyö, paikallinen kotoutumishanke, väkivallan vastainen työ, perhetyö), 2 yliopiston tutkimushanketta ja koulutuslaitokset ovat edustettuina. Mainokset on järjestelty siisteihin pinoihin pöydälle opetushuoneen ulkopuolelle. Opetushuoneesta kuuluu raskausaiheisen suomenkielen sanaston opetuksen äänet. Mieleepi tulee lukemistoni ja käyty keskustelut siitä, miten maahanmuuttajanaisiin kohdistetaan usein perheellisyyteen ja lastenkasvatukseen liittyviä normatiivisia odotuksia.

Seinälle on ripustettu muutamia mainoksia: Kolme työllistymiseen tähtäävän hankkeen mainosta, yksi tutkimushankkeen mainos ja yksi hyvinvointiin liittyvä mainos. Mainostetut koulutukset suuntaavat varasto- ja rakennus alalle sekä yleiseen kielitutkintoon ja mainostettu hanke osaamisen toiminnalliseen kartoittamiseen. Kiinnostava huomio on, että työllistymiseen tähtäävien hankkeiden ja koulutuksen mainoksista kahdessa on kuva rodullistetusta miesoletetusta. Yhdessä ei ole kuvaa lainkaan.

Naisille on suunnattu kuvituksen ja sisällön perusteella "Tee, Tunne, Oivalla -ryhmä maahanmuuttajainaisille". Mainoksessa on kuva ryhmästä naisoletettuja eri etnisyyksin ja kuvan alla lukee: Kiinnostaako sinua hyvinvointi? Etsitkö omaa polkuasi Suomessa?

Tarjolla naurua, luovaa ja mukavaa tekemistä sekä keskustelua suomeksi. Sinulle voi myös tulla hyvä mieli. Puhumme selkosuomea. Ryhmässä ei ole tulkkia.

Tule mukaan - sinä olet tärkeä!" (Kenttäpäiväkirja 12.2.2019)

Havainnointiaineistoni katkelmassa työntekijäkansalaisuuteen liitetty normi näyttäytyy muuttajakontekstissa vahvasti maskuliinisena. Tarkastelemissani mainoksissa työntekeminen värityy vahvasti miesten asiana, ja mainoksissa mainitut alatkin ovat vahvasti miesvaltaisia, ja sellaisia joihin muuttajamiehiä ohjataan. Muuttajanaisen hahmosta värityy erilainen, joskin jossain määrin perinteisten sukupuoliroolien mukainen kuva. Siinä missä miehiä kutsutaan mukaan logistiikkakoulutukseen, on naisille tarjolla "tekemistä, tuntemista ja oivaltamista". Muuttajamiesten paikka on raavaassa ruumiillisessa työssä, siinä missä muuttajanaiset näyttäytyvät tuntevina, "omaa polkua etsivinä", jopa henkevinä hahmoina.

Havainnoimani mainokset edustavat niitä sosiaalipoliittisia toimenpiteitä ja toimintoja, joita muuttajille tarjotaan ja suunnitellaan. Tämä käytännön toimenpiteiden lähestymistapojen ero tuo esille sen, kuinka erilaisista positioista muuttajamiehet ja naiset toimivat yhteiskunnassamme. Muuttajamiehen kuva määrittyy toiminnalliseksi, työtä tekeväksi ja keholliseksi, eikä sille juurikaan jätetä tilaa tunteille ja herkkyydelle. Samaan aikaan nainen on henkevä ja tunteva olento ja hänelle kohdistetut palvelut näyttäytyvät sen mukaisesti.

Havainnointiaineistossa kuuluu myös suomen kielen opetusta, mikä vahvistaa käsitystä kielen opetuksen merkityksestä kotoutumiseen tähtäävänä käytäntönä. Kiinnostavaa on, että katkelmassa opetetaan raskauteen liittyvää sanastoa. Tämä nähdään naisille keskeisenä ja tärkeänä sanastona, jotta he osaavat keskustella suomeksi esimerkiksi neuvolassa asioidessaan tai synnytyksessä. Omalla tavallaan raskaussanaston opettelu myös rakentaa tilaan kuvaa perinteisistä sukupuolirooleista, joissa nainen on äiti ja kasvattaja. Katkelma johdattaa meidät sujuvasti seuraavaan diskurssiin, joka on kasvattajakansalainen.

4.2 Kasvattajakansalaisuus

Osoitin edellisessä alaluvussa, miten työntekijäkansalaisuuden diskurssi määrittyy ensisijaiseksi muuttajia koskevaa keskustelua ja käytäntöjä ohjaavaksi diskurssiksi. Toin myös esille, että diskurssi on sukupuolittunut, ja nais erityisessä kontekstissa sille halutaan ehdottaa vaihtoehtoja. Yksilöhaastatteluissani työntekijöiden puheessa äitiys ja kasvattajuus nousivat esille keskeisenä tapana haastaa työntekijäkansalaisuuden diskurssia. Tämä oli näkyvillä jo ensimmäisessä alaluvussa käytetyssä haastattelukatkelmassa, jossa työntekijä viittasi naisten toimijuuteen perheensä pelastajina, kun ”he ovat kävelleet vuorten ja autiomaiden yli ja ovat pelastaneet perheensä ja tulleet tänne”.

Aineistossani äitiys ja vanhemmuus olivat tapa haastaa työntekijäkansalaisuuden diskurssia. Seuraavissa katkelmissa kaksi työntekijää viittaavat samaan esimerkkiin puhuessaan kasvattajan ja hoivaajan roolista merkityksellisenä vaihtoehtona työntekijyydelle.

Saara: Kotouttamisessa lähdetään usein työllistymisestä, että kun ihminen on työllistynyt, niin hän on kotoutunut – monesti tuntuu olevan tällainen näkökanta. Täällä (kansalaisjärjestössä) ajatellaan, että kotoutuminen on laajempi prosessi, kahden kolmenkin sukupolven mittainen asia. Meillä on esimerkiksi täällä naisia, jotka on tuoneet perheensä tänne turvaan. Itse ei oo kotimaassaan osanneet lukea tai kirjoittaa ja suomen kielen oppiminen on hyvin haastavaa. Kielitaidon puutteen takia he tuskin pääsee työelämään kiinni. Sen sijaan heidän lapsensa – täällä on esimerkkejä siitä, miten äiti ei ole hyvin koulutettu, mutta sitten hänen viisi lastaan on hyvin koulutettuja, lääkäreitä, lakimiehiä.. Toki kaikki ei ole tällaisia (naurahtaa) mutta että hyviä esimerkkejä löytyy jos ajatellaan kotoutumista vähän eri vinkkelistä.

Saarakin käyttää fraasia ”tuoneet perheensä tänne turvaan” kuvailemaan muuttajanaisten toimintaa. Työntekijä kuvailee, miten naisen voi olla vaikea oppia kieltä ja saada töitä, mutta sen sijaan hänen lapsistaan voi tulla menestyneitä yhteiskunnan kansalaisia. Tässä haastateltava neuvottelee kotoutumisen sisällöstä pyrkien haastamaan työntekijäkansalaisuuden diskurssia tarjoamalla vaihtoehdoksi kasvattajakansalaisen diskurssin. Vaikka nainen ei itse tulekaan työntekijäkansalaiseksi, hän kantaa kortensa kekoon kasvattamalla kunnon kansalaisia, lääkäreitä ja lakimiehiä. Myös Kristiina viittaa samaan esimerkkiin pohtiessaan kotoutumisen määritelmää:

Kristiina: Mutta sekin että jos sitä kotoutumista mitataan niin kuin nykyään... yhtä kuin työllistyminen tarkoittaa että on kotoutunut. Mutta

mietipä sellaisia perheitä jotka mäkin tunnen täältä 20 vuoden takaa. Ne äidit ei oo päivääkään tehny palkkatyötä Suomessa. Yhdessäkin perheessä on 5 lasta, jotka kaikki on korkeakoulutettuja. Että eikö sekin ole merkki kotoutumisesta, että vaikka ei työllisty niin sit myös pystyy ohjaamaan perhettään niin, että ne lapset on niitä ketkä koulututtuu. Miten sitä mitataan sitä kotoutumista meillä on onnistumista?

Haastateltu sanoo, että kotoutuminen on ”onnistunut” kun naisen lapset tulevat yhteiskunnan täysvaltaisiksi jäseniksi, vaikka nainen itse ei olekaan käynyt töissä tai oppinut kieltä. Väittäjä on ensimmäisellä vilkaisulla ristiriidassa suhteessa siihen, että useassa kohtaa haastateltavat tuovat esille, kuinka tärkeää kielen oppiminen on yhteiskunnallisen osallisuuden rakentumisessa. Esimerkki tuo esille, miten tässä puhutaan kotoutumisesta yhteiskunnan jäseneksi tulemisena moraalisella tasolla. Kun haastateltava kysyy, eikö äiti voi kotoutua sitä kautta, että hänen lapsensa koulututtuvat, hän moraalisella tasolla pohtii, eikö kasvattajana toimiminen ole yhtä arvokasta kuin palkkatyön tekeminen? Haastateltava pyrkii haastamaan kotoutumisen työllisyysdiskurssin tuomalla esiin, että on muitakin tapoja olla hyödyllinen kansalainen. Kasvattajana osallistuminen ei kerro oikeastaan ”kotoutumisesta” kielenoppimisen, sosiaalisten suhteiden luomisen ja osallisuuden näkökulmasta, vaan enemmän moraalisena kansalaisuuden velvoitteiden täyttämisen prosessina, jossa muuttaja ansaitsee paikkansa yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä. Haastateltavat käyttävät ”kotoutumisen” käsitettä ikään kuin rinnakkaisena ansaitsevuudelle ja hyödyllisyydelle.

Saara tuo esille oman kokemuksensa kotiäitinä toimimisesta ja kotiäitiyteen liittyvät neuvottelut, joita Suomessa käydään.

Saara: ...Toisaalta taas sellainen ajattelutavan muutos, että kun me ollaan tällaisia luterilaisen kasvatuksen saaneita, niin meille on aina hoettu että ”ken ei työtä tee, ei sen syömänkään pidä” että meille se työ on se itseisarvo, jonka kautta me arvotetaan sekä itsemme että muut. Mä ajattelen tätä omaa kauttani - mä olin pitkään kotona lasten kanssa. Silmäni avautui (ulkomailla) asuessa siihen, että muitakin vaihtoehtoja on ja ne on ihan ok. Ne äidit jotka jää kotiin hoitamaan lapsia, vaikka lapset olisi koulussa, se on ihan ok että äiti on kotona. Suomessa kun lapsi täyttää sen kolme niin jos äiti ei mene töihin niin ensimmäinen oletus on että jotain vikaahan siinä täytyy olla (naurahtaa) et niinkun meidän käsitykset työstä ja sen tuomasta ihmisarvosta on hyvin erilaiset kuin monessa muussa kulttuurissa.

...

Tavallaan se että arvostettais esim. lasten kasvattamista jota nämä naiset tekee, niistä tulee sitten veronmaksajia ja sitä kautta tuottavia ihmisiä tähän yhteiskuntaan. Yhtälaille se on arvokasta työtä. Kaiken kaikkiaan tuosta kotiäitiydestä, oli se sitten syntyperäisten suomalaisten tai maahanmuuttajien – se on pitkä tie jota voisi jatkaa loputtomiin.

Työntekijä viittaa puheenvuoronsa alussa ”meihin” työn kautta ihmisiä arvottavana kulttuurina ja painottaa ajattelun traditionaalisuutta ”luterilaisen kasvatuksen” avulla. Haastateltava tuo selkeästi näkyville työkeskeisen diskurssin sanomalla että ”meille (...) työ on se itseisarvo”. Hän painottaa suomalaisen kulttuurin erityisyyttä kertomalla kokemuksistaan kotiäitiydestä ulkomailla ja sanoo ”meidän” käsitysten ”työstä ja sen tuomasta ihmisarvosta” olevan erilaiset kuin muualla. Haastateltu viittaa vaihtoehtoisin näkökantoihin sanomalla, että ”monessa muussa kulttuurissa” kotiäitiyttä ja lasten kasvattamista pidetään arvokkaampana kuin suomalaisessa yhteiskunnassa. Selonteossa tuotetaan kuvausta sekä ”meistä” että ”muista”. ”Meidän” kulttuurissamme työtä pidetään itseisarvona ja kotiäitejä ei arvosteta, kun taas ”muissa” kulttuuriessa kotiäitiys on normaalia.

Saara viittaa selonteossaan suomalaisen kotiäidin ja muuttajanaisen hahmoihin, kun ”meillä” ei arvosteta kotiäitiyttä yhtä paljon kuin ”muissa kulttuureissa”. Haastateltava pyrkii neuvottelemaan selonteossaan sekä ”suomalaisen” että ”muuttajanaisen” subjektista, viitaten omaan kokemukseensa ulkomailla. Suomalaisnaisen kotiäitiyden arvostusta peräänkuuluttaessaan haastateltava pyrkii samalla legitimoimaan myös muuttajanaisen oikeutta toimia kotiäitinä. Tämä tulee esille viimeisessä kappaleessa, jossa haastateltava sanoo: ”arvostettais esim. lasten kasvattamista, jota *nämä* naiset tekee (...)”.

Viimeisessä kappaleessa Saara sanoo kotiäitinä olevien muuttajanaisen lasten kasvatuksen olevan arvokasta naisten kasvattaessa tulevia veronmaksajia ja ”sitä kautta tuottavia ihmisiä (..) yhteiskuntaan”. Hän sanoo sen olevan ”yhtälaille” arvokasta (kuin palkkatyö). Tämä seuraa samaa logiikkaa kun aiemmat kasvattajakansalaisuuden diskurssia edustavat katkelmat. Selonteko käsittelee kotiäitiyttä, mutta sen puitteet sanelee edelleen palkkatyökeskeinen Diskurssi. Tämän vuoksi myös lasten kasvatusta tai kotiäitiyttä mitataan ”tuottavuuden” kehyksessä, jossa olennaista on yksilön hyödyllisyys ja tuottavuus suhteessa yhteiskuntaan. Yksilöllä on moraalinen velvoite olla ”tuottava”, oli kyse sitten palkkatyön tekemisestä tai veronmaksajien kasvattamisesta.

4.3 Toimelias kansalainen

Kolmas aineistosta tunnistamani diskurssi on toimeliaan kansalaisen diskurssi. Käytän ”toimeliaisuuden” sanaa kuvaamaan diskurssia, jossa kansalaisuus liittyy vapaaehtoistyöhön tai muuhun yhteiseen toimintaan osallistumiseen.

Meeri: Sithän siinä on se, että toimeentulo on sidottu aika paljon töihin meillä.

Saara: Mmm-mm. Tuolla Kanadassahan on sellainen malli, että maahantulijat saa kolme tai viisi vuotta valtion tukea ja sen jälkeen he on täysin omillaan. ... (Jossain kaupungissa Kanadassa) on somaliyhteisö joka meillä taas on yksi vaikeimmin työllistyneistä niin (...) siellä ne on päässeet huikeisiin tuloksiin. He on perustaneet naiset osuuskuntia esimerkiksi kauneudenhoitoon ja takseihin liittyen. Osuustoiminnan kautta – joku vuorollansa hoitaa muksut ja joku vuorollansa on töissä – oman yhteisön voimin tavallaan ovat lähteneet rakentamaan semmoista sen tyyppistä mekanismia. Se on siellä ihan huikeasti lähtenyt työllistämisen näkökulmasta. Toki meillä Suomessa joskus miettii että - on hyvä että on olemassa turvaverkko, mutta joskus ajattelee että jotain pitäisi tehdä että se turvaverkko ei sit passivoisi – en olis sitä Kanadan mallia ensimmäisen Suomeen tuomassa, mutta siitä voitaisiin oppia. Jos esimerkiksi miettii maahanmuuttajanaisia, joilla on vaikea työllistyä kielitaidon takia – joidenkin kohdalla on todennäköistä että ei esimerkiksi koskaan työllisty niin semmoisten kohdalla voisi ajatella tällaista osuuskunnan tyyppistä toimintaa jossa he pääsisi (...) tekemään ja ansaitsemaan ja kokemaan tekemisestänsä että se on arvokasta. Et siinä vois olla yks semmonen miettimisen arvoinen asia, jota voisi kokeilla Suomessakin.

Katkelmassa haastateltava kuvaa, miten osuuskuntamalli voisi olla hyvä vaihtoehto muuttajanaisten työllistymiseksi. Osuuskuntatoiminnassa naiset ”pääsisi tekemään, ansaitsemaan ja kokemaan tekemisestänsä, että se on arvokasta”. Haastateltava tuo esille, että ”passivoivalle turvaverkolle” tulisi löytää vaihtoehtoja, jotka edistävät toimeentuloa ja tekemisen arvokkuuden kokemuksia. Maininta ”passivoivasta turvaverkosta” arvokkaan tekemisen vastakohtana tuo oivallisesti esille, miten tässäkin kehityksessä yksilön aktiivisuus kietoutuu moraaliseen käsitykseen ansaitsevuudesta ja arvokkuudesta. Pieniyhteisön ottama vastuu jäsenten työllistymisestä ei siis poista aktiivisuuden kehystä, vaan tarjoaa yksilön kannalta turvallisen yhteisvastuullisen tavan toteuttaa sitä.

Vapaaehtoistyö oli keskeinen tapa haastaa työntekijäkansalaisuuden diskurssia. Esimerkki tästä on katkelma työntekijän haastattelusta:

Saara: ...Meillä on semmonen (näkökulma) jonka kautta me katsotaan maailmaa – työ siis. Jos aatellaan että ”Voi voi, kun niillä on kurja elämä kuin ei töihin pääse” – niin kyllä – työ tuo jokaiselle tietynlaista arvoa elämään, mutta se ei oo se ainoa. Elämänsä voi kokea arvokkaaksi muutenkin kun olemalla palkkatyössä: voi tehdä vapaaehtoistyötä tai muuta.

Työntekijä käyttää jälleen ”me” -ilmaisua viitatakseen yleisesti jaettuun diskurssiin. Hän kuvaa miten ”meille” palkkatyö on se näkökulma, jonka kautta elämä määrittyy arvokkaaksi. Puheenvuorossa työntekijä esittää, että elämän voi kokea arvokkaaksi, elämä on arvokasta ilman palkkatyönkin tekemistä. Tällä tavoin hän pyrkii haastamaan työntekijäkansalaisuuden diskurssia. Vaihtoehdoksi haastateltava tarjoaa ”voi tehdä vapaaehtoistyötä tai muuta”. Elämän arvokkuus nivoutuu siis puheenvuorossa edelleen tekemiseen, vaikka toiminta olisikin palkkatyön ulkopuolista.

Ryhmähaastattelussa valtaväestöä edustavat naiset Reetta ja Katri käyttivät vapaaehtoistyötä eräänlaisena moraalisen vaihtoehdon huonoilla työehdoilla tehdylle palkkatyölle. Ennen lainausta olemme puhuneet heikkopalkkaisesta työstä.

Reetta: Mä mieluummin elän sitten ihan vaan työkkärillä kelan etuuksilla ja teen vapaaehtoistyötä tahoille, jotka ei kerää rahaa vaan tekee jotain järkevää. Kuin että mä tekisin joillekin isoille firmoille huonolla palkalla töitä ja olen itse ihan uuvuksissa ja pulassa siinä, kun ei rahaa kuitenkaan saa tarpeeksi. Niin kyllä palkka on aika tärkeä. Hyvä palkka, sellainen kohtuullinen palkka.

(...)

Mä voin ihan hyvin tehdä (työtä) jollekin organisaatiolle joka ei tavoittele voittoa (...) pienelläkin palkalla, mutta en mä (...) halua tehdä surkealla palkalla jollekin isolle firmalle joka maksaa osinkoa.

Meeri: Olisko se sitten joku työn merkitykselli-... miten sen vois laittaa?

Reetta: Niin, työn merkityksellisyys, tuottaako se jotain hyvää.

Katri: Kyllä siihen liittyy paljon sekin, kuinka se työnantaja kohtelee työntekijöitään.

...

Mä en halua olla sellaisessa työpaikassa, jossa vaikka raha olis parempaa (...) mutta jossa ei tuntisi saavansa arvostusta työporukassa tai työnantajalta.

Lainauksessa haastateltavat kyseenalaistavat palkan merkityksen suhteessa muihin työn puoliin, kuten arvostuksen kokemukseen tai sen merkityksellisyteen. Ensimmäisessä puheenvuorossa Reetta käyttää esimerkkinä tilannetta, jossa palkka on pieni ja palkan pienuus hyödyttää voittoa tavoittelevaa yritystä. Hän arvottaa vapaaehtoistyön tällaisen työn edelle puhuessaan vapaaehtoistyöstä jonakin, joka tuottaa jotain yhteiskunnallisesti ”järkevää”. Hän sanoo voivansa tehdä pienellä palkalla työtä voittoa tavoittelemattomalle organisaatiolle. Reetta haastaa tässä puheenvuorossaan palkkatyön itseisarvoisena asiana, jota tulisi tehdä vain palkkatyön tekemisen tähden. Palkkaa tärkeämmäksi tekijäksi työn arvottamisessa asettuu se, ”tuottaako se jotakin hyvää”. Katri täydentää Reettaa seuraavassa puheenvuorossaan tätä vastausta esittämällä, että arvostus voi olla arvokkaampaa kuin työstä saatu palkka. Näillä puhetavoilla haastateltavat kyseenalaistavat työntekijäkansalaisuuden diskurssia ja esittävät vapaaehtoistyön ja yhteiskunnallisesti arvokkaan työn tekemisen myös tärkeänä tapana olla osana yhteiskuntaa.

Ryhmähaastatteluun osallistuneiden muuttajataustaisten Jasminen näkökulma oli hieman erilainen:

Jasmine: ... Omasta mielestäni monet työt mistä ei saa rahaa ja joita tekee koska rakastaa niitä tai koska kokee että ne on yhteiskunnallinen velvollisuus voivat olla arvokkaita. Ne voi olla arvokkaampiakin kuin työ, jota tekee vain rahan takia, mutta koska meidän täytyy selviytyä, lopulta meidän pitää tehdä työtä josta saa rahaa. Se on sama juttu kotityön kanssa, koska rahaa ei makseta sitä ei pidetä arvokkaana, vaikka teet 24 tuntia vuorokaudessa työtä kotivaimona.

Jasmine aloittaa sanomalla, että monet palkkatyön ulkopuoliset työt voivat olla jopa arvokkaampia kuin palkkatyö, jolloin hän viittaa palkkatyön normatiiviseen asemaan ja ottaa kantaa siihen. Toisessa lauseessa hän toteaa, että palkkatyötä on kuitenkin tehtävä, koska täytyy selviytyä. Puheenvuoron lopussa hän tuo vielä esille, miten kokee, ettei kotityötäkään todella arvosteta, kun siitä ei makseta palkkaa. Palkkatyö kehystyy tässä selonteossa välttämättömyydeksi, pakottavaksi asiaksi: ”Ne voivat olla arvokkaampiakin kuin työ, jota tekee rahan takia, mutta...” Haastateltava tuo esille palkkatyön arvottamisen kiistanalaisuuden, mutta ikään kuin alistuu hegemonisen diskurssin lainalaisuuksiin. Hegemonisille diskursseille on tyypillistä, että ne muuttuvat pakottaviksi ja vaihtoehdottomiksi. Palkkatyön diskurssi on paitsi normatiivisella tasolla, myös käytännöllisellä tasolla pakottava tämän

naisen elämässä. Hän oli haastattelun aikaan Suomessa työhön pohjautuvalla oleskeluluvalla ja työskenteli työpaikassa, jossa hänelle maksettiin todella pientä palkkaa. Hänen elämässään palkkatyö oli siis välttämättömyys eritoten käytännöllisenä kysymyksenä eikä vain normatiivisella tasolla.

Myös toinen ryhmähaastatteluun osallistunut muuttajataustainen nainen tuo selonteossaan palkkatyön esille sen toimijuutta vahvistavan kulman kautta. Shahan on pitkään Suomessa asunut nainen, joka oli haastattelun hetkellä työttömänä.

Shahan: Mä en tiedä, mun mielestä kun ihmisen on parempi olla töissä kuin olla työttömänä tai tehdä paljon vapaaehtoistyötä. Vaikka saat paljon kokemusta vapaaehtoistyöstä ja se on tärkeää työtä, on silti parempi, että joka kuukausi sulle tulee palkka enemmän kuin että saat Kelalta rahaa. Palkalla voi ostaa sen mitä haluat. Tai ehkä ei kaikkea mutta on se parempi kuin työttömyyspäiväraha. (Hyväksyvää hyminää) Että sillon itsellä se voima! Mun mielestä Kelan tuet pitäisi olla jollekin, joka ei jaksa tehdä töitä tai joka ei saa työtä, joka oikeasti tarvitsee tukea. Mutta kun ihmisen on mahdollista, on parempi saada omaa palkkaa, omaa rahaa ja omat voimat.

Shahan aloittaa sanomalla, että arvottaa palkkatyön työttömyyden tai vapaaehtoistyön tekemisen edelle. Tämän hän perustelee sillä, että omalla palkalla on mahdollista saada ”omaa voimaa”. Näkökulma on siis ennemminkin käytännönläheinen kuin normatiivinen: palkkatyö tarjoaa enemmän rahaa ja näin ollen itsenäisyyttä arjessa toimimiseen kuin työttömyyspäiväraha. Selviytymisen lisäksi palkka tuo mukanaan itsenäistä toimijuutta.

Vaikuttaisi siis siltä, että palkkatyön kritikoiminen vapaaehtoistyön kautta ei ole niin yksiselitteistä muuttajanaisille kuin valtaväestöä edustaville naisille. Yksi syy tähän voi olla kotouttamispolitiikan käytännöt, jotka sekä ohjaavat naisia vahvasti palkkatyöhön että myös työharjoitteluihin, palkkatuettuun työhön ja vapaaehtoistyöhön. Jasminen kohdalla kyse oli oleskeluluvasta, eli palkkatyö oli todella hänelle välttämättömyys paitsi toimeentulon myös *oleskelun* näkökulmasta. Kysymys oleskeluluvasta on pakottava, sillä ilman oleskelulupaa henkilön on joko lähdettävä tai oleskeltava maassa luvattomasti. Kyse on siis mitä vahvimmin inklusiosta ja eksklusiosta, jossa palkkatyö on erottava tekijä.

Muuttajanaisten työllistämiseen tähtäävät, ei-palkkatyötä sisältävät toimenpiteet ja vapaaehtoistyö olivat puolestaan läsnä Shahanin tilanteessa. Hän oli asunut Suomessa jo pidempään ja oli

työllistymistään edistääkseen ”paljon, paljon” vapaaehtoistyötä ja käynyt omakustanteisesti kursseilla. Niistä ei kuitenkaan lopulta ollut ollut hyötyä työllistymisessä. Puheenvuoronsa lopussa hän totesi, ettei ehkä enää mene kursseille, sillä on yrittänyt jo riittävästi.

Samalla tavoin järjestössä yksi työntekijöistä nosti esille, miten muuttajanaishankkeita ja mentorointihankkeita, joissa luvataan niiden edistävän työllistymistä. Haastateltava kuvaili, miten monet naisista kokivat pettymyksen täytteisten kokemustensa myötä tällaiset hankkeet ”huijaukseksi”, sillä niistä ei koettu olevan hyötyä työllistymisessä.

Tuon nämä näkökulmat esille pyrkimyksenäni valottaa sitä positiota, josta muuttajanaiset esittävät selontekojaan ja osallistuvat diskursiivisiin neuvotteluihin. Kysymys palkkatyökansalaisuudesta ja sen vaihtoehdoista kehystyy erilaiseksi, kun se on institutionalisoitunut itseä koskeväksi politiikaksi.

4.4 Hallinnollinen kansalaisuus ja solidaarinen kansalaisuus: Yhteisön jäseniä vai asiakkaita?

Nostan viimeiseksi analyysini alaluvuksi hallinnollisen ja solidaarisen kansalaisuuden. Nämä kansalaisuuden diskurssit esiintyivät aineistossani eri tavoin, esimerkiksi siinä, miten järjestön työntekijät positioivat itsensä suhteessa järjestössä käyviin naisiin. Aihe nivoutuu myös diskurssin käyttäjien hierarkisiin suhteisiin, ja palaan tähän alaluvun lopussa.

Solidaarisen kansalaisuuden diskurssin tulkitsemisen näkyvän niissä kohdissa, kun tuodaan esille yhdessä tekemistä, yhteisöllisyyttä ja yhteistä vastuunkantoa. Yhteisöllisyys oli teema, joka nousi järjestön yksilöhaastatteluissa esiin asiana, jota järjestössä koettiin ja jota pidettiin arvokkaana.

Kysyn valtaväestöä edustavalta sosiaalialan harjoittelijalta, miten harjoittelu on mennyt. Hän sanoo että harjoittelua on kaksi viikkoa jäljellä ja se tuntuu haikealta. Hän on juuri ”oppinut talon tavoille” ja joutuu pian lopettamaan. Hän on viihtynyt todella hyvin paikassa. Kuulemma ei tunnu siltä, että tulisi töihin, kun tulee aamulla. Saara yhtyy tähän ja sanoo että tuntuu enemmän siltä kuin tulisi yhteisöön.

(...)

Myöhemmin kuulen puolella korvalla, kun yksi kävijöistä puhuu työharjoittelussa olevan henkilön kanssa. Hän sanoo muuttavansa pois ja sanoo haluavansa järjestää suuret juhlat koko naapurustolle. Hän sanoo, että on haikeaa lähteä kun on asunut 10 vuotta täällä. Toinen nainen vastaa, että on surullista kun naapuri lähtee. Tulee ikävä.

(Kenttäpäiväkirja 28.1.)

Katkelmassa käy ilmi, miten järjestössä koetaan yhteisöllisyyttä ja syntyy tärkeitä ihmissuhteita. Tätä samaa tuli esiin valtaväestöä edustavien työntekijöiden haastatteluissa.

Saara: Tämä toimii sellaisena monikulttuurisen olohuoneena, jossa saa vertaistukea. Monet tulee esim. sellaisesta kulttuurista, jossa on totuttu ratkomaan asiat omassa piirissä, toisin kun meillä. Jos meillä tulee ongelma, me varaamme ajan psykologille taikka jollekin muulle asiantuntijalle ja menemme ongelmien kanssa sinne. Nämä naiset ovat mieluummin itse tottuneet ratkomaan ongelmia omassa piirissä. (...) Mikä on sinänsä hienoa, että toimii sellainen yhteisöllisyys vielä tosi vahvasti, että autetaan niin iloissa kuin suruissa.

(...)

Olen kovasti sitä puhunut, että kun tulin tänne töihin noin vuosi sitten, että mähän rakastuin tähän paikkaan ihan suoriltaan. Sitten kun varsinaisesti työn touhuun pääsin, elin sellaisessa hurmoksessa muuttamat ensimmäiset kuukaudet ja mietin että mikähän tässä on että mikähän tästä paikasta tekee sellaisen että aamulla kun lähtee töihin ei ajattele että menee töihin(...). Tajusin sen tossa hetki sitten, että tämä on niin paljon muutakin kuin työpaikka, tämä on (..) naisten yhteinen yhteisö(..). Täällä jaetaan iloja ja suruja yhtäläillä, niin täällä hitsautuu hyvin äkkiä sellaiseksi. Toki ihmiset tulee ja menee, mutta tässä syntyy sellaisia tosi tiiviitäkin (...) suhteita ihmisten välillä, että musta on vähän jopa noloa puhua asiakkaista tietyllä tapaa(...). Mä ajattelen, että asiakas on sellainen, joka tulee ja menee asiansa kanssa, mutta nämä naiset, jotka täällä vuodesta toiseen kulkevat, ovat enemmän kuin asiakkaita. He ovat osa tätä paikkaa.

Haastateltava kuvaa, miten järjestössä *autetaan iloissa ja suruissa ja ratkotaan ongelmia omassa piirissä*. Hän kertoo miten yhteisöllisyys toimii vahvasti ja toisessa kappaleessa vahvistaa tätä puhetta kertomalla miten järjestössä *hitsaudutaan* yhteen. Hän sanoo myös, että kokee hieman *noloksi* puhua asiakkaista, sillä suhde asiakkaaseen on asiakkeskeinen ja jollain tapaa väliaikainen ja tarpeeseen sidottu. Tulkitsen tämän kuvailun solidaarisen kansalaisuuden kuvailuksi, jossa yhdessä tekeminen ja yhteisvastuullisuus ovat yhteisön jäsenenä toimimisen keskiössä. Yhteisöllisyyteen liittyy myös tietty arjen ylittävä taso, sillä pitkäaikaiset kävijät ovat haastateltavan mukaan *enemmän kuin asiakkaita*.

Toinen valtaväestöä edustava haastateltava työntekijä kuvailee myös paikan merkitystä kävijöilleen, mutta edellisestä eroten hän puhuu enemmän ”heistä” kuin itsestään osana kuvailtua yhteisöä.

Kristiina: On se sitten ihanaa, kun saa joskus palautetta, että joku rouva kuka kymmenen viistoista vuotta sitten kävi ja nyt on ihan uudessa elämäntilanteessa, töissä. (..) (H)än kertoo, että se oli niin tärkeää, että hän aina yksin käveli metsässä ja ”mulleli ollu ketään ja sit mä kuulin tästä paikasta”. Kun joku kertoo tällaista palautetta 15 vuoden jälkeen, niin sitä on kyllä niin ihanaa kuulla.

Meeri: Teillä varmaan sitten jos miettii tätä kaupunkia, niin on aika iso merkitys tällä paikalla?

Kristiina: On. Eilen justiinsa yks rouva sanoi, että me ei tultais toimeen ilman tätä paikkaa. Kun oltiin jouluna kiinni niin kaikki vaan kysy, että milloin se aukeaa. Että onhan tällä merkitys heille.

Kristiina kuvailee naista, joka kulki yksin metsässä kokien yksinäisyyttä ja löysi vihdoinkin ihmisiä järjestön toiminnasta siitä kuullessaan. Hän tuo esille, että paikka on kävijöilleen tärkeä tuen ja sosiaalisten kontaktien paikka. Kiinnostavaa on se, että ensimmäisestä haastateltavasta eroten hän asemoi itsensä enemmän palveluntuottajan rooliin kuin yhteisön jäseneksi. Tätä mielikuvaa tukee ensimmäisen katkelman asiakkaalta tullut *palautte* sekä paikan merkitys *heille*. Myöhemmin haastateltava myös toteaa, että ei ole koskaan kutsunut muuttajanaista kotiinsa. Tämä kertoo varmasti tietynlaisesta ammatillisen etäisyyden säilyttämisestä suhteessa naisiin.

Kolmas haastattelemani työntekijä Anna oli itse muuttajataustainen. Hänen ajatuksensa järjestön merkityksestä ja tarkoituksesta ovat hyvin palveluohjaukselliset.

Meeri: Keitä täällä (järjestössä) käy?

Anna: Kaikki naiset, jotka tarvitsevat apua ja tietävät, että tämä paikka on olemassa.

(...)

Meeri: Onko täällä paljon vain yhdessä oloa?

Anna: Jotkut naiset tapailevat toisiaan, kun jonottavat. Tietysti myös kurssin aikana ja kurssin jälkeen.

Katkelmassa haastateltava kuvaa, että järjestössä käy naisia, jotka tarvitsevat apua. Haastateltava kuvaa naisten yhdessä olon tapahtuvan jonottaessa, sekä kurssia ennen tai sen jälkeen. Tämä antaa

jokseenkin sellaisen kuvan, että toiminnassa korostuvat kävijöiden palveleminen asiakkaina, ja muu vapaampi vuorovaikutus on toissijaista. Tätä tukee myös myöhempi katkelma samasta haastattelusta, jossa kysyn jatkokysymyksen Annan kertomaan tarinaan muslimiksi kääntyneestä naisesta.

Meeri: Onko täällä paljon naisia, joilla on juuri tuollaisia tarinoita?

Anna: Ei ole. Tämä ei ole keskustelupaikka, ei täällä jaeta tarinoita sillä tavalla. He jonottavat ja jokaisella on oma tarve. Täytyy selvittää asioita tai jotain. Todella harvoin tulee ihminen, jonka tarve on sellainen.

Meeri: Niin lähinnä tukiin liittyen haetaan apua?

Anna: Voi olla esimerkiksi velka, että miten järjestetään velkaneuvontaprosessi.

Anna kuvaa, miten ihmisen tarve on hyvin harvoin keskustella, vaan lähinnä jokin käytännöllinen ongelma tuo naisia järjestöön. Siinä missä ensimmäinen haastateltu korosti paikan yhteisöllisyyttä ja yhteisvastuullisuutta, syntyy Annan haastattelusta mielikuva, että kävijöiden tarpeissa korostuu yksilöohjauksen tarve ja halu. Kuvailen tätä diskurssia hallinnollisen kansalaisuuden diskurssiksi. Siinä korostuvat muuttajan tiedot ja kyvyt toimia suomalaisessa palvelujärjestelmässä ja tällöin kotouttavaa työtä raamittaa näihin tarpeisiin vastaaminen. Tämä näkyy järjestön käytännön työn palveluohjauskeskeisyydessä, jolloin keskiössä ovat muuttajan asioiden hoito ja siinä tukeminen.

Diskurssien näkökulmasta on kiinnostavaa, miten tiettyjä arvoja, joita toimintaan liittyy, ei selkeästi jaettu kaikkien työntekijöiden kesken. Tämä liittyy tulkintani mukaan työn ja tiedon jakautumiseen järjestössä. Annan työ oli keskittynyt palveluneuvontaan, joten tämä varmasti vaikutti hänen näkemyksensä muodostumiseen. Kristiinan ja Saaran tausta oli erilainen, ja heillä oli sekä enemmän sosiaalialan koulutusta että sellaisia työtehtäviä, jotka liittyivät järjestön toiminnan suunnitteluun ja rahoituksen hankkimiseen, mikä edellytti tietynlaista laajemman tavoitteellistamisen ja ideologioiden punnitsemista.

Käytännössä tämä näyttäytyi erona valtaväestöä edustavien ja muuttajataustaisten työntekijöiden välillä. Järjestön neljäs työntekijä Leea oli Annan tapaan myös muuttajataustainen, ja hän oli ollut paikassa töissä jo 5 viisi vuotta.

Leea juttelee (...) harjoittelijan kanssa, kun tulen huoneeseen. Kysyn, keskeytänkö jotain ja istun asiakastuolille. En keskeytä. Kysyn, haluaisiko (...) Leea antaa haastattelun graduuni. (...) Leea kiemurtelee ja sanoo, että ei jaksaisi, koska häntä aina haastatellaan. Hän sanoo, että olisi parempi haastatella muita ja huitoo viereisen huoneen suuntaan. Koetan hieman pehmitellä häntä ja kertoa että haluaisin monenlaisia näkökulmia ja olisin kiinnostunut hänen asiantuntemuksestaan, sillä hän on ollut järjestössä jo pitkään. (...) Leea sanoo, että häntä aina haastatellaan joka paikkaan eikä kukaan jaksakaan enää lukea hänen juttujaan. Lisäksi hänellä on olo, ettei hän tiedä tarpeeksi toiminnasta. (Kenttäpäiväkirja 12.2.2019)

Katkelma kenttäpäiväkirjasta tuo esille, että vaikka Leea on ollut paikassa töissä jo 5 vuotta, ei hän koe tietävänsä paikasta tarpeeksi. Tulkitsen hänen viittaavan tällä nimenomaan järjestön ideologiseen ja suunnitteluun liittyvään tasoon, sillä varmasti 5 vuodessa hän tietää mitä järjestön arki on.

Avasin tässä alaluvussa solidaarisen kansalaisuuden ja hallinnollisen kansalaisuuden välistä jännitettä. Jännite näkyi kiinnostavasti yhteisöllisyyden ja asiakassuhteen välisenä painottamisen erona. Näiden diskurssien välinen jännite tuo esille, miten diskursiivinen valta on jakautunut järjestön monikielisessä toiminnassa. Tulkitsen, että järjestön kontekstissa sellaiset ideologiset neuvottelut kuten yhteisöllisyys ilmenivät enemmän valtaväestöä edustavien työntekijöiden puheenvuoroissa.

5. YHTEENVETO

Tutkielmani analyysiluvussa tulkitsin, millaisia kansalaisuuden diskursseja aineistosta oli mahdollista hahmotella ja millaisessa suhteessa ne olivat toisiinsa. Analyysini tulos on, että myös aineistossani työntekijäkansalaisuuden diskurssi asettuu ensisijaiseksi ja hegemoniseksi diskurssiksi muuttajanaisten kansalaisuutta arvotettaessa. Työntekijäkansalaisuuden diskurssi esiintyy aineistossa ”yleisenä ymmärryksenä” ja jonain, johon muut puheenvuorot suhteutettiin, mikä on tyyppillistä diskursseille, jotka ovat vakiinnuttaneet asemansa hegemoniseksi. Sitä haastettiin kasvattajakansalaisuuden ja toimeliaan kansalaisuuden diskursseilla.

On kiinnostavaa, miksi juuri nais erityisessä toiminnassa palkkatyökansalaisuus nousee esiin ristiriitaisessa valossa. Diskurssiin liittyy sekä sukupuolirooleihin liittyvä ulottuvuus, joka kävi ilmi esittelemässäni havainnointiaineiston katkelmassa. Siinä oli nähtävissä, kuinka muuttajamiehille osoitettiin enemmän raavaan tekemisen, ja muuttajanaisten tuntemisen ja itsensä etsimisen positioita. Tämä muistuttaa Krivonoksen (2021) muuttajista tekemän tutkimuksen kanssa, jossa muuttajanaisten ohjattiin työmarkkinoilla ”kiltin ja kohteliaan” hoivaajanaisen hahmoon, kun taas miehiä ohjataan ruumiillisen työn tekijöiksi. Samoin se tuntuu vetoavan perinteisiin sukupuolirooleihin, joissa miehisyyteen ei juurikaan esitetä liittyvän herkkyyttä tai pehmeyttä, toisin kuin naiseuteen, johon havainnointikatkelman sukupuolijaottelu maalasi kuvaa naisista jotenkin henkevinä ja hengellisinä olentoina. Esimerkissä sekä muuttajamiehen että naisen subjektipositiot rakentuvat erilaisiksi, ja esimerkiksi muuttajamiehen mahdollisuus olla haavoittuva ja herkkä pohdiskelija jää uupumaan.

Kansalaisuutta pyrittiin rakentamaan palkkatyökansalaisuuden rinnalle kasvattajakansalaisen diskurssin avulla. Tässä diskurssissa työntekijäkansalaisen diskurssia haastettiin korostamalla naisten äitiyttä ja vanhemmuutta, jossa lasten suojeleminen ja kasvattaminen asemoitiin palkkatyön kaltaiseksi yhteiskunnallisesti arvokkaaksi toiminnaksi. Aineistossani puheessa kasvattajakansalaisuudesta korostui naisen rooli ”veronmaksajien tuottajina” ja kunnollisten kansalaisten kasvattajina. Näin ollen se omalla tavallaan tuki työntekijäkansalaisuuden diskurssia mahdollistaen tulkinnan, että kasvattajuus sinänsä ei vielä ole arvokasta, mutta sen tuotteena syntyvä kunnollinen jälkipolvi antaa legitimitetin toiminnalle. Kotiäitiyteen liittyen aineistossa oli

monenlaisia puheenvuoroja. Nähtiin, että sitä ei Suomessa arvosteta, mikä sitoo puheenvuoroja myös laajempaan keskusteluun esimerkiksi kotihoidontuesta ja kotiäitiydestä. Kotona tehdyn hoivan voitiin monessa puheenvuorossa nähdä olevan aliarvostettua työtä ja puheenvuorot pyrkivät osaltaan tuomaan esiin sen yhteiskunnallisen merkityksen.

Aiemmassa tutkimuksessa on todettu, että muuttajanaisen subjekti on kotouttamistyössä ja -politiikassa rakentunut traditionaalisia sukupuolirooleja olettaen äitiyden ja lasten kasvattamisen ympärille. Hoivaajakansalaisuus on myös aiemmassa hyvinvointivaltion tutkimuksessa todettu olevan tyypillinen kansalaisuuden muoto naiselle ja siksi se luultavasti onkin käytössä myös muuttajanaisia koskevissa neuvotteluissa (ks. Keskinen & Vuori 2012). Suomalaisessa kontekstissa traditionaalsiin sukupuolirooleihin perustuvat jaottelut herättävät ristipaineen tasa-arvoisen naisen työssäkäyvän ihanteen ja toisaalta muuttajanaiselle osoitetun kotiäidin roolin välille (Vuori 2014). Salla Tuori (2007) toi väitöstutkimuksessaan esille suomalaisen naisen ja maahanmuuttajanaisen hahmot, jotka seuraavat samanlaista dikotomista logiikkaa. Tuorin tutkimuksessa suomalaisen naisen hahmo oli työtätekevä, vahva ja itsenäinen kun taas muuttajanainen oli alistuva, traditionaalinen ja passiivinen hahmo. Analyysissani oli huomattavissa pyrkimyksiä esittää muuttajanaiset vahvoina ja kykenevinä, näin vastustaen tätä muuttajanaisiin liitettyä kuvastoa.

Hoivaajakansalainen on suomalaisessa kontekstissa tuttu hahmo, kuten aiempi tutkimus naisten kansalaisuudesta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa osoittaa (Keskinen & Vuori 2012, 12). Aiempi tutkimus osoitti, että muuttajanaisen äitiys on sekä naisilta oletettu että problematisoitu positio. Toisaalta muuttajanaisten kotiäitiys näyttäytyy uhkana naisen tasa-arvolle perheessä ja lähiyhteisössä, toisaalta se on oletettua naisilta. (Hiitola & Vuori 2018; Vuori 2014.) Näen myös omassa tutkielmassani samanlaisen jännitteen kotiäitiyteen liittyen, jota etenkin yksi haastatelluista käsitteli selonteoisissaan.

Toimeliaisuuden diskurssi näyttäytyi aineistossa muunlaisen kuin palkkatyöhön tai kasvattamiseen liittyvän toiminnan käsittelynä. Vapaaehtoistyö ja yhteisvastuullinen osallistuminen edustivat toimintaa, joka nähtiin arvokkaaksi ja jonka avulla haastettiin palkkatyön ensisijaisuutta. Vapaaehtoistyö tuli esiin aineistossa osittain kiistanalaisena asiana. Erityisesti muuttajataustaisten haastateltavien puheessa se ei kehystynyt niin positiivisesti kuin valtaväestöön kuuluvien. Tämä johtunee erilaisista asemista yhteiskunnassa ja vapaaehtoistyön markkinoilla. Jos vapaaehtoistyö todella on harrastus palkkatyön päälle tai väliaikaisesti sen sijasta, se on eri asia kuin sen tekeminen vuodesta toiseen ilman että palkkatyö mahdollistuu missään vaiheessa.

Aineistossani oli näkyvässä myös hallinnollisen kansalaisuuden ulottuvuus, jota järjestön arjessa tuettiin esimerkiksi palveluneuvonnan avulla. Tämä tunnistettu kansalaisuuden ulottuvuus lähestyy sitä arjen kansalaisuuden ulottuvuutta, jota Jaana Vuori on kuvaillut kansalaisuuden arkisina tapahtumina. Hallinnollinen kansalaisuus tukee muuttajia yhteiskunnassa toimimisessa ja sen byrokraattisessa systeemissä luovimisessa.

Tekemäni jaottelu on voisi olla myös toisenlainen. On mahdollista nähdä, miten aktiivisen kansalaisuuden ideaali on läsnä läpileikkaavana aineistossa. Kaikkien erottelemieni kansalaisuuden muotojen perustana on jonkinlainen toiminnallisuus ja yhteiskunnallinen ”hyödyllisyys” sekä ”tuotteliaisuus”. Näistä käyty neuvottelu voidaan nähdä neuvotteluna aktiivisen kansalaisuuden piiriin kuulumisesta. Aktiiviselle kansalaisuudelle on tyypillistä työntekijyyden ja yksilön oman aloitteellisuuden korostaminen. Sille on myös tyypillistä yksilön ja yhteiskunnan suhteen muuttuminen sopimukselliseksi ja vastikkeelliseksi. Työntekijäkansalainen on aktiivisen kansalaisuuden ideaali. Muuttajanainen kasvattajakansalaisena tuottaa puolestaan tulevia veronmaksajia, eli tavallaan työntekijäkansalaisuuden velvoite siirtyy seuraaville sukupolville. Toimielias kansalainen puolestaan kontribuoi osallistumalla yhteiskunnan toimintaan ilman työntekijäkansalaisuuteen kuuluvia etuuksia tai velvoitteita. Hallinnollinen kansalaisuus puolestaan ilmentää niitä kykyjä ja taitoja, joita yksilöltä vaaditaan suomalaisessa hyvinvointijärjestelmässä luovimiseen, ja siinä itsevastuulliseksi, aktiiviseksi kansalaiseksi tulemiseen.

On ilmeistä, että työntekijäkansalaisuus ja aktiivisen kansalaisuuden ideaali sanelee ehdot muuttajien kansalaisuudesta käydyille neuvotteluille. Tämän vuoksi tavat vastustaa ja haastaa työntekijäkansalaisuutta ja tuoda esiin erilaisia ääniä ovat alisteiset aktiivisuuden diskursiiviselle ja normatiiviselle logiikalle. Kun kansalaisuuden edellytyksenä on aktiivisuus ja vastikkeellisuus, saavat muuttajanaiset oikeutuksen olemassaololleen olemalla ”hyödyllisiä”. ”Hyödyllisyyden” kehys on vahva muuttajia koskevassa keskustelussa, kun neuvotellaan siitä, kenellä on oikeus tulla hyvinvointivaltion jäseneksi. Sillä on myös laajempia sosiaalipoliittisia seurauksia niin politiikan kuin palvelupolkujen näkökulmasta. Aktiivisen kansalaisuuden vastinparina nähdään ”toimettomat”, ”sosiaalisesti sitoutumattomat” ja ”vaikeasti työllistettävät” ryhmät, joihin kohdistetaan institutionaalista hallintaa ja ohjausta (Krivonos 2021, 176-177). Jossain määrin haastateltujen puhe hyödyllisyydestä ja osaavista naisista voidaan nähdä myös vastinpuheeksi näille institutionaalisille jaotteluille ja positioille, joita varmasti moniin tutkimuskohteessani toimiviin naisiin kohdistetaan.

Kaiken kaikkiaan analyysi osoittaa, että työntekijyyttä korostava aktiivisen kansalaisuuden diskurssi asettaa vahvasti sen kehyksen, jossa muuttajanaisen subjektia ja ihmisarvoa määritellään. Tämä kehys on aiempaa tutkimusta mukaillen yksilökeskeinen ja ohjaa huomiota sivuun rakenteellisista seikoista, jotka vaikuttavat naisten yhteiskunnalliseen asemaan. Palvelujärjestelmän kannalta diskurssien potentiaaliset vaikutukset ovat monitahoiset. Toisaalta hegemoninen palkkatyökansalaisuuden korostaminen voi sosiaalipoliittisen palvelujärjestelmän puitteissa sulkea ulos osan muuttajanaisista, jotka ovat kasvattajia tai muutoin työmarkkinoiden ulkopuolella. Toisaalta huomion kiinnittäminen yksilön taitoihin työelämässä, hallinnollisessa järjestelmässä ohjaavat kotouttamistoimenpiteitä yksilökeskeisen hallinnan vinkkelistä.

On pohdittava, onko kasvattajakansalaisuuden tai vapaaehtoistyön korostamisella myös tahattomia haitallisia vaikutuksia. Lasten kasvattaminen tai vapaaehtoistyö eivät tuo juurikaan taloudellista hyötyä tekijälleen, ja voivat niin sanottuina pysyvinä positioina haitata naisten taloudellista hyvinvointia koko elämänkaarella. Onkin tarpeen olla sensitiivinen sen suhteen, mitä hyvää tarkoittavat puheenvuoromme tekevät sellaisessa kontekstissa, jossa marginalisoidut ihmiset pyrkivät vaatimaan itselleen riittäviä resursseja ja yhdenvertaisuutta.

Vaikka pyrkimys kasvattajuusdiskurssissa on hyvä, voi sekin tuottaa omat ongelmansa sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Kuten aiempi tutkimus on osoittanut, äitiyden ja kasvattajuuden korostaminen muuttajanaisen legitiiminä kotoutumisen väylänä saattaa ohjata naisille suunnattuja palveluja niin, että naisia myös ohjataan jäämään perheen piiriin. Toisekseen jos muuttajanaisten erityiskysymykset nähdään lähinnä perhettä koskevinä, saattavat muut nais erityiset kysymykset jäädä huomioimatta muuttajanaisia koskevassa politiikassa. Myös lasten kanssa elävien naisten näkeminen *vain* äiteinä kaventaa käsitystämme myös näiden naisten moninaisista tarpeista. Ylipäänsä suuri haaste muuttajanaishille kohdennetuissa palveluissa on, miten pystytään ottamaan huomioon naisten moninaisuus. Esimerkiksi korkeakoulutetulla naisella on erilaiset tarpeet kuin sellaisella, joka ei osaa lukea latinalaisia aakkosia. Ei-länsimaiset muuttajat puolestaan kohtaavat erilaista syrjintää työmarkkinoilla kuin valkoiset. On tärkeää puolustaa niitä, jotka ovat kaikista heikoimmassa asemassa, mutta on myös tärkeää, että kaikkia naisia ei niputeta kuuluvaksi tähän haavoittuvimpaan joukkoon.

Aktiivisen kansalaisuuden korostuminen muuttajia koskevassa keskustelussa ja toimenpiteissä asettaa haavoittuvaan asemaan erityisesti ne muuttajat, joilla on toimintakykyyn liittyviä vaikeuksia,

jotka estävät työelämään osallistumisen. Sen lisäksi, että he kohtaavat samat ongelmat kuin valtaväestöön kuuluvat työkyvyttömät henkilöt, mukaan lukien heikomman suhteen terveyspalveluihin, työttömyyteen liittyviin tukiin ja eläkejärjestelmään, kohtaavat he erityisiä muuttajia koskevia aktivointipolitiikan aikaansaannoksia.

Aineistossa oli tulkittavissa myös yhdessä tekemistä ja yhteisvastuullisuutta korostava solidaarisen kansalaisuuden diskurssi. Tässä diskurssissa korostettiin yhteisöön kuulumisen tuomia hyvinvointivaikutuksia, ja esimerkiksi yhteisön kykyä tukea naisia tilanteissa, joissa viranomaisavun puoleen kääntyminen oli hankalaa. On vaikea sanoa, onko yhteisöllisyyden esiin tuominen reaktio siihen systeemiin, jossa yksilöltä vaaditaan enemmän kuin mihin hän on vielä valmis. Yhteisö tarjoaa tukea ja neuvoa tilanteessa, jossa muuten jäätäisiin yksin.

Herää kysymys, millainen diskurssi olisi sellainen, joka tarjoaisi moninaisuutta kansalaisuuden jäsenystapoihin yksilökeskeisen aktiivisen kansalaisuuden rinnalle. Voisiko solidaarisuusdiskurssi olla sellainen vedotessaan yhteisvastuullisuuden ideaan? Ehkäpä diskurssi, joka korostaisi ihmisyyttä ja siihen sisältyviä oikeuksia sekä ihmisyyteen perustuvaa kansallisvaltiollisen identiteetin ylittävää universaalista solidaarisuutta, voisi olla tapa haastaa aktiivisen kansalaisuuden yksilön toimeliaisuuden ajatusta?

Aineistossa tuli esille muuttajanaisten subjektin kulturisoitu luonne. Haastatteluaineistossa oli läpileikkaavana ”suomalaisen” ja ”vieraan” kulttuurin tuottaminen, jotka kiteytyivät muuttajanaisten subjektissa. Työntekijähaastatteluissa puhuttiin ”meistä” ja ”heistä” tarkoituksena selittää toiminnan eroja valtaväestön ja muuttajanaisten välillä. Viitteet muuttajanaisten kulttuuriin viittasivat usein perinteisiin tai ei-moderneihin piirteisiin, kuten ongelmien ratkaisuun lähiyhteisössä eikä viranomaisten kautta. Suomalainen kulttuuri näyttäytyi työ- ja yksilökeskeisenä sekä rationaalisenä, kun ongelmia ratkottiin asiantuntijakeskeisesti. ”Muualla” arvostettiin kotiäitiyttä ja yhteisöllisyyttä. Muuttajanaisten subjekti rakentuikin työntekijöiden selonteoissa jokseenkin traditionaaliseksi hahmoksi, ja vaikka naisten vahvuutta ja moninaisuutta peräänkuulutettiin, tultiin usein nojanneeksi stereotyyppioihin ja samalla vahvistaneeksi niitä.

Pyrin tuomaan analyysissäni esille myös erilaisia positioita, joista tutkittavilla oli mahdollista osallistua diskurssien muodostamiseen. Eri subjekteilla on erilaiset mahdollisuudet osallistua neuvotteluihin kansalaisuudesta. Stuart Hallin mukaan useimmiten ”toisen” olemuksen määrittelyyn on useimmiten oikeus vain valtaväestöllä (Kerkkänen 2008, 23; viit. Hall 1999). Tämän

tutkielman haastateltavat ovat tässä suhteessa erilaisissa positioissa suhteessa kansalaisuuden määrittelyihin. Valtaväestön edustajan on esimerkiksi helpompi kritisoida työntekijäkansalaisuuden hegemoniaa tullen samalla nähtynä ”päämäärärationaalisenä uusliberialismin kriitikkona, aktiivisena kansalaisena” kun taas samoin puhuva muuttaja näyttäytyy ”patologisena, hallintaa vaativana tapauksena” (Kerkkänen 2008 30). On oletettavaa, että jo kansalaistoiminnassa olevat toimijan asemat ohjasivat haastateltavia erilaisiin selontekoihin. Kansalaisjärjestön työntekijät tuottivat puhetta erilaisesta positioista kuin ryhmähaastattelussa haastatellut, ”vertaisoppijan” asemassa olevat naiset. Myös näiden ryhmien sisällä oli mahdollista huomata eroja siinä, millaisia diskursseja ja puheenvuoroja haastateltavat esittivät.

Ryhmähaastattelussa puhe työstä määrittyi erilaisena valtaväestön edustajalle, ja tämän oli mahdollista puhua työstä ideologisemmalla tasolla, esimerkiksi perustulosta ja vapaaehtoistyöstä merkityksellisyyden lähteenä. Sen sijaan muuttajanaisten puheenvuoroissa työ kehystyi ennemmin selviytymisen kannalta välttämättömäksi ja reaaliseksi kysymykseksi, ja ne asiat jotka valtaväestölle edustivat merkityksellisyyttä ja palkkatyöstä vapautumista, saattoivat saada muuttajien elämässä haitallisia tai hyväksikäyttöä muistuttavia piirteitä.

Samanlainen ero oli havaittavissa myös kansalaisjärjestön toimintaa koskevissa neuvotteluissa. Siinä missä valtaväestöä edustavat työntekijät kävivät neuvottelua muuttajanaisten kansalaisuudesta normatiivisella tasolla, ja aineisto olikin analysoijalle rikasta analysoitavaa, muuttajataustaisen työntekijän esittämä aineisto toi esille hyvin käytännönläheisen näkökulman. Hänelle järjestön toiminta värittyi hallinnollisen kansalaisuuden tukemisena, ja suhde kävijöiden ja työntekijöiden välille perustui asiakkuuteen. Valtaväestön edustajat kuvailivat järjestön työtä vivahteikkaammin ja toivat esiin siinä enemmän ideologista vaihtelua, kuten solidaarisen kansalaisuuden diskurssia, jossa arvostettiin yhdessä tekemistä ja yhteisvastuullisuutta.

Eroja oli myös siinä, miten diskurssien käyttäjät luovivat niiden maailmassa. Esimerkiksi kasvattajakansalaisuuden kohdalla kaksi valtaväestöä edustavaa työntekijää viittasivat samaan esimerkkiin kertoessaan naisten tekemän kasvatustyön tärkeydestä. Tämä kertoo varmaankin siitä, että työntekijät ovat keskustelleet keskenään ja näissä keskusteluissa on muodostunut järjestön sisäinen puhetapa muuttajanaisten kansalaisuutta koskien. Kiinnostavaa on, että muuttajataustainen työntekijä ei tuonut esille samaa puhetta.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että aktiivinen kansalaisuus on vahvasti läsnä muuttajanaisten kansalaistoiminnassa. Se on läsnä niin käytännön tasolla yksilön taitoihin ja valmiuksiin keskittyvinä käytäntöinä kuin ideologisessa mielessä siinä puheessa, mitä muuttajanaisten kotoutumisesta ja työllistymisestä tuotetaan. Kun aktiivisessa kansalaisuudessa yksilön vastuu korostuu, on kentällä syntynyt ajatuksia uusista yhteistoiminnan muodoista, jotka auttavat tämän vastuun jakamisessa. Yksi tällainen idea on osuuskuntatoiminta.

Aktiivisella kansalaisuudella on monenlaisia ulottuvuuksia, ja sen puitteissa pystytään tukemaan ihmisten toimijuutta. On kuitenkin tilanteita, joissa aktiivisuuden edellyttäminen on liikaa tai aktiivisuuden toteuttamiseen ei ole tarjolla riittävää tukea. Tällöin tutkimani kaltaiset kansalaisjärjestöt ovat hyvin tärkeitä paikkoja saada tukea järjestelmässä selviämiseen.

Jos muuttajiin kohdistuvan aktiivisen kansalaisuuden ideaalin ajatellaan kantavan laajempia yhteiskunnallisia merkityksiä, voidaan keskustelua käydä myös koko yhteiskunnan tasolla. Pääsemme käsiksi yhteiskunnan ihmiskäsityksen ytimeen, kun kysymme, millainen arvo on elämällä ja ihmisyydellä, jos ihminen ei ole yhteiskunnalle tuottava? Kun sidomme tuotteliaisuuden ja arvokkuuden toisiinsa, on uhkana, että marginalisoidut ja toimintakyvyltään ideaaliin sopimattomat kansalaiset jäävät paitsioon yhteisistä hedelmistä. Palkkatyön kentällä tämä on jo nähtävissä, kun iso osa terveyspalvelujen ja sosiaaliturvan saatavuus on jakautunut eriarvoisesti työtä tekevien ja työelämän ulkopuolella olevien kesken.

Diskurssien moninaisuus tuo tilaa erilaisille elämäntilanteille ja tarpeille. On tärkeää huolehtia siitä, että emme ylläpidä sellaisia diskursseja, jotka jättävät jotkin ryhmät näkymättömiin. Keskusteluun kaivattaisiin mukaan moninaisempia ääniä pohtimaan vapaasti kansalaisuuden merkityksiä. Tilaa voisi tehdä muuttajanaisten lisäksi esimerkiksi vammaisten muuttajien äänelle.

Erot diskurssien käyttäjien positioiden välillä herättävät kysymyksen siitä, miten muuttajanaisten osallistumista diskursiivisiin neuvotteluihin voitaisiin tukea. Rakenteellisesti olisi tärkeää, että muuttajataustaisilla ihmisillä on yhdenvertainen pääsy sellaisiin positioihin työelämässä, joissa suunnitellaan toiminnan lähtökohtia ja asetetaan sille päämääriä. Tämä tarkoittaisi sitä, että eri taustaisten muuttajien kouluttamiseen panostettaisiin, ja heitä ohjattaisiin muuallekin kuin matalapalkka-aloille. Toisekseen paikallisesti yhteisöissä voitaisiin ottaa rohkeasti yhteisöjen jäseniä

ja kävijöitä mukaan niihin prosesseihin, joissa määritellään toiminnan päämääriä ja tavoitteita. Esimerkiksi yhteiskehittäminen avaisi kävijöille mahdollisuuden sekä pohtia toiminnan päämääriä, tuoda tarpeensa näkyviksi, että sitoutua toimintaan eri tavalla.

Monikielisiä käytäntöjä kehittäminen ja hyödyntäminen julkisessa keskustelussa ja suunnitteluprosesseissa tarjoaisi diskursiivisiin neuvotteluihin osallistumisen mahdollisuuksia myös niille, joille suomi ei ole ensimmäinen kieli. Monikielisyys sekä kielen ylittävien keinojen, kuten piirtämisen tai muun visuaalisen neuvottelun käyttäminen voisivat olla tapoja antaa tilaa monimuotoisemmille tavoille osallistua neuvotteluihin jaetuista merkityssysteemeistä.

Lopuksi hieman reflektiota tutkielmani tutkimusprosessista. Prosessi oli monipolvinen ja -vaiheinen. Välillä tein gradua päivittäin, ja loppupuolella prosessia tein sitä hyvin pitkilläkin tauoilla. Tämä on tuottanut prosessissa paikoin päällekkäisyyttä, näkökulman muutoksia ja toisaalta se on antanut siihen monipuolisuutta, sillä tulkintani on ollut jatkuvassa muutoksessa elämän- ja työkokemuksen kertymisen mukaan. Minun oli alussa vaikea sitoutua valitsemaan rajattu tutkimuskysymys ja -tehtävä. Kysymys vaihtui jopa kesken aineistonkeruuni, minkä vuoksi minun oli paikoin mahdotonta käsitellä aineistojani samasta näkökulmasta. Jos aloittaisin tutkielman tekemisen nyt, keräisin selkeämmin tiettyyn näkökulmaan keskittyvän aineiston, mikä helpottaisi huomattavasti analyysiprosessia ja tekisi lopputuloksesta selkeämmän.

LÄHTEET

Kirjat, artikkelit, työpaperit ja puheenvuorot tieteellisissä julkaisuissa

Ahmad, Akhlaq (2010) "Voisin tietysti palkata heitä, mutta..". Työmarkkinoiden kulttuurinen sidonnaisuus. Teoksessa Sirpa Wrede & Camilla Nordberg (Toim.) Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Helsinki: Gaudeamus, 72-92.

Anderson, Bridget (2015) Kumppaneita vai kilpailijoita? Maahanmuuton vaikutusten uudelleenarviointia. Janus vol. 23 (1) 2015, 83–92.

Davydova, Olga (2012) Venäjän Lännestä Suomen Itään. Sukupuolittunut maahanmuutto ja haurastuneet työmarkkinat. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, 72-100.

Geertz, Clifford (1973): Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture. Teoksessa The Interpretation of Cultures. New York: Basic Books Inc, 3-30.

Hannerz, Ulf (2003) Being there... and there... and there!: Reflections on Multi-Site Ethnography. Ethnography 4:2, 201–216.

Heikkilä, Elli (2017) Immigrant in the Finnish labour market and future needs in an ageing society. Teoksessa Elli Heikkilä (Toim.) Immigrants and the Labour Markets. Experiences from abroad and Finland. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 129-160.

Hiitola Johanna ja Vuori Jaana 2018: Afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuus ja toiminnan mahdollisuudet. Janus vol. 26:4, 326-342.

Huttunen, Laura (2010) Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Matti Hyvärinen, Johanna Ruusuvaori & Pirjo Nikander (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 39-63.

Häikiö, Liisa & van Aerschot, Lina & Anttonen, Anneli (2011) Vastuullinen ja valitseva kansalainen. Vanhushoivapolitiikan uusi suunta. YHTEISKUNTAPOLITIIKKA 76 (2011):3, 239-250.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskursiivinen maailma. Diskursiivinen maailma ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 21-41.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2016) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 63-83.

Julkunen, Raija (2013) Aktivointipolitiikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa Elsa Keskitalo & Vappu Karjalainen (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktivointipolitiikka Suomessa. Tampere: Juvenes Print, 21-44.

Kerkkänen, Heikki (2008) Kotoutuminen kulturisoivan biovallan käytäntönä. Finnish Journal of Ethnicity and Migration. Vol. 3:1, 21-32.

Keskitalo, Elsa (2013) Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Teoksessa Elsa Keskitalo & Vappu Karjalainen (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktivointipolitiikka Suomessa. Tampere: Juvenes Print, 45-72.

Keskitalo, Elsa & Karjalainen, Vappu (2013) Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka? Teoksessa Elsa Keskitalo & Vappu Karjalainen (toim.) Kaikki työuralle! Työttömien aktivointipolitiikka Suomessa. Tampere: Juvenes Print, 7-20.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012) Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print: Tampere, 7-37.

Keskinen, Suvi & Mkwesha, Faith & Seikkula, Minna (2021) Teoreettisen keskustelun avaimet - rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Suvi Keskinen, Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.) Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 45-68.

Koskiaho, Briitta (2001) Menestyvän kaupungin hallinnan salaisuuksia. Teoksessa Liisa Häikiö & Briitta Koskiaho & Helena Leino (toim.) Paikallinen valta. Housing and Environment. Civil Society Papers, 5-43.

Krivos, Daria (2021) Valkoisuus, luokka ja rodullinen eriarvoisuus työmarkkinoilla. Teoksessa Suvi Keskinen & Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.) Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 164-184.

Lister, Ruth (2007) Inclusive Citizenship: Realizing the Potential, *Citizenship Studies*, 11:1, 49-61, DOI: 10.1080/13621020601099856

Lister, Ruth (2010), *Understanding Theories and Concepts in Social Policy*. Bristol: Policy Press.

Malkki, Liisa 2007. Tradition and Improvisation in Ethnographic Field Research. – A. Cerwonka & L. H. Malkki (toim.) *Improvising Theory: Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork*. Chicago: University of Chicago Press, 162–187.

Marshall, Thomas (1950) Citizenship and Social Class. Teoksessa Jeff Maza & Michael Sauder (toim.) *Inequality and Society* (2009). New York: W.W. Norton and Co.

Martikainen, Tuomas & Saukkonen, Pasi & Säävälä, Minna (2013) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.

Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa (2015) Introduction: Street-level engagements. *Nordic Journal of Migration Research* 5 (2), 54–57.

Pynnönen, Anu (2013) *Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen*. Työpaperi. Jyväskylä University. School of Business and Economics.

Pöllänen, Pirjo (2007) Työllistymisen mahdollisuudet ja työn merkitys venäjänkielisille maahanmuuttajalaisille Pohjois-Karjalassa. Teoksessa Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajalaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 359-378.

Rastas, Anna (2016) Toimijuus edellä. Näyttely analyysinä yhteisöistä ja kulttuurisista muutoksista. Teoksessa Jukka Jouhki & Tytti Steel (toim.) *Etnologinen tulkinta ja analyysi. Kohti avoimempaa*

tutkimusprosessia. Ethnos-toimite 18. Helsinki: Suomen kansantieteilijöiden yhdistys Ethnos ry, 125-164.

Saukkonen, Pasi (2020) Suomi omaksi kodiksi: kotouttamispolitiikka ja sen kehittämismahdollisuudet. Helsinki: Gaudeamus.

Seikkula, Minna & Rantalaiho, Minna (2012) Naiskansalaisuus romaniuden ja suomalaisuuden risteyksessä. Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Juvenes, 39-71.

Tuori, Salla (2009): The Politics of Multicultural Encounters: Feminist Postcolonial Perspectives. Turku: Åbo Akademi Press.

Uusihakala, Katja (2016): Totuuksia Afrikasta? Kitkaisia kenttäkohtaamisia valkoisten Zimbabwelaisten siirtolaisyhteisössä. Teoksessa Jeremy Gould & Katja Uusihakala (toim.) Tutkija peilin edessä. Refleksiivisyys ja etnografinen tieto. Helsinki: Gaudeamus, 88-112.

Vuori, Jaana (2014) Kotiäidin kulttuuriset kuvat ja sukupuolten tasa-arvo. Sukupuolentutkimus vol. 27 nro 2. 54-58.

Vuori, Jaana (2015) Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. Yhteiskuntapolitiikka 80 (2015):4, 395-404.

Muut lähteet

Kenelle kotoutumissuunnitelma tehdään? Työ- ja elinkeinoministeriön kotouttamisen osaamiskeskuksen ylläpitämä verkkosivusto. <https://kotouttaminen.fi/kenelle-kotoutumissuunnitelma-tehdaan-> (viitattu 26.4.2020)

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386, 3 §

American Anthropological Association (2009): The Code of Ethics of American Anthropological association.